

Grace
Triumphant

ANG TAGUMPAY NG BIYAYA NG DIYOS SA PILIPINAS

Isang talambuhay na isinulat ni Cyril H. Brooks

Ikalawang Bahagi · Mga Kabanata 10–18

© 1985 Walterick Publishers · Panginoon, Ibigay Mo sa Amin ang Bundok na Ito

KABANATA 10

Ang Una Naming Furlough

“At sinabi niya sa kanila, Magsiparito kayo ng bukod sa isang dakong ilang, at mangagpahinga kayo ng kaunti.” (Marcos 6:31)

Sa pananampalataya, nagpa-book kami para sa furlough noong Abril 1928, sakay ng isang barkong Hapon mula Hong Kong papuntang San Francisco; pero noong mismong araw lang ng pag-alis namin sa Manila nabuo ang buong pera para sa pamasahe. Nakapag-empake na kami at handa na, nagtitiwala sa Panginoon na Siya ang magbibigay ng pangangailangang ito. Nang hawak na namin ang pera nang umagang iyon, nag-book kami sa isang barkong pangkargamento na aalis nang hapon ding iyon papuntang Hong Kong. Dalawang gabi kaming maghihintay sa Hong Kong at wala kaming sobrang pera para sa hotel. Dumating kami nang hapon na, kaya pinayagan kaming manatili sa barko hanggang kinaumagahan. Noon ay tatlong taon na si Leonard at isa’t kalahating taon naman si Kenneth. Kinuha namin ang mga tiket namin sa kumpanya ng barkong Hapon. Ayaw sana nila kaming pasakayin nang araw na iyon dahil walang pagkain at walang serbisyo hanggang tanghali ng kinabukasan. Pero dahil sa panalangin namin sa Diyos at pakiusap namin sa ahente, pumayag din siya. Nalaman namin pagkatapos na ang ibang pasahero ay hindi pinayagan sa ganoong kaayusan.

Noong wala pang eroplano at jet lag, ang tatlong linggo sa barko ang pagkakataon para makapagpahinga. Napakagandang pagbabago ang furlough pero hindi talaga pahinga. Sabi ng mga tao, “Naku, siguradong makakapagpahinga kayo habang nandito kayo—puwede ba kayong magsalita sa grupo ng mga kababaihan namin bukas ng hapon?” Maraming biyahe, pagtulog sa iba’t ibang kama, sobrang pagkain, mga pulong, at pagbibigay ng ulat—talagang napakaabala. Pero sulit naman! Nagigising ang interes, lumalakas ang panalangin, at napagpapala ang bayan ng Panginoon, sana. Mabuti rin para sa misyonero na lumayo muna sa araw-araw na gawain, dahil nagkakaroon siya ng pagkakataong tingnan ang gawain mula sa malayo. Nagbibigay ito ng ibang pananaw at ng mga bagong ideya para sa hinaharap.

Paborito ng lahat sina Len at Ken sa biyaheng iyon. Nauunang kumain

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ng tanghalian ang mga bata bago ang matatanda, kaya kinailangan naming ikandado sila sa kabina habang kumakain kami. Isang tanghali, nawawala si Ken. Dalawang pasahero, mga dalagang babae,

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ang tumulong sa amin sa paghahanap. Natagpuan siya sa itaas na kubyerta kasama ang isang pasaherong Hapon. Pinagalitan siya ng isa sa mga dalaga dahil kinuha niya ang “aming” baby nang hindi nagpapaalam sa amin! Napakatahimik ng dagat sa buong biyahe. May mga araw na talagang “Pacific” o payapa ang karagatan, halos walang alon. Habang naglalakad kami sa kubyerta isang araw, nakawala sandali si Ken. Laking gulat namin nang makita siyang nakaluhod sa lalagyan ng mga lubid, nakadungaw sa tubig. Habang patalon ako para hablutin siya, naisip ko na kailangang mahigpit ang hawak ko, baka sa pagmamadali ko ay mahulog pa siya. Kalaunan ay bumili kami ng harness para mahawakan ni Anna ang dalawang bata na parang may tali.

Kadalasan sa ganitong mga biyahe ay may iba pang misyonero, kaya nagkaroon kami ng pagkakataong magsama-sama at mag-aral ng Biblia. May inihandang pagsamba tuwing Linggo para sa lahat ng gustong dumalo. Iyon lang ang panahon na pinapayagang makihalubilo ang mga pasahero sa second class sa mga nasa first class. Sa mga sumunod na biyahe, sumakay kami sa mga barkong pangkargamento na wala pang isang dosena ang pasahero, kaya mas kaunti ang pagkakataon para sa pagsasamahan. Sa isang barko, kami lang ni Anna ang pasahero, at si Anna lang ang babae maliban sa ilang Tsinong pasahero sa steerage.

Dumaong kami sa San Francisco at ilang araw kaming nakitira sa mga kaibigan sa Oakland. Aliw na aliw si Ken sa mga blind sa bintana na hinihila pababa, na tuwang-tuwa siya kapag kusang umiikot pataas pagbitaw. Ginugol namin ang tag-init sa Victoria kasama ang mga kapatid kong babae, sa bahay na itinayo ko noon. Nagkaroon ako ng panahon na dalawin ang mga kapulungan sa Vancouver Island dahil ipinahiram sa akin ng isang matagal ko nang kaibigan ang kotse niya nang halos buong panahong iyon. Pagkatapos ng Labor Day, tumawid si Anna sa buong bansa kasama ang mga bata, diretso papuntang Buffalo, habang ako naman ay dumaan sa iba’t ibang lungsod sa daan. Habang binabagtas ang mga kapatagan ng Canada, unang beses na nakakita ng niyebe ang mga bata. Sabi nila, mukha raw itong asukal. Nang hihinto ang tren para magpalit ng makina at ng mga tauhan, isinama sila ni Anna sa sandaling paglalakad. “Puwede po ba naming tapakan?”

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Naubos ang lahat ng pera namin sa pamasahe pauwi, kaya walang natira para sa bagong damit. Ayaw naman naming magmukhang gusgusin habang naglalakbay kami. Naalala namin ang isang misyonerang galing China na umuwi, at nang nasa Victoria siya ay napakaluma ng itsura niya kaya binilhan siya ng mga kapatid na babae ng buong bagong kasuotan. Dumating siya sa paaralan sa Brooklyn noong naroon kami, suot ang lumang damit pa rin. Kung sinadya niya iyon para mapansin siya, o talagang gusto lang niya ang lumang damit na iyon, hindi namin alam. Sa amin naman, ipinaubaya na lang namin ang bagay na ito sa Panginoon. Sa Portland, isinama ako ng isang kapatid sa tindahan ng damit at binilhan ako ng bagong amerikana, na lubos kong ipinagpasalamat. Sa Los Angeles, paalis na kami para magsalita sa Avenue 54 Gospel Hall nang pumasok si John Murset mula sa katabing bahay, dala ang halos bagong sumbrerong Stetson. Napulot daw niya ito sa highway; malamang ay nilipad ito mula sa dumaang kotse. Sabi niya, “Hindi ito kasya sa akin, baka kasya sa iyo.” Sagot ko, “Kung para sa akin ito ayon sa Panginoon, kakasya ito sa akin.” At kumasya nga! Pero muntik ko na itong mawala nang gabi ring iyon. Pagkatapos ng pagtitipon, pumunta ako sa lalagyan ng mga sumbrero para kunin ang bago kong sumbrero. Dahil halos lahat ay nakaalis na, isang sumbrero na lang ang natira—at siguradong hindi iyon akin! Halatang matagal na itong ginagamit. Nang ipaliwanag ko ang problema ko sa isa sa mga kapatid, sabi niya, “Hula ko alam ko na kung sino ang may dala ng sumbrero mo!” Paglabas namin, may ilang lalaking nakatayo sa bangketa at nag-uusap. Nilapitan ng kaibigan ko ang isang matandang lalaki at sinabing, “Kapatid, sigurado ka bang sa iyo ang sumbrerong suot mo?” “Siyempre,” sagot niya. “Puwede mo bang tingnan?” Hinubad ng matanda ang “aking” sumbrero, tiningnan ito na hindi makapaniwala, at sinabing, “Aba, ngayon lang ako nagkaganito! Hindi ko nga ito sumbrero!” Agad kong isinulat ang pangalan ko sa bago kong sumbrero, baka maulit pa ang ganoong pangyayari.

Thanksgiving na nang makarating ako sa Buffalo, sakto para sa kumperensiya roon. Halos buong taglamig at tagsibol ay ginugol ko sa paglalakbay at sa mga pulong. Kadalasan ay mag-isa ako dahil mahirap bumiyahe kasama ang mga bata. Minsan ay sabay-sabay kaming pumunta sa New Jersey para makitira sa pamilya ni Will McKellin, na nakasama

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

namin noon sa Brooklyn. Pagkaraan ng isa o dalawang araw ay nagkasakit ang anak nilang lalaki, at dahil baka tigdas iyon, lumipat kami sa New York City. Kinabukasan ay nalaman naming may tigdas at bulutong-tubig ang batang McKellin, kaya nagmadaling bumalik si Anna sa Buffalo. Doon ay nagkaroon ang dalawang bata ng parehong sakit, hindi naman malala pero sapat para hindi sila makalabas ng bahay.

Nang tagsibol na iyon, pinagpala akong makapagdaan ng isang weekend sa Baltimore kasama sina Major at Mrs. Barlow at ang anak nilang si Erle. Nakakatuwang marinig mula sa kanila ang kuwento ng mga unang araw ng gawain sa Pilipinas. Nanatili silang tapat na katuwang sa panalangin para sa gawain. Malaki ang naitulong ni Major Barlow, at kalaunan ng anak niyang si Erle, sa mga kapulungan sa paligid ng Baltimore hanggang sila'y kunin na ng Panginoon sa piling Niya. Pumanaw si Major Moses Barlow noong Marso 14, 1934, at inilibing sa Arlington National Cemetery. Sa pagdalaw namin sa Baltimore noong unang bahagi ng 1977, napakalaking kagalakan para sa akin na ang anak ni Erle ang nagbukas ng pulong para sa akin sa isa sa mga kapilya. (Madalas mapagkamalan si Major Moses Barlow at si Capt. John Barlow, isang kapitan ng marines na may malasakit sa gawaing misyonero sa New York at kalaunan sa Toronto, at ang anak niyang si Dr. John Barlow ang naging editor ng magasing MISSIONS. Hindi sila magkamag-anak, maliban sa bigkis ng iisang pananampalataya.)

Noong Mayo 1929, sa pagtawid namin sa bansa, inayos naming huminto sa Chicago para sa taunang pulong ng Chicago Missionary Service Committee. Sa pulong sa gabi, kami ng isa pang misyonero (na hindi ko na papangalanan) ang magbibigay ng ulat, at susundan ng isang debosyonal na hamon ni T.B. Gilbert. Tig-25 minuto sana kami. Mas makabubuti sana kung huminto na ang unang tagapagsalita nang maubos ang oras niya, pero tuloy-tuloy siya na parang kotseng nawalan ng preno. Iminungkahi ni T.B. Gilbert na kunin ko na ang natitirang oras, dahil 45 minuto na ang nagamit ng unang tagapagsalita. Pero para sa akin, mahalaga ang debosyonal na hamon. Inasahan ko rin ang magiging epekto sa mga tao kung limang minuto lang ang gagamitin ko para magkuwento ng isang istorya. Naawa ako sa isa pang misyonero, dahil sarili lang niya ang ipinahamak niya.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Pagkatapos ng isa pang pagdalaw sa Victoria, naglayag kami mula San Francisco sakay ng isang barkong pampasaherong Hapon papuntang Hong Kong, at dumaan sa Yokohama, Kobe, Nagasaki, at Shanghai. Mula Hong Kong ay sumakay kami sa isang barkong President papuntang Manila, at isa sa mga kasabay naming pasahero ay si Dr. Frank Laubach, na kalaunan ay nakilala dahil sa kilusan niya para sa pagtuturo ng pagbasa at pagsulat.

Medyo pahirapan ang pag-aayos muli sa aming tahanan dahil kailangang maglinis nang husto at gumawa ng mga aparador. Nakakuha kami ng isang Ford sedan sa halagang P350.00. Kasabay nito, nananalangin kami tungkol sa susunod naming lugar ng paglilingkod. Hindi na kami kailangan sa gawain sa Walled City dahil tinutulungan na ng mga Shepherd ang mga Wightman doon. Pareho rin silang abala sa napakalaking gawain ng muling paglilimbag ng mga Biblia sa mga wika ng Pilipinas para sa American Bible Society. Hayaan ninyong lumihis muna ako rito para magkuwento nang kaunti tungkol sa gawain ng mga Bible society dito.

Noong panahon ng Kastila, hindi pinapayagan ang anumang gawaing misyonerong Protestante. May ilang rebolusyonaryong Pilipino na ipinatapon sa Espanya. Sa pamamagitan nila, sinimulan ng British and Foreign Bible Society ang paunang gawain sa mga salin sa wika ng Pilipinas. Isa sa mga kasangkot dito ay isang paring Kastila, si Padre Lallave, na ilang taong nanirahan sa Pangasinan. Doon ay nagkaroon siya ng isang Bibliang Kastila at nagsimulang ipangaral ang ilan sa mga katotohanang natutunan niya roon. Pinaratangan siya ng erehiya at sapilitang pinabalik sa Espanya. Dahil naaalala niya ang mga kaibigan niya sa Pangasinan, isinalin niya ang malaking bahagi ng Bagong Tipan sa wikang iyon, sa tulong at pagpapalakas-loob ng Bible Society.

Samantala, inihahanda naman ng Diyos ang isa pang tao na magdadala ng Salita sa mga Isla. Isang binatang Kastila na nagngangalang Castells ang naakay sa pagkakilala sa katotohanan sa pamamagitan ni Dr. Eric Lund (na kalaunan ay naging misyonero sa Pilipinas), sa Barcelona. Noong 1888, magkasamang pumunta sina Lallave at Castells sa Manila na may dalang mga Kasulatan. Binalaan sila sa panganib na haharapin nila kapag nalaman na ang dahilan ng pagpunta nila. Iniwan nila ang mga kahon sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

customs at tumuloy sa Oriente Hotel sa Intramuros. Sa loob ng isang linggo, pareho silang nagkasakit nang malubha. Sinasabing tipus daw iyon, pero hinihinalang nilason sila. Dahil sa katandaan, namatay si Lallave, at ilang araw na hindi nailibing ang bangkay niya dahil sa galit ng mga prayle. Sa wakas ay namagitan ang British consul at nakakuha ng pahintulot na mailibing siya sa maliit na sementeryong Protestante sa Makati. Gumaling si Castells at nakapagbenta ng ilang Biblia na nasa bagahe niya, pero hinuli siya bilang espiya. Pinalayas siya at sinabihang huwag nang babalik kailanman. Ibinalik sa Singapore ang mga kahon ng Kasulatan, at doon ay nag-ipon ng alikabok sa loob ng sampung taon.

Tatlong linggo matapos maagaw ng mga puwersa ng U.S. ang Manila mula sa mga Kastila, ang ahente ng British and Foreign Bible Society sa Singapore ay dumaong sa Manila dala ang mga Kasulatang iyon. Sa unang pagkakataon, pinayagan nang malayang makapasok ang mga Kasulatan, pati ang pagbebenta ng Salita ng Diyos. Nang umakyat ang ahente pahilaga sa Pangasinan, napakarami ng gustong bumili kaya kinailangan niyang magkubli sa isang bahay at magbenta sa bintanang may rehas.

Nagtayo ang American Bible Society ng ahensiya noong Nobyembre 1899, at pinaghatian ng dalawang samahan ang gawain ng pagsasalin at paglilimbag. Hindi nagtagal ay may pito nang buong Biblia at mas maliliit na bahagi nito sa iba’t ibang wika ng Pilipinas. Sa pagkakasundo ng dalawa, umalis ang British Society noong 1919 para hindi magsapawan ang gawain, habang ang American Society naman ay umalis sa Korea. Hindi lang mahirap ang pagsasalin kundi minsan ay mapanganib pa. Isang guro na tumutulong sa salin sa wikang Panayan ang binalaang putulin ang ugnayan niya sa mga Protestante. Dahil tumanggi siya, pinatay siya nang malupit. Sa isa sa mga Isla, dalawang colporter ang tumawid sa isla sa isang ilang na daan at hindi na sila nabalitaan kailanman.

May mga wikang walang gaanong eksaktong salita para sa mga kulay. Nang isinasalin ang Ebanghelyo ni Mateo, hindi sigurado ang mga tagapagsalin kung paano pinakamainam isalin ang “purple robe” o balabal na kulay-ube. Kumuha sila ng isang pirasong telang kulay-ube at nag-ikot para magtanong sa mga tao kung anong kulay iyon. Karamihan ay sumagot, “kulay ng ube.” Ang ube ay isang lamang-ugat na matingkad na

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

kulay-ube. Iyon ang ginamit ng mga tagapagsalin, bagaman sa makabagong bersyon ay gumamit ng pananalitang ang ibig sabihin ay “matingkad na pula.”

Sa loob ng ilang taon, ang mga Kasulatan sa mga wika ng Pilipinas ay inililimbag sa isang Kristiyanong imprenta sa Yokohama. Sa malaking lindol at sunog doon noong 1923, nasira ang imprentang iyon. Ang sunog na labi ng may-ari ay nakilala lang dahil sa isang bungkos ng susi sa tabi nito. Ang bodegang pinaglalagyan ng mga platong tingga ay may natira na lang na ilang pulgadang tunaw na tingga sa sahig. Naging mabigat na pasanin ito para sa Kalihim sa Manila, si Bruce Cameron, na mabuti naming kaibigan. May ilang mat para sa paggawa ng mga plato na makukuha sa Manila o New York para sa pansamantalang pangangailangan. Pero napagpasyahang gumawa ng ilang kailangang-kailangang pagbabago sa karamihan ng mga wika.

Sa simula ng ikalawa naming termino, naghahanda ako ng mga salin ng mga babasahin para sa Scripture Gift Mission sa London. Noong una kaming dumating sa Pilipinas, sumulat sa kanila ang isang kaibigan sa Victoria at hiniling na padalhan kami ng libreng mga babasahin. Iyon ang simula ng pakikipagsamahan namin sa SGM, na nagpapatuloy hanggang ngayon. Noong 1927, dinalaw kami ni Mr. Francis Brading ng SGM, at sa mga nakaraang taon naman ay dinalaw kami ni Mr. Ronald A. Young. Nagkaroon kami ng bahagi sa paghahanda ng karamihan sa mga babasahing Tagalog na inilimbag nila. Bago maging handa sa paglilimbag ang bagong salin noong 1933, hiniling ko kay Mr. Cameron na makita ko ang mga galley proof para maging napapanahon ang isang bagong babasahin. Hindi nagtagal ay napansin ko ang ilang mali, hindi lang sa pagkaka-type kundi may mas mabibigat pa. Ipinakita ko ang mga ito kay Mr. Cameron, at natuklasan na ang isang pastor na dapat sanang sumuri sa mga proof ay hindi pala ito ginawa, kahit nagbigay siya ng kanyang OK. Mahirap maintindihan kung paano ang isang taong nagsasabing naglilingkod sa Diyos ay maaaring maging pabaya sa paghawak ng Banal na Kasulatan.

Noong panahong iyon, unti-unti akong gumagaling mula sa isang pagkakasakit. Iminungkahi ni Mr. Cameron na pumunta kami sa Baguio

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

nang tatlong buwan. Babayaran ng Bible Society ang upa sa isang bahay, at gugugulin ko ang panahong iyon sa pagbasa ng manuskritong Tagalog. May pakinabang ang kaayusang ito para sa aming dalawa. Hindi lang mga mali sa pagkaka-type ang itinama ko; isinulat ko rin ang anumang sa tingin ko ay kaduda-duda, at ipinasa ang mga ito kay Dr. McGill, isang misyonerong Presbyterian na may pangunahing bahagi sa pagsasalin. Nang kalaunan, ikinulong din ng mga Hapon sina Dr. at Mrs. McGill sa Los Banos Concentration Camp, gaya namin. Doon pumanaw si Dr. McGill dahil sa malnutrisyon, at isa ako sa mga nagbuhat ng kanyang kabaong.

May isang pangyayari kung paano ginagamit ng Diyos ang Kanyang Salita na sulit ikuwento muli. Sa isla ng Bohol ay may isang maka-Diyos na doktor, si Dr. James Graham. Nagtayo siya ng ospital doon, at bawat pasyenteng pauwi na ay binibigyan ng isang Bagong Tipan. Isang lalaking taga-bundok ang nagdala ng kanyang anak na babae para magpagamot, at narinig niya ang Ebanghelyo at tumanggap ng isang Bagong Tipan. Wala nang nabalitaan pa tungkol sa pamilyang iyon. Pagkaraan ng anim na taon, may isang colporter na dumalaw sa isang nayon, pero ang mga tao ay hindi interesado. Sabi nila, “nakakabaliw ng tao ang librong iyan.” Nagtaka ang colporter at tinanong kung ano ang ibig nilang sabihin. Sinabi nila na sa itaas ng bundok ay may isang baryo na may ganoong libro. Ngayon daw ay wala na silang sabungan, hindi na sila umiinom ng “tuba” (alak na gawa sa niyog), at bumababa pa sila sa bayan para magbayad ng buwis. Ang ganitong “kabaliwan” ay dapat siyasatin nang mabuti. Natagpuan ng colporter sa baryong iyon ang isang grupo ng mga mananampalataya na may isang gutay-gutay na Bagong Tipan. Tuwang-tuwa sila sa pagkakataong makabili ng buong Biblia.

Noong dekada 1950, nang magpasya ang Philippine Bible Society na maghanda ng bersyon ng Bagong Tipan sa makabagong Tagalog, inanyayahan akong sumali sa komite. Kakaunti lang ang alam ko sa Griego, at hindi ako dalubwika. Pero sa loob ng maraming taon, naglaan ako ng mahabang panahon sa pag-aaral ng Kasulatan, at sa tulong ng maraming sulatin ay sinikap kong arukin ang tunay na kahulugan ng mga salitang ginamit. Nang kalaunan, habang ginagawa na ang Lumang Tipan, hiniling sa akin na basahin ang bagong salin. Pinagpala rin akong makadalo nang isang buwan sa isang seminar ng mga tagapagsalin sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Baguio at makilala ang mga eksperto gaya ni Dr. Eugene Nida at iba pa.

Ito ang panahon na nakikipagtulungan na ang mga Romano Katoliko sa pagsasalin ng Biblia. May ilang kapatid sa ibang bansa na labis na nangamba sa pakikipagtulungang ito. Sa personal kong pananaw, mas may kalamangan sa pag-aaral ang mga pari kaysa sa mga kamanggagawa nilang Protestante, na ang ilan ay may liberal na pinagmulan. Nailathala na ngayon ang bagong bersyon ng Bibliang Tagalog, may Apocrypha at mayroon ding wala. Sa kabuuan, mas madali itong basahin kaysa sa lumang bersyon. Inalis na ang mga lumang anyo ng gramatika na bihira nang gamitin.

Hindi gaanong ang pakikilahok ng mga Romano Katoliko sa pagsasalin ang ikinababahala ko. Nakakatuwang malaman na hindi na ipinagbabawal na aklat ang Biblia sa karaniwang tao, kundi binabasa at pinag-aaralan na ito ng mga Romano Katoliko. Ang ikinababahala ko ay ang mga makabagong teorya ng pagsasalin. Ang teorya ng dynamic equivalence ay nangangahulugang sinisikap nating alamin kung ano ang ibig sabihin ng mga manunulat ng Biblia, at saka ito ilipat sa katumbas na katanggap-tanggap at madaling maunawaan sa wikang pinagsasalinan. Tiyak na malaking pagbuti ito kumpara sa lumang paraan ng halos literal na pagsasalin, salita sa salita. Pero kahit may halaga ang mga teoryang ito, ang ikinababagabag ko ay ang hilig na balewalain ang verbal inspiration o ang pagkasi ng Diyos sa bawat salita. Para sa marami, siyempre, “luma na” ang verbal inspiration. Pero ang katumpakan ng Kasulatan ay madalas na kagalakan ng mga mapitagang nag-aaral ng Salita ng Diyos. Kaya sa mga bagong salin, maraming pag-uulit na nagpapakita ng diin ng Diyos ang itinuring na hindi na kailangan. Sa mga aklat ng tula, parang isinakripisyo ang ilang mayamang kahulugan alang-alang sa istilong patula sa Tagalog. Sabagay, imposibleng makagawa ng salin na makapagpapasaya sa lahat. Sa dami ng makabagong bersyon sa Ingles, wala ni isa na tiyak na makapagpapasaya sa lahat.

Sa buong paglilingkod namin bilang misyonero, kumbinsido kami sa halaga at kahalagahan ng Kasulatan. Paulit-ulit nang napatunayan ang katotohanan ng Mga Awit 119:130, “Ang bukas ng iyong mga salita ay nagbibigay ng liwanag; nagbibigay ng unawa sa walang muwang.”

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Sa mga pagdalaw namin sa Santol Sanitarium, minsan ay nakausap ko ang isang lalaking nagsabing sumasampalataya siya kay Cristo. Pero walang palatandaan na naranasan na niya ang kaligtasan. Nagpasya akong usisain siya nang kaunti at tinanong ko, "Pinatawad na ba ang mga kasalanan mo?" Hindi siya sigurado roon. Kaya ipinakita ko sa kanya ang Mga Gawa 10:43, "Siya ang pinatotohanan ng lahat ng mga propeta, na ang bawa't sumasampalataya sa kaniya ay magkakamit ng kapatawaran sa mga kasalanan sa pamamagitan ng kaniyang pangalan." Ipinaliwanag ko kung ano ang ibig sabihin ng sumampalataya kay Cristo, at itinuro ko na ang bahagi natin ay sumampalataya at ang bahagi ng Diyos ay magpatawad. Interesadong-interesado siya, kaya tinanong ko ulit, "Sumasampalataya ka ba kay Cristo, na Siya'y namatay sa Krus para pasanin ang parusang nararapat sa iyo dahil sa mga kasalanan mo?" Sabi niya, sumasampalataya siya, kaya tinanong ko ulit, "Pinatawad na ba ang mga kasalanan mo?" Hindi pa rin siya sigurado. Ipinabasa ko sa kanya ang talata nang ilang ulit, at sa bawat pagbasa ay tinatanong ko kung pinatawad na ang mga kasalanan niya. Pagkatapos ay nakita kong nagliwanag ang mukha niya; para bang may nagbukas ng ilaw. "Kung totoo ito, pinatawad na ang mga kasalanan ko." Nakatiyak siya na totoo ito dahil ito ang Salita ng Diyos. Nang bumalik ako nang sumunod na linggo, sinalubong niya ako nang nakangiti. "Pinatawad pa rin ba ang mga kasalanan mo?" tanong ko. "Opo, siyempre," sagot niya, "at pakipuntahan po ninyo ang lalaking iyon sa kamang iyon. Gusto rin niyang malaman ang tungkol sa kapatawaran ng mga kasalanan." Kaya nalaman kong totoo ang gawa ng biyaya, dahil nagpapatotoo na siya tungkol sa bago niyang kagalakan.

Sa ospital ding iyon, pumasok kami ni Fred Pucknell sa kuwarto ng isang pasyente na nalaman naming dating kasapi ng editorial staff ng isang sikat na lingguhang magasin sa Manila. Nang abutan namin siya ng mga babasahin, nakilala niyang mga misyonero kami. Dinampot niya ang isang magasin at sinabing, "Baka masagot ninyo ang mga tanong ko. Marami akong pagdududa tungkol sa buhay na walang hanggan at sa kabilang buhay." Hindi siya natulungan ng mga artikulo sa magasin. Hindi na kataka-takang ganoon ang iniisip niya, dahil halatang kaunti na lang ang pag-asa niyang gumaling sa tuberculosis. Sabi ni Fred, "Bago natin pag-usapan ang mga tanong na iyan, kailangan mo munang ayusin ang relasyon

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

mo sa Diyos sa pamamagitan ni Cristo." Pagkaraan ng ilan pang pagdalaw, tinanggap niya si Cristo bilang kanyang Tagapagligtas. Kaya sa isa pang pagdalaw ay sinabi namin sa kanya, "Ngayong nagtiwala ka na kay Cristo bilang Tagapagligtas mo, puwede na nating pag-usapan ang mga pagdududa mo noon." Hindi ko malilimutan ang sagot niya: "Mula nang magtiwala ako kay Cristo, wala na akong pagdududa." Hindi naman sa marami na siyang alam tungkol sa buhay na walang hanggan o sa kabilang buhay, pero kilala na niya si Cristo. Ang pagbubuka ng Salita ng Diyos ay nagbigay sa kanya ng liwanag.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 11

Ang Pagsisimula ng Gawain sa San Juan

"Kaya nga, mga kapatid kong minamahal, kayo'y magsitatag, huwag makilos, na laging sumasagana sa gawa ng Panginoon, yamang nalalaman ninyo na hindi walang kabuluhan ang inyong gawa sa Panginoon." (1 Mga Taga Corinto 15:58)

Ngayon, matapos ang mahabang paglihis sa "lupain ng Biblia," balikan natin ang paghahanap namin ng susunod na lugar ng paglilingkod. Ang tahanan namin ay nasa San Juan, isang karatig-bayan ng Manila, pero isa o dalawang kanto lang mula sa hangganan ng isa pang karatig-bayan, ang Mandaluyong. Makatwiran lang na sa malapit sa tinitirhan namin kami maglingkod. Kasabay ng panalangin para sa patnubay ng Panginoon, inuna kong suriin ang Mandaluyong (na dating tinatawag na San Felipe Neri). Ginawa ko ito sa pagbabahay-bahay na may dalang mga babasahing pang-Ebanghelyo. Habang tinitingnan namin kung ano ang pagtanggap ng mga tao rito, hinahanap din namin kung may palatandaan ng gawaing Kristiyano. Bukod sa malaking simbahang Romano Katoliko at isang simbahang Aglipayan (humiwalay sa mga Romano Katoliko noong pagpasok ng siglo), may isang simbahang Methodist doon. Nabalitaan din naming baka may iba pang naglilingkod doon.

Kaya ibinaling namin ang pansin sa San Juan, kung saan wala pa noong gawaing Protestante, sa tingin namin. May isang kapilyang Methodist sa Sta. Mesa, mga isang milya o higit pa mula sa San Juan. Matapos maghintay sa Panginoon sa panalangin, naniwala kaming dapat naming sikaping ipangaral ang Ebanghelyo sa bayang ito. Noong Nobyembre 1929, inupahan namin ang unang palapag ng isang bahay sa J. Basa Street. Katabi ito mismo ng pampublikong palengke at nakaharap sa isang bakanteng lote, na katapat ng San Juan Elementary School. Ang Agora building na ngayon ang nakatayo sa loteng iyon. Tuwing Huwebes ng hapon, paglabas ng mga bata sa paaralan, nagkakaroon kami ng pulong para sa mga bata, at minsan ay umabot sa 200 ang dumalo, na medyo higit na sa kaya naming asikasuhin nang maayos. Tuwing Linggo ng umaga, iniikot ko ang palengke na may dalang mga tract at mga imbitasyong mimeographed para sa pulong sa Linggo ng gabi. Tumulong sa amin ang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ilang kapatid mula sa Intramuros Chapel, pero kakaunti ang tumugon.

Gayunman, isang gabi ay lumakas ang loob namin nang dumagsa ang isang grupo

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

na mga tatlumpung katao na nagtipon at mukhang talagang interesado. Nalaman namin na mga miyembro sila ng iglesyang Methodist pero sama ang loob nila sa pastor dahil bihira lang niya silang dalawin sa San Juan. Ang namumuno sa grupong ito ay isang babaeng hindi alam ang edad—kahit siya mismo, hindi alam! Si Timotea Carreon, Tea kung tawagin (binibigkas na Tay-a), ay tunay na mananampalataya kay Cristo, at inipon niya ang ilan sa kanyang mga kamag-anak at kapitbahay para dumalo sa aming pagtitipon. Hindi nagtagal, nagpupuri na siya sa Panginoon dahil may dumating na sa kanyang bayan para ipangaral ang Ebanghelyo. Siyempre, hindi natuwa ang pastor na Methodist sa nangyari, at sinita niya ako dahil ninanakaw ko raw ang kanyang mga tupa. Sinabi ko sa kanya na kusa silang dumating, at hindi dahil may partikular akong pag-imbita sa kanila. Sinabi ko rin na kung pakakainin niya ng mabuting espirituwal na pagkain ang kanyang kawan, mananatili sa kanya ang kanyang mga tupa. Duda ako kung marunong man lang siyang pakainin ang sarili niya, lalo na ang iba.

Ikinuwento sa akin ni Tea na sa sarili niyang gastos ay may naipatayong maliit na kapilyang kawayan at pawid sa distrito ng Salapan (kung saan nakatayo ngayon ang elementary school). Puwede ba raw kaming pumunta roon para magklase ng mga bata isang hapon? Kaya tuwing Biyernes ng hapon, tinuturuan namin ang mga bata ng mga koro, mga talata, at isang kuwento mula sa Biblia. Si Tea ang nag-iipon ng mga bata, talagang tumatakbo pa siya sa paligid para gawin iyon kahit may edad na siya. Pagkatapos ay tatayo siya sa likod at abot-tainga ang ngiti dahil nagagamit na ang kanyang kapilya. Halos linggo-linggo ay may nakikita kaming maliit na regalo sa upuan ng kotse—ilang itlog, ilang puso ng mais, isang buwig ng saging.

Lumipat kami sa isa pang puwesto sa N. Domingo, ang pangunahing kalye, kung saan mas madaling mapapasok ang mga nagdaraan. Si Mr. Taylor, kalihim ng Army and Navy YMCA sa Fort McKinley, ay nagbigay sa amin ng isang sobrang movie screen ng army. Makapal na lona ito, pinilakan ang isang panig at napakalaki, kaya kung minsan ay ginamit namin itong parang tolda. Nagpagawa ako sa ilang manggagawa ng layag para hubugin ito na parang tangke at lagyan ng mga butas na may singsing

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

sa paligid ng itaas na gilid. Kasama ang isang karpintero, gumawa kami ng apat na kahoy na dingding na puwedeng pagdugtungin ng perno. Kaya nagkaroon kami ng bautismuhang madadala kahit saan. Kabilang sa mga unang nabautismuhan doon si Gregorio, ang karpintero—na dati ay gumagawa ng sarili niyang kabaong! Nabautismuhan din doon si Tea at ang ilan sa kanyang pamilya. Ginamit namin ito sa unang pagkakataon noong Agosto 31, 1931. Dahil pinahiran ko ng alkitran ang labas nito, hindi talaga ito tinatagos ng tubig.

Isa pang nabautismuhan doon si Trinidad Dayton, isang Pilipinang may asawang Amerikano. Kahit may mataas na puwesto ang asawa niya sa isang asyenda ng tubo sa Canlubang, Laguna, may bahay pa rin sila sa San Juan. Si Trining (gaya ng tawag namin sa kanya) ay kaibigan ni Pelagia Alfonso, anak ni Tea. Isang araw, nilagnat si Stevie, ang anak ni Trining, kaya iminungkahi ni Pelagia na ipanalangin nila siya. Karaniwan noon na magtawag ng ilang Kristiyano para ipanalangin ang isang maysakit. Hindi tumutol si Trining kahit hindi siya sanay sa ganoong gawi. Kinabukasan, gumaling na si Stevie. Pero hindi gaanong ang sagot sa panalangin ang pumukaw sa interes ni Trining; kundi ang paraan ng kanilang pananalangin. “Kinakausap ninyo ang Diyos na para bang kilala ninyo Siya at para bang nandito lang Siya.” Sinabi nila sa kanya na talagang personal nilang kilala ang Diyos. Nagpasya si Trining na sumama sa kanila sa mga pagtitipon, at isang Linggo, habang kumakanta ng isang himno, tinanggap niya si Cristo. Makalipas ang ilang taon, tinanong siya ng isang kaibigan naming dumalaw, “Paano mo natagpuan si Cristo?” Ang sagot ni Trining, “Naku! Hindi ako ang nakatagpo sa Kanya, Siya ang nakatagpo sa akin!”

Si Gregorio, na nabanggit ko na, ay may masamang ugali na halos laging huli sa pagdating sa mga pagtitipon. Isang taon, may bahagi ang ilan sa kanyang mga anak sa programa ng Pasko pero hindi sila sumipot. Tapos na ang programa, nakaalis na ang karamihan, at isasara na lang namin ang pinto, saka dumating si Gregorio kasama ang mga anak niya! Hindi siya gaanong matatag na Kristiyano, at pagkaraan ng ilang panahon ay iniwan niya kami at pumunta sa Iglesia ni Cristo, isang sektang sinimulan ni Felix Manalo. Isang araw, kausap ko si Gregorio at tinanong ko kung bakit siya

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

pumupunta roon gayong itinatanggi nila ang pagka-Diyos ni Cristo. Sabi niya, mas may disiplina raw sila kaysa sa amin. Nang tanungin ko tungkol dito, sinabi niya na tuwing Sabado ay pumupunta ang kanilang mga mangangaral sa bahay ni Mr. Manalo at doon binibigyan ng materyal para sa sermon nila sa Linggo. Kaya iisang sermon sa lahat ng kanilang simbahan. Sumagot ako na sa bilangguan, kitang-kita ang disiplina ng pamahalaan, pero wala namang kalayaan doon. Mas gusto namin na ang kalayaan ng Espiritu Santo ang maghari sa aming mga pagtitipon.

Sa loob ng ilang taon, may mga klase kami para sa mga bata sa iba't ibang baryo linggo-linggo. Paboritong koro noon ang "Joy, joy, joy, with joy my heart is ringing" (Galak, galak, galak, sa galak umaawit ang puso ko). Kaya nagkaroon ako ng bagong pangalan: "Mr. Joy, joy." Makalipas ang maraming taon, habang nakaupo ako sa kotse malapit sa palengke, may dumaang dalawang babae at narinig kong sabi ng isa, "Si Mr. Joy, joy 'yan!" Sa isang panahon, may isang matandang babae na pinalabas na sa Culion Leper Colony ang tumulong sa gawaing ito, at nang lumaon ay nakuha rin namin ang tulong ng ilang dalaga sa San Juan. Isang araw, inililista ng isa sa kanila ang pangalan ng mga bata at nahihirapan siyang makuha ang apelyido ng isang bata. Tinanong niya ang batang babae kung kanino siyang anak, at sumagot ang bata, "Anak po ako ng nanay ko!"

Noong isang bagyo noong 1932, nagiba ang maliit na kapilyang ipinatayo ni Tea. Malaki ang pinsala, pero ang barung-barong na bahay ni Tea at ng asawa niya sa labas lang ng bayan ay nanatiling nakatayo sa gitna ng mas matitibay na bahay na nagiba. Sabi ni Tea sa mga kapitbahay niya, "Kayo, nanalangin sa mga santo, pero kami, nanalangin sa Panginoon at iningatan Niya kami." Halos hindi siya nakapag-aral, kahit marunong siyang bumasa, pero duda ako kung may nabasa pa siyang iba bukod sa kanyang Biblia. Dinalaw niya ang nanay ni Trining na bagong ligtas, at naabutan niya itong ngumunguya ng nganga. May mga silya namang mauupuan pero mas gusto ng matatanda na maglupasay sa sahig. Sabi ni Tea kay Antonina, "Ang katawan mo ay templo ng Espiritu Santo, at dapat mo itong panatilihing malinis para sa Kanya." Doon na natapos ang maruming bisyong iyon.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Nag-iipon si Tea mula sa napakaliit niyang kita. Kapag may pera siya, bumibili siya ng yero o ilang poste ng matigas na kahoy. Kaya noong unang bahagi ng 1933, nagpatayo siya sa ilang lalaki ng balangkas ng isang kapilya sa isang maliit na lote sa H. Lozada Street. Saka niya sinabi sa akin, “Sa halip na magbayad kayo ng upa para sa kapilya, bakit hindi na lang ninyo tapusin ang sinimulan ko?” Kaya nakabili kami ng ilang materyales, at noong Hulyo 4 ay nagtulungan kami, isang sama-samang pagkilos na tinatawag ng mga Tagalog na “bayanihan” (ginamit din ito bilang pangalan ng isang tanyag na grupo ng sayaw na Pilipino). Batong adobe ang ibabang bahagi ng mga dingding at tablang kahoy ang itaas. Buong araw na masigasig na nagtrabaho ang mga lalaki at babae. Naghanda ang mga babae ng masarap na hapunan at mga meryenda. Masaya ang diwa ng pagsasamahan, at pagsapit ng gabi ay nakatayo na ang mga dingding. Nang lumaon ay nilagyan ito ng sementong sahig, mga bintana, at mga pinto. Mga isandaang yarda lang ito mula sa bahay ni Trining Dayton, at pumayag siyang gawin sa kanyang bahay ang ilan sa mga klase ng Sunday school.

Nang panahong iyon, mga dalawang kilometro ang layo ng bahay namin mula sa sentro ng San Juan. Nasa isang bagong subdivision ito na maraming bakanteng lote sa paligid, isang magandang lugar para maglaro at maggala ang aming mga anak na lalaki. Hindi namin kayang magpabakod o magpapader sa paligid ng aming lupa, kaya halos walang saysay ang pagtatanim ng gulayan. May mga kambing ang isa naming kapitbahay na pagala-gala sa paligid, at kinakain nila ang lahat ng sinusubukan naming itanim. Nakakuha ako ng ilang cactus na puno ng tinik na mahahawakan lang kung may guwantes. Akala ko, hindi iyon kakainin ng mga kambing! Mali pala ako! Napakasarap palang pagkain para sa kanila! Ang isa sa mga kambing ay isang malaking barakong kambing na talagang kinaiinisan ng aming houseboy noon, si Vicente. Isang araw, nakita ni Vicente si “Billy" na pumapasok sa bakuran ng kapitbahay dahil naiwang bukas ang tarangkahan. Natutulog ang mga aso ng kapitbahay, kaya palihim na lumapit si Vicente at isinara ang tarangkahan (nang hindi namin alam). Nang magising ang aso, tumakbo si “Billy” papunta sa pinasukan niya pero hindi na pala siya makalabas doon.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Tuwang-tuwa si Vicente—hanggang pinapunta ko siya para buksan ang tarangkahan at humingi ng paumanhin sa aming kapitbahay.

Hindi puro pangangaral at pagtuturo ang gawain ng misyonero. Isang gabi, makalipas ang ilang taon, may narinig akong kaguluhan sa bakuran. Pumasok pala ang isang toro sa aming bakuran, at si Gregorio, na katulong namin noon, ay sinusubukang paalisin ito. Sa habulan, dumaan ang toro sa ibabaw ng poso negro. Bumigay ang takip sa bigat ng toro, at naipit kami at siya sa isang gipit na kalagayan. Natalian ni Gregorio ng lubid ang mga sungay ng toro, pero walang nangyari sa pagsisikap naming hilahin siya palabas. Sumakay ako sa kotse at pumunta sa “municipio” para humingi ng tulong sa ilang pulis. Hindi puwedeng umalis ang nag-iisang pulis na naroon, pero sinabi niya kung saan ko malamang matatagpuan ang dalawang pulis na nagpapatrolya. Nakita ko sila sa isang simpleng barberya, mahimbing na natutulog sa mga bangko. Nang magising ko sila, umuwi kami, at sa tulong nila ay naiahon namin ang toro mula sa maruming kinasadlakan niya. Ni hindi man lang siya nagpasalamat sa lahat ng pagod namin! Siya ay galit na galit, at hirap na hirap kaming itali siya sa isang haligi ng bahay hanggang umaga. Sabi ng mga pulis, dalhin daw siya sa municipio kinabukasan. Nauna si Gregorio at sumunod ako sakay ng kotse. Salitan, ayaw gumalaw ng toro, tapos bigla namang hahabulin si Gregorio. Nang maihatid na sa pulis, pinakiusapan ko silang huwag siyang pakawalan hangga’t hindi nagbabayad ng danyos ang may-ari. Pagbalik ko, wala na ang toro at ayaw namang gumawa ng anuman ang may-ari.

Noong una naming termino, hiniling sa akin na manguna sa mga pagtitipon para sa mga beteranong Pilipino na pasyente sa Santol Tuberculosis Infirmary (na naging Quezon Institute kalaunan). Isa itong extension work ng Army and Navy YMCA na ipinasa sa akin. Nang lumaon, humantong ito sa isang programa ng pagdalaw sa buong lugar. Tuwing Martes ng hapon, pumupunta kami ni Anna para mamigay ng babasahin at kausapin ang mga pasyenteng nagpapakita ng interes. Kung minsan, nakakapagdala rin kami ng maliliit na kumpol ng bulaklak. Karamihan sa mga pasyente ay matagal nang naroon, at bukod sa paminsan-minsang mananampalataya, nagkaroon kami ng kagalakang akayin ang iba pa kay Cristo. Isang lalaking namamatay sa T.B. ang may

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

maliwanag na patotoo, at kapag ipinapanalangin ko siya, sinasabi niya, kahit hirap na hirap, “Kung ako’y mahina, ay saka ako malakas.” Siyempre, may ilang hindi tumutugon, gaya ng lalaking ayaw maniwala sa pag-ibig ng Diyos dahil namamatay rin siya at maiiwan ang kanyang pamilya. May isang Amerikano na nagtapat na wala nang pag-asa ang kaso niya; nagawa raw niya ang kasalanang hindi mapapatawad, sa akala niya. Malaki nga ang kasalanan niya, pero sinabi ko sa kanya na hindi ito lampas sa abot ng biyaya ng Diyos. Hindi niya tinanggap si Cristo, at nang bumalik ako nang sumunod na linggo, pumanaw na siya. Dapat kaya ay naging mas mapilit ako sa aking pakiusap?

Isa sa mga naligtas doon si Mr. Candido Aguilar, na dating sales manager ng Singer Sewing Machine. Bahagya siyang gumaling, pero labis siyang nagdusa sa kamay ng mga pulis na Hapon noong digmaan dahil sa pakikipag-ugnayan niya sa mga gerilya. Pagkatapos ng digmaan, malaki ang naitulong niya sa gawain sa Binangonan at Tanay.

Madalas kaming magdaos ng mga open-air na pagtitipon sa iba’t ibang bahagi ng San Juan habang sinisikap naming abutin ng Ebanghelyo ang mga taga-bayan. Minsan, nagkaroon kami ng dalawang linggong gabi-gabing pagtitipong pang-ebanghelyo sa maliit na kapilya. Sa unang linggo, walang tumugon. Inimbitahan namin ang isang kaibigang mangangaral, si Mr. Gebala, para ipangaral ang Salita. Pagkaraan ng isang linggo, lumapit siya sa akin na bigo ang loob dahil pakiramdam niya ay wala siyang kalayaan sa pangangaral. May mali, kaya inisip niyang hindi na siya dapat magpatuloy. Hinimok ko siyang ituloy dahil kumbinsido ako na hindi siya ang problema kundi ang mga mananampalataya. May hindi pagkakasundo sa kanila at para bang nahati sila sa dalawang pangkat. Kaya pagkatapos ng pagtitipon noong Linggo ng gabi, pinasama ko silang lahat sa silong ng bahay ni Mrs. Dayton para subukang ayusin ang problemang ito sa pagitan namin.

Pagkatapos ng ilang usapan at kahit ilang pagtatalo, sumagot ang isa sa mga dalaga sa mga paratang ng ilan laban sa kanya. Habang nagsasalita siya, inatake siya ng parang epilepsy. Ngayong mas marami na akong karanasan, mas naiisip kong pag-atake iyon ng demonyo. Hindi na iyon

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

naulit kailanman. Dinala namin siya sa doktor at pagkatapos ay sa aming bahay, kung saan siya gumaling pagkaraan ng ilang araw. Ang pagkabigla sa karanasang ito ay parang gumising sa mga mananampalataya sa sarili nilang pagkukulang, at mas mabuting diwa ang naghari.

Dahil dito, sa ikalawang linggo ay nakakita kami ng pagpapala. Isa sa mga naligtas ang kapatid na babae ni Trining Dayton. Si Domingo Capati ay mahusay maglaro ng golf at naging ladies' champion, na hinawakan niya nang ilang taon dito sa Pilipinas. Nakalulungkot, hindi siya naninindigan tungkol sa paglalaro tuwing Linggo, at mas lumaki ang lugar ng golf sa buhay niya kaysa sa Panginoon. Kinatawan niya ang Canlubang Sugar Estate sa paglalaro ng golf. Nang pumanaw siya ilang taon na ang nakalilipas, ang Estate ang nag-asikaso ng libing, na may paring mangunguna sa tabi ng libingan. Gusto ng pamilya ng Protestanteng pagtitipon, kaya nakipagkompromiso ang may-ari ng estate: "Pareho na lang kayong makibahagi." Sa tabi lang ng libingan ang pagtitipon, kaya tinanong ko ang paring Pilipino kung sino ang gusto niyang mauna. Iminungkahi niyang ako na. Napakaraming tao, mga taga-Estate at mga sports writer. Sinamantala ko ang pagkakataon para ipangaral ang Ebanghelyo at nagsalita ako sa Tagalog, kaya mas napansin ito ng mga tao. Sumunod ang pari at buong Latin ang kanyang pagtitipon. Nabalitaan namin nang lumaon na nainis ang anak ng may-ari ng Estate sa ginawa ng pari. "Ang Amerikano, nagsalita sa sarili nating wika, pero ang paring Pilipino natin, nagsalita sa wikang banyaga."

Noong huling hapon ng aming kampanyang pang-ebanghelyo, nag-anyaya si Brother Gebala na tumayo ang sinumang handang magtiwala kay Cristo. Halos kaagad, tumayo ang isang babae, si Felisa Mallari, na nakaupo malapit sa harapan. Hindi kasing-interesado ng asawa niya gaya niya, pero nang hapong iyon ay gusto nitong makita kung ano ang nangyayari. Kaya palihim siyang umupo sa sulok sa pinakahuling hanay. Si Nicolas ay katulad ni Zaqueo dahil maliit siyang lalaki at mausisa rin. Nang sabihin ng mangangaral na may isang tumayo, nagtaka si Nicolas kung sino iyon. Dahil sa pag-uusisa, tumayo siya, at laking gulat niya nang makitang ang asawa pala niya ang nakatayo. Ang mangangaral, na hindi alam na tumayo siya dahil lang sa pag-uusisa, ay nagpasalamat na may

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

isang lalaki rin sa likurang hanay na tumayo. Hindi siya naligtas nang araw na iyon, pero hindi nagtagal ay naligtas din siya. Hindi nagtagal matapos siyang magbalik-loob, habang nagtatrabaho bilang karpintero, tinutukso siya ng mga kasamahan niya dahil naging Protestante siya. “Hindi mo ba alam,” sabi nila, “na nahahati ang mga Protestante sa napakaraming sanga? Iisa ang Iglesia Katolika Romana; iyon siguro ang tama.” Dahil bago pa lang siyang Kristiyano, hindi alam ni Nicolas kung paano sasagot, pero humingi siya ng tulong sa Panginoon. Nakaupo sila sa lilim ng isang malaking puno ng mangga habang kumakain ng tanghalian. Itinuro niya ang isang poste ng telepono sa malapit at sinabi, “Tingnan ninyo ang posteng iyan! Iisa lang—walang sanga! Pero patay! Saan tayo pumupunta para sa lilim at bunga? Dito sa punong mangga na maraming sanga, dahil buhay ito.”

Sa mga unang taon ng gawain sa San Juan, madalas kaming nalulungkot at nawawalan ng loob dahil sa pagiging hindi pa magulang ng maraming mananampalataya. Madalas silang katulad ng mga taga-Corinto. “At ako, mga kapatid, ay hindi nakapagsalita sa inyo na tulad sa mga nasa espiritu, kundi tulad sa mga nasa laman, tulad sa mga sanggol kay Cristo. Kinandili ko kayo ng gatas, at hindi ng lamang-kati; sapagka’t kayo’y wala pang kaya noon: wala, na ngayon pa man ay wala kayong kaya; sapagka’t kayo’y mga sa laman pa: sapagka’t samantalang sa inyo’y may mga paninibugho at mga pagtatalo, hindi baga kayo’y mga sa laman, at kayo’y nagsisilakad ayon sa kaugalian ng mga tao?” (1 Mga Taga Corinto 3:1-3). Kadalasan, ang mga bagay na pinag-aawayan nila ay parang napakaliit at pambata.

Isang gabi, pauwi kami galing sa prayer meeting, isinakay namin ang isa sa mga lalaki. Ikinukuwento niya sa amin ang ilan sa mga gusot at problemang ito. Nang makababa na siya at nagpatuloy kami sa biyahe, awang-awa ako sa sarili ko at talagang panghinang-loob. Ano pa ang silbi ng pagpapatuloy! Naisip ko, “Kung gusto nilang mag-away sa mga ganyang kababaw na bagay, hahayaan ko na lang silang gawin iyon nang mag-isa. Iiwan ko na sila at magsisimula ako ng bagong gawain sa ibang lugar. Hindi ko na sila matiis.” Pagkatapos, habang nagmamaneho ako, parang narinig kong nagsalita ang Panginoon, hindi malakas pero

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

napakalinaw. “Sila ay Aking mga anak at tinitiis Ko sila.” Awang-awa pa rin ako sa sarili, at naisip ko, “Sige po, Panginoon, kung natitiis Ninyo sila, siguro kailangan ko rin silang tiisin.” Pero hindi pa tapos sa akin ang Panginoon, dahil narinig ko ulit ang Kanyang tinig, “Oo, at tinitiis din kita.” Tumama sa akin ang dagok na iyon kung saan masakit, sapul na sapul. Nakita kong muli ang sarili ko, ang kahabag-habag kong pagkaawa sa sarili at kapalaluan. Gaano ko ba ipinakikita ang Espiritu ni Cristo sa mga batang mananampalatayang iyon? Muli ko ring naunawaan ang matiyagang awa at mapagpahinuhod na biyaya ng ating Panginoon sa isang tulad kong hindi karapat-dapat.

Noong ikalawang termino ring iyon, noong unang bahagi ng dekada 1930, dumaan kami sa matitinding pagsubok sa pananalapi. Panahon iyon ng depression sa Estados Unidos at maraming bangko roon ang nagsasara. Noong unang bahagi ng 1934, may ilang tseke ako mula sa mga bangko sa U.S., pero ayaw tanggapin ng bangko rito, kahit para lang singilin. Sa pagkaalam nila, baka sarado na ang bangko dahil isang buwan na ang nakalipas mula nang isulat ang tseke. Ang mabuti naming kaibigan, si Bruce Cameron ng American Bible Society, ang mabait na tumulong sa amin. Natanggap na ng Bible Society ang taunang subsidy nito bago pa nagsara ang mga bangko, kaya marami silang pondong piso rito. Mabait niyang tinanggap ang mga tseke ko at binigyan ako ng lokal na pera. Wala ni isa sa mga tseke ang ibinalik.

Dahil sa mga mabigat na panahong ito, naaatrasado kami sa buwanang hulog sa aming bahay. Inaasahan namin na ang real estate company ay ireremata ang sangla. Isang araw, pinuntahan ko ang manager, si P.D. Carman, at tapat kong sinabi sa kanya ang aming kalagayan at na sa tingin ko ay may karapatan siyang iremata ito. Napakamaunawain niya. Sabi niya, “Hindi ko itinuturing ang sarili ko na Kristiyano, pero may malasakit ako sa mga nagigipit, at alam kong nagsisikap kayo.” Sa halip na iremata, inayos niya na ilipat ang sangla at pag-usapang muli sa isang bangkong Pilipino. Dahil British kami noon, hindi namin ito magagawa nang kami lang.

Nang lumaon, nakita namin kung paano kumikilos ang Panginoon sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

lahat ng ito. Noong panahon ng pananakop ng mga Hapon, kinuha ng mga Hapon ang lahat ng ari-arian ng mga dayuhan. Kahit payagan pang manatili ang mga may-ari sa sarili nilang bahay, kailangan nilang magbayad ng upa sa mga Hapon. Tuwing tinatanong nila ako kung sino ang may-ari ng bahay, lagi kong sinasabi na nakasangla ito sa isang bangkong Pilipino. Hindi na nila iyon inusisa pa. Gayunman, inabisuhan ako ng bangko na kailangang i-renew ang sangla dahil paso na ang panahon nito. Nang ipaliwanag ko ang kalagayan, sinabi nila na umuwi na ako at aabisuhan na lang nila ako sa takdang panahon, dahil kailangang aprubahan ng mga Hapon ang pag-renew ng sangla. Hinayaan na lang nila iyon dahil ayaw nilang mawala ang karapatan nila sa ari-arian.

Kaya tumira kami sa bahay nang walang upa at walang hulog hanggang sa ma-intern kami. Kaya kahit sa mga pagsubok sa pananalapi ilang taon bago iyon, naglalaan na ang Panginoon para sa hinaharap.

Isang gabi, may mga dumaang bisita na hindi inaasahan, saktong oras ng hapunan. Ang tanging maihahain namin sa kanila ay tinapay na may mantikilya at pritong saging. Mula sa aking diary noong Agosto 12, 1936, kinuha ko ito: “Walang regalo. Paubos na ang pagkain. Ano kaya ang inihahanda sa amin ng Panginoon. Ang papuri ay tunay na isang sakripisyo. Kaya Niya! Hindi na maaaring dumilim pa ang tanaw.” Pagkatapos, makalipas ang apat na araw, noong ika-16, ito ang nakasulat: “Nakatanggap ng ilang regalo. Dininig ang panalangin.” Buong biyayang ipinakita ng Panginoon ang Kanyang dakilang katapatan sa amin sa lahat ng taon. Purihin ang Kanyang pangalan!

Noong Nobyembre 19, 1931, ipinanganak ang aming anak na babae, si Rose Ellen, at ipinangalan sa kanyang dalawang lola. Noong panahong iyon, si Miss Jeannette Lape, isang kapwa misyonera mula sa Glendale, California, ay nakatira sa amin. Isang araw, sinabi ni Kenneth na gusto niyang magkaroon ng baby na kapatid na babae. Sinabi ni Jeannette na galing sa Diyos ang mga sanggol, kaya dapat niyang hingin sa Diyos ang isang baby na kapatid na babae. Iyon nga ang ginawa niya, pero matagal-tagal na hindi na niya iyon binanggit. Sabi ni Jeannette, “Ken, hindi na kita naririnig na nananalangin para sa kapatid na babae.” Tumingin siya kay

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Jeannette nang nanlalaki ang mga mata sa pagtataka, “Hindi nakakalimot ang Diyos! Minsan ko lang Siyang hiningan at sapat na iyon; ayokong isang dosena.” Habang papalapit ang panahon, gusto ni Anna na ihanda ang isip niya sa posibilidad na baka lalaki ang sanggol, kaya sinabi niya, “Ken, kung lalaki ulit ang ibigay sa atin ng Panginoon, mamahalin pa rin natin siya, ′di ba?” At ito ang isinagot sa kanya: ”Hindi po! Ibabalik natin siya!” Pinarangalan ng Diyos ang pananampalataya ng isang bata—babae ang dumating.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 12

Isang Dekada ng Masiglang Gawain

"At maaaring gawin ng Dios na ang lahat ng biyaya ay magsisagana sa inyo; upang kayo, na mayroong laging buong kaya sa lahat ay magsipanagana sa bawa't mabuting gawa." (2 Mga Taga Corinto 9:8)

Abalang panahon ang dekada 1930, isang dekada ng masiglang gawain para sa Panginoon. Sa pagsisimula nito, kasisimula pa lang namin ng gawain sa San Juan. Kahit nasa furlough kami mula 1937 hanggang 1938, nagpatuloy ang gawain. Noong furlough na iyon umuwi sa piling ng Panginoon si Lutgardo Ramos. Labis naming hinanap ang mahal na lingkod na ito ng Diyos, gaya ng paghahanap namin noon kay Brother Simeon Endaya. Mula sa simula, gusto naming makitang tunay na katutubo ang kapulungan, lalo na ang may sarili nitong matatanda. Sa isang pangunguna sa bagong gawain, humaharap ang misyonero sa isang suliranin. Patuloy ba niyang gagawin ang halos lahat nang mag-isa? Dahil mas malalim ang kaalaman niya sa Salita, malamang mas magagawa niya nang mas mahusay ang mga bagay. Pero may panganib na madala lang niya sa ibang kultura ang nakasanayan niya sa sarili niyang bayan. Diyan kailangang tiyakin niya ang turo ng Salita ng Diyos at hindi sundin ang sarili niyang mga tradisyon. O dapat ba niyang ipasa ang mga gawain sa mga katutubo, kahit hindi gaanong maayos o tama ang takbo ng mga bagay, hanggang mas maturuan sila sa Salita? Wala kaming duda na ang huli ang tanging paraan para maitayo ang isang katutubong kapulungan.

Gaya ng madalas mangyari, mas marami ang babae kaysa sa lalaki, at kadalasan ay mas aktibo at mas espirituwal sila. Kung minsan, sana lalaki na lang ang ilan sa mga babae! Bakit hindi sila puwedeng manalangin sa prayer meeting? Nalutas ang tanong na iyon sa pamamagitan ng paghahati sa mga grupo para manalangin. Pagkatapos ng pag-aaral ng Biblia, inihaharap ang mga kahilingan sa panalangin. Saka kami naghahati-hati sa mga grupo ng tatlo o apat, bata at matanda, ang iba sa English at ang iba sa Tagalog. Sa ganitong paraan, lahat ay kasali at nakakabahagi. Nagsasama-sama ulit ang buong grupo para sa huling panalangin.

Maaga pa sa gawain, nagsimula kami ng isang kaugaliang nagpapatuloy hanggang ngayon. Iyon ay ang pagkakaroon ng prayer meeting gabi-gabi

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

sa unang linggo ng taon. Sa ganitong paraan, sinisikap nilang itakda ang espirituwal na diwa para sa buong taon at ipanalangin ang mga planong nakatakda para sa darating na taon.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Sa ngayon, may mga manggagawang Pilipino na pumupunta tuwing gabi para magbigay ng ulat, para maipanalangin nila ang pag-abot sa ibang lugar. Sa isa sa mga unang serye ng pulong na iyon, may narinig akong gumagalaw habang oras ng panalangin. Hindi naman iyon kakaiba, dahil may mga lumalabas at pumapasok, o pumupunta sa bintana para dumura. Pero napansin ko na tatlong lalaking hindi pa kailanman nananalangin ang nanalangin nang gabing iyon. Pagkatapos ng pulong, sinabi sa akin ni Lola Tea na pinuntahan niya ang asawa niya (bihira silang magkatabi sa upuan) at siniko niya ito para tumayo at manalangin. Tapos pinuntahan din niya ang asawa ng apo niya at ang isa pang kamag-anak. Baka hindi iyon udyok ng Espiritu, pero kahit papaano, umepekto naman!

Kakaiba talaga ang mahal na kapatid na iyon, si Timotea. Bihira siyang lumiban sa pulong. May mga pagkakataong lumalangoy siya o lumulusong sa ilog kapag naanod ang tulay na kawayan. Pupunta siya sa bahay ng anak niyang babae para kumuha ng tuyong damit. Minsan, umalis kami nang sandali. Pagbalik namin, ikinuwento ni Tea ang isang babaeng kapitbahay na naakay niya sa Panginoon. Lilipat na ng tirahan ang babaeng ito, kaya inisip ni Tea na dapat na itong mabautismuhan. Kaya si Tea mismo ang nagbautismo sa kanya sa ilog! Sa bawat pulong, lagi niyang sinasabi, “Salamat sa Panginoon.” Sa libing ng asawa niya, naisip ko, “Hindi niya iyan masasabi ngayon.” Dapat alam ko na. Pagkatapos ng huling serbisyo sa tabi ng libingan, hinawakan ni Tea ang kamay ko: “Salamat sa Panginoon—kasama na siya ng Panginoon ngayon.” Pero nang mabalitaan niyang magbabakasyon kami pauwi (furlough), hindi siya gaanong nagpasalamat hanggang matiyak namin sa kanya na babalik kami. Marahil ang pinakamaliit na regalo pero pinakamahalaga ay ang isang pisong ibinigay niya para sa aming pamasahe. Gusto pa niyang magdala ng mga manok at iba pang bagay sa barko, hanggang sinabi ng pamilya niya na siguradong mapapakain kami nang mabuti sa barko. Minsan, binigyan niya kami ng isang batang kambing, na kinatay at binalatan ng aming houseboy.

Noong 1940, pinalalapad ang Morales Street malapit sa kapilya para maging ang tinatawag ngayong Aurora Blvd. Hindi tatamaan ng pagpapalapad ang lote kung saan nakatayo ang kapilya, pero magiging kanto ito, at gusto na itong gamitin ng may-ari para sa sarili niya. Nagpasya ang kapulungan na maghanap ng lupang mabibili, at nakita nila

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ang kasalukuyang lote sa A. Lake Street. Ang balak nila noong una ay bilhin lang ang harapang kalahati, pero dahil sa kapabayaan ng ahente, napilitan kaming kunin ang buong lote. Dito, ang Diyos ang nagpasya, dahil ngayon, kahit iyon ay masikip na.

Isang hapon, nagtulong-tulong kaming lahat para ilipat ang isang bahay sa lote sa ibang puwesto. Itinali ang mahahabang kawayan sa ilalim ng bahay, at napakaraming lalaki ang bumuhat sa bahay gamit ang mga kawayang iyon. Dahil medyo mas matangkad ako kaysa sa karaniwang Pilipino, pakiramdam ko nasa balikat ko ang buong bigat! Binaklas ang lumang kapilya para magamit hangga't maaari ang mga materyales sa muling pagtatayo. Noong 1941, sarado na ang buong gusali pero lupa pa rin ang sahig.

Noong dekada 1930, bukod sa gawain sa kapilya at sa mga open-air na pulong, may mga klase rin para sa mga bata, gaya ng nabanggit ko na. Nabanggit ko na rin dati ang lingguhang pagbisita sa Santol Sanitarium. Si Anna ay may Bible class isang gabi bawat linggo sa Abiertas' Home, isang tahanan para sa mga dalagang ina. Kadalasan, nagsasama siya ng ilang dalaga mula sa San Juan para tumulong. Pagbalik namin mula sa furlough noong 1929, bumili kami ng segunda-manong Essex (ang mga matatanda na lang ang makakaalala sa mga kotseng iyon). Malaki ang naitulong nito sa amin pero kailangan ng maraming pag-aalaga. Minsan, papunta kami sa Baguio nang biglang may kumalampag sa ilalim ng hood at grabe ang yanig. Nang huminto kami para tingnan, nakita naming naputol ang isa sa apat na talim ng bentilador. Malayo kami sa anumang talyer, kaya naisip ko na ang tanging paraan para maibalik ang balanse ay putulin din ang katapat na talim. Huminto kami sa paanan ng zigzag sa Kennon Road, pinatuyo namin ang radiator at nilagyan ng malamig na tubig, at nakaakyat kami sa bundok nang walang problema.

Pagbaba namin sa biyaheng iyon, pagdating sa kapatagan, nasira ang differential gear. Hinila kami papunta sa isang talyer sa kalapit na bayan, kung saan natukoy ang sira. Walang piyesang mabibili roon, kaya iniwan namin ang kotse at umuwi kami sakay ng bus at tren. Sabi ng mekaniko ko, kahit makahanap pa kami ng bagong piyesa, hindi ito babagay sa mga lumang gear. Sa tulong niya, nakakita kami sa isang junk shop ng buong

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

unit para sa lumang modelong iyon. Dinala ko ito pahilaga at ipinakabit, at gumana ito nang maayos.

Kaya kapag mag-isang lumalabas si Anna sa gabi, sasabihin ng mga anak naming lalaki, "Ipanalangin natin na huwag masiraan ng kotse si Mommy." Hindi ako ang lalaking nagsabi sa asawa niya, "Ilang taon ko nang hawak ang kotseng ito at hindi pa ako nadisgrasya," at sumagot ang asawa, "Ilang taon mo nang hawak ang disgrasyang iyan at hindi ka pa nagkaroon ng kotse!" Minsan, nabangga ko ang puwitan ng isang kalabaw . Mabuti na lang at mabagal ang takbo ko, kaya naglakad lang palayo ang kalabaw na parang walang nangyari, pero nayupi ang fender ko at basag ang headlight. Bago kami umalis para sa furlough, may nagbigay sa akin ng P37.00 para dito! Ang rehistrong dapat nang bayaran ay aabot sana ng P35.00!

Noong 1931, sinimulan ni Dr. Paul Cullen ng Association of Baptists for World Evangelism ang Manila Evangelistic Institute. Pagkalipas ng isa o dalawang taon, nang wala silang lalaking misyonero sa Manila, tinanong ako ni Miss Ellen Martien kung puwede akong magturo ng doktrina roon. Sinabi ko na baka hindi nila matanggap ang pananaw ko sa doktrina. Itinaas ni Miss Martien ang isang Biblia at sinabi, "Manatili ka lang sa loob ng mga pabalat ng Aklat na ito at tatanggapin iyan." Sa ganoong kasunduan, pumayag ako, at bukod sa doktrina, nagturo rin ako ng aklat ng Roma. Nang maglaon, si Dr. Russell Bradley Jones ang namahala sa Institute, at nag-alok ako ng pagbibitiw dahil kulang ako sa pinag-aralan. Mabait niyang tinanggihan ang pagbibitiw ko. Masaya ang pakikisama namin sa mga lalaking ito. Isang taon, pinaturo ako ng Pahayag habang si Dr. Jones naman ang nagtuturo ng Daniel. Dahil may ilang pananaw siya sa propesiya na iba sa akin, sinusubukan ng mga estudyante na pagbanggain kami.

Noong Disyembre 1931, una kong nakilala si Sandy Sutherland. Galing siya sa isang kapulungan sa Scotland at nagpunta sa U.S. para mag-aral pa. Mula roon, pumunta siya sa Pilipinas kaugnay ng ABWE at siya ang nagpasimula ng gawain sa Palawan. Hindi siya masaya sa patakaran nila sa pananalapi, kaya humiwalay siya sa kanila at nagpatuloy sa paglilingkod sa Panginoon nang nagsasarili sa katimugang Palawan. Nanirahan siya sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Brookes Point at doon nagsimulang umabot sa iba. Nang maglaon, ang ilan sa amin sa Manila, kasama ang ilang Pilipinong mananampalataya, ay sumulat sa ilang kapulungan sa Scotland tungkol sa pagkomenda kay Sandy para sa gawain ng Panginoon dito. Noong Oktubre, 1936, ikinasal sina Sandy at Maisie sa Chinese Gospel Chapel, na noon ay nasa Gandara St. sa Manila. Habang inihahatid ko si Sandy sa kasal sakay ng marumi at lumang-luma naming kotse, ipinilit niya na sila ng kanyang nobya ay sasakay sa amin mula sa kapilya papunta sa handaan sa bahay nina Dr. at Mrs. Culley. Wala na akong panahon para kahit ipahugas man lang ito! Gaya ng dati nitong pagkasumpungin, ayaw umandar ng lumang kotse nang sumakay na ang bagong kasal, kaya kinailangan pa naming ipatulak ito. Pero sabi nga namin, nagsimula ang buhay-mag-asawa nila sa isang malakas na tulak!

Noong Oktubre, 1932 lumabas sa imprenta ang unang isyu ng isang buwanang magasin, The Philippine Evangelist, na si Dr. Cullen ang editor at si Mr. Wightman ang tagapaglathala at tagapag-imprenta. Sa loob ng pitong taon, ako ang sumusulat ng mga notes para sa Sunday school lesson bawat linggo sa magasing iyon. Sa ilang panahon, ako ang assistant editor, na pumapalit kay Dr. Culley kapag wala siya sa bayan. Naging kapaki-pakinabang ang ministeryo ng magasing ito sa maraming bahagi ng Pilipinas noong mga taong iyon, pero napilitan itong matigil nang dalhin ng digmaan sa Pasipiko ang mga Hapon sa ating mga baybayin. Sa loob ng ilang taon, isinalin sa Tagalog ang mga Ingles na notes sa Sunday school at inilimbag bilang dagdag na babasahin.

Sina Dr. at Mrs. Culley rin ang tumulong magsimula ng Philippine Keswick Conference. Para ito pangunahin sa mga estudyante kapag wala silang klase sa pagitan ng Pasko at Bagong Taon. Ginanap ang unang kumperensya sa Montalban sa ibaba ng bangin noong Disyembre 1931. Inanyayahan kami ni Sandy bilang mga tagapagsalita. Nakahiram sila ng isang malaking lona bilang silungan ng mga babae. Para sa mga lalaki, may mga silungang gawa sa kugon. Isang madaling-araw, umulan, at hindi gaanong napipigil ng kugon ang ulan. Inilagay namin ni Sandy ang aming mga camp cot sa ibabaw ng aming mga bagahe at umupo kami sa ilog, kung saan hindi kasinlamig ng hampas ng ulan. Napakahalagang panahon iyon ng pakikisama, kahit medyo basa!

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Pagkaraan ng ilang panahon, binuo ang isang komite at hiniling sa akin na maging chairman. Sa tulong ng mga estudyante, inihahanda namin ang lugar. Ibinabaon sa lupa ang mga sanga ng akasya bilang balangkas ng mga upuan sa isang open-air na awditoryum sa gilid ng burol. Marami sa mga ito ang nagkakadahon na pagdating ng kumperensya. Umupa kami ng dalawang “banka” (bangka) para gawing balsa para tumawid sa ilog at may mga tolda at iba pang gamit.

Panahon iyon ng malaking pagpapala sa buhay ng marami. Nakakaantig ang mga patotoo sa paligid ng siga sa huling gabi. Isang dalaga, napakagandang babae, ang nagsabi isang gabi, “Pumunta ako rito na may sarili kong plano para sa buhay ko. Ngayon, ang gusto ko na lang ay ang kalooban ng Diyos ang mangyari.” Para sa kanya, totoong-totoo ang himno, “Hindi ko alam ang naghihintay sa akin, magiliw na tinatakpan ng Diyos ang aking mga mata.” Napangasawa niya ang isang napakabuting pastor sa Kabisayaan. Noong mga huling araw ng pananakop ng mga Hapon, nagwala ang ilan sa kanilang mga sundalo. Ang mabuting babaeng iyon, kasama ang dalawa niyang anak, ay malupit na pinatay ng mga Hapon sa harap mismo ng pastor, na iniligtas ang buhay.

Napakagandang tanawin ang Montalban, na may matataas at matatarik na burol sa magkabilang gilid ng bangin. Tuwing gabi, nakakamanghang makita ang libu-libong paniki na lumalabas mula sa kanilang mga kuweba at lumilipad pababa ng lambak paglubog ng araw. Isang araw, umakyat ng bundok ang isang grupo ng mga binata. Inabot sila ng dilim at na-stranded sila sa isang ungos ng bato roon buong magdamag. Natatanaw nila ang kampo, kaya pinanatili naming nagniningas ang isang siga, dahil naaabot namin sila ng sigaw pero hindi namin sila mapuntahan. Noong 1938, nasira ng baha ang lugar na iyon, kaya nakahanap ng bagong lugar sa isang hacienda sa mga burol sa ibaba ng Antipolo. Kasama rito ang bahagyang paggamit ng isang mas malaking bahay-bukid. Ngayon, ang Valley Golf and Country Club na ang nakatayo roon at malapit dito ang Faith Academy. Noong 1941, naghahanda kami para sa isa pang kumperensya roon. Isang tanghali, habang nagpapahinga sa gilid ng burol, tumanaw ako sa lambak papuntang Manila at inisip kung ano ang mangyayari kapag dumating ang digmaan. Dumating nga ito bago pa namin naidaos ang kumperensyang iyon. Ang nakatakdang paggawa noong ika-8 ng

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Disyembre ay nakansela dahil sa balita ng pambobomba sa Pearl Harbor.

Isa pang gawain noong dekada 1930 ay ang ministeryo sa radyo. Noong Enero 7, 1934, sinimulan ni Dr. Paul Culley ang isang 15-minutong programa na tinawag na “Gospel Singers.” Sa paniniwala ko, iyon ang kauna-unahang programang pang-ebanghelyo sa radyo dito sa Pilipinas. Noong una, hindi pinayagan ng kompanya ng radyo ang anumang pangangaral, dahil takot sila sa magiging reaksyon ng mga Romano Katoliko. Pero nakaisip ng paraan si Dr. Culley: ipinapakilala niya ang bawat himno at ikinukuwento kung tungkol saan ito. Sa pagtatapos ng taong iyon, aalis si Dr.Culley para sa furlough, kaya hiniling niya kay Dr. Jones na siya muna ang humawak nito. Pero hindi mang-aawit si Dr. Jones gaya ni Dr. Culley, kaya nilinaw niyang magbibigay siya ng maikling mensahe.

Inanyayahan ako ni Dr. Jones na magdala ng mensahe noong Pebrero 24, 1935. Siyempre, wala akong karanasan sa pagsasalita sa mikropono—wala pa nga kaming public address system noon. Wala rin kaming sariling radyo para mapakinggan ang iba, kaya kinakabahan talaga ako, at malamang iyon ang dahilan kung bakit sumakit ang lalamunan ko at namalat ang boses ko. Pero hindi ako pinayagan ni Dr. Jones na umatras, kaya dinala ko ang mensaheng inihanda ko tungkol sa "Tunay na Kasiyahan.”

Makalipas ang isang taon, noong Marso, 1936, nang aalis na si Dr. Jones sa Pilipinas, hiniling niya sa akin na ako na ang humawak ng programa. Noon, tinawag na namin itong “The Gospel Messengers.” Iba-iba ang lahi ng aming grupo: si Mrs. Edward Bomm, isang Amerikana, ang soprano; si Miss Josefina Orteza, isang Pilipina, ang alto; si Dr. Ho Seng Huang, isang Tsino, ang bass. Nakalimutan ko na kung sino ang tenor, pero sa isang panahon si Henkey Pouw, isang Indonesian, ang pianista. Wala pang wire o tape recording noon, kaya live ang bawat programa. Walang pagkakataong ulitin at itama ang mga pagkakamali. Isang Linggo ng gabi, inagahan nang 15 minuto ang aming programa at hindi kami nasabihan. Mabuti na lang at kadalasan maaga kaming dumarating, pero nang gabing iyon halos mataranta ako nang dumating ang quartet nang relaks na relaks, isang minuto na lang bago umere.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Nag-alok kami ng libreng booklet sa programang ito, at nakakatuwa ang naging tugon. Isang ginang ang sumulat na pagod na pagod na siya sa buhay niya at naisip na niyang magpakamatay. Nang marinig niya ang quartet na umaawit ng “Lahat ng ito'y ginawa Ko para sa iyo, Ano ang nagawa mo para sa Akin?”, nagising siya sa kabutihan ng Diyos at sa biyaya ni Cristo.

Isa pang ginang ang sumulat tungkol sa mga problema niya sa pamilya, kaya tinanong namin kung puwede namin siyang dalawin. Nang dumalaw kami, ibinuhos niya ang kanyang kuwento at sinikap naming ibahagi sa kanya ang aliw ng Kasulatan. Bago kami umalis ni Anna, tinanong ko kung puwede namin siyang ipanalangin. Parang nagulat siya nang kaunti, marahil iniisip na kailangan pa namin ng altar o anuman. Sa simpleng pananalita, ipinanalangin ko siya at sinabi ko sa Panginoon ang malungkot niyang kalagayan, at hiniling ko sa Kanya na ipakilala Niya nang totoo ang Sarili Niya sa kanya. Habang nananalangin ako, narinig kong umiiyak siya. Pagkatapos ng panalangin, tumingin siya sa akin na may luha sa pisngi at sinabi, “Sa buong buhay ko, hindi pa ako nakarinig ng ganoong panalangin!” Ipinaalala nito sa akin muli kung gaano kalaking pribilehiyo ang makipag-usap sa Diyos sa panalangin. Madalas, binabalewala lang natin ang pribilehiyong iyon. Dumating ang digmaan at nawalan kami ng balita sa kanya. Mga dalawampung taon ang lumipas, isa sa mga guro sa Faith Academy ang nagsama sa pulong-panggabi sa San Juan ng isang kapitbahay na mananampalataya. Sabi ng ginang, “Hindi n'yo na po ba ako naaalala?” Nakakahiyang aminin na hindi na, pero lumabas na siya pala ang ginang na ipinanalangin ko. Mananampalataya na siya kay Cristo.

Ipinagpatuloy ng iba ang ministeryo sa radyo habang naka-furlough kami mula 1937 hanggang 1938, pero pagbalik namin ay ako ulit ang humawak nito hanggang Disyembre 7, 1941. Sa programang iyon, nagsalita ako tungkol sa Four Freedoms na idineklara ni Pangulong Roosevelt, pero inilapat ko ang mga ito sa espirituwal na paraan. Sa pagtatapos, nakita kong may mga isang minuto pa ako, kaya dinampot ko ang isang card na ipinadala sa akin ng isang misyonero, kung saan nakalista ang ilan sa mga “Huwag Kang Matakot” ng Kasulatan. Habang nagsasalita ako, papunta na pala ang mga Hapon sa Pearl Harbor, at kinaumagahan ay binomba nila ang ilang lugar sa Pilipinas. Nawala ang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ilan sa aming kalayaan, pero natutunan din namin na hindi namin kailangang matakot.

Ang ministeryo sa radyo ring iyon ang nagdala sa amin sa isa pang larangan ng gawain pagpasok ng dekada 1940. Kaugalian ng U.S. Fleet sa Malayong Silangan na magtag-init sa Tsingtao sa China at magtaglamig sa Manila Bay. Sa isang submarine tender, ang USS Canopus, may isang Kristiyanong mandaragat, si Virgil Wemmer. Pinanghihinaan siya ng loob dahil wala siyang makitang simbahang nangangaral ng Ebanghelyo at wala siyang makitang Kristiyanong programa sa radyo niya. Nagkataong nahanap niya ang aming programa at sumulat siya na uhaw na uhaw siya sa Kristiyanong pakikisama, kahit may ilang binatang nagtitipon sa apartment na inuupahan ng isang Chief at ng asawa nito sa Manila.

Matagal na kaming nag-aalala para sa mga sundalong Amerikano sa Manila. Marami-rami ang nakadestino sa Manila o sa Fort McKinley. Parang walang ginagawa para sa kanila sa espirituwal na paraan. Noong mga naunang taon, isang mabuting Kristiyano ang secretary ng YMCA sa Fort McKinley. Pero puno na ang mga kamay namin sa ibang gawain, at nadama namin na ang una naming pananagutan ay sa mga Pilipino. Paminsan-minsan, nakakausap namin ang ilang binata. Noong una naming termino, natulungan namin ang isang lalaki sa Navy. Sa isang watch night service, nagpatotoo siya, “Dati, akala ko ang pagiging Kristiyano ay tungkol sa tamang paniniwala, pero ngayon alam ko na nakasentro ito sa isang Persona, ang Panginoong Jesu-Cristo.” Parang lumalamig siya sa espirituwal bago siya bumalik sa U.S. Matagal na namin siyang hindi nakikita, pero nalaman ko kung kailan siya aalis. Binalot ko ang isang Bagong Tipan na may pangalan niya at iniwan ko ito sa barkong sasakyan niya. Habang naka-furlough kami, nalaman kong nasa Moody siya, kahit hindi siya sumusulat sa akin. Nang dalawin ko siya roon, sinabi niya na ang Bagong Tipang iyon ang nagbalik sa kanya sa pakikisama sa Panginoon at nag-akay sa kanya na maglingkod sa Panginoon bilang isang guro.

Nakipagkita kami kay Virgil Wemmer at sa ilang binata sa apartment ni CPO King. Hindi nagtagal, napagpasyahang maghanap ng mas maluwag na lugar na mapagtitipunan. Marami sa mga binata ang nagtitipon sa Army

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

and Navy YMCA sa Walled City, kaya humingi kami ng pahintulot kay Mr. Wightman na gamitin ang Gospel Hall sa distritong iyon tuwing Sabado ng gabi. Pero kahit iyon ay hindi talaga angkop; ang kailangan nila ay pakiramdam ng tahanan. Akala ko masyadong malayo ang bahay namin at mahirap hanapin, pero hindi ganoon ang tingin ng mga binata. Kaya sinimulan doon ang regular na pulong tuwing Sabado ng gabi. May mga dumarating nang hapon at nananatili hanggang Linggo ng hapon. Nakakuha kami ng pahintulot na gamitin ang bakanteng lote sa likod, kung saan naglagay sila ng mga ilaw at volleyball court.

Sabi ng isang binata, "Mula nang umalis ako sa bahay namin sa States, ngayon lang ulit ako nakapasok sa isang tahanan." Ang isa sa mga palaging dumadalo, si Archuletta, o Archie, ay matalik na kabarkada ng mga anak naming lalaki. Nagtanong siya kung puwede siyang magsama ng isa pang binatang hindi Kristiyano. Malaking bahagi ng hapon ng Sabado ang ginugol namin kasama ang binatang iyon, at mukhang malapit na siyang magpasya para kay Cristo. Sa wakas, sinabi niya, "Hindi ko alam kung kakayanin kong manindigan! Mahirap ang buhay sa submarino. Kung masusubukan ko muna nang isa o dalawang linggo at tingnan kung ano ang mangyayari." Sinabi ko sa kanya na hindi puwedeng tanggapin si Cristo nang "pasubok" para lang makita kung uubra. Tiniyak ko sa kanya na kapag tinanggap niya si Cristo, ibibigay sa kanya ang lakas na kailangan niya. Kung nagtiwala man siya kay Cristo pagkatapos noon, hindi namin alam.

Isa sa mga binatang dumalaw sa bahay namin ay si John Tinkle, isang talagang masigasig na Kristiyano. Nakilala niya ang Panginoon sa Long Beach, California, sa pamamagitan ng ministeryo ni Dawson Trotman noong mga unang araw ng gawain ng Navigators. Masigasig siyang magsaulo ng Kasulatan, at nakapagsaulo na siya ng mga 600 talata. Gustong-gusto niyang gawin din iyon ng iba. Habang naghuhugas at nagpupunas sila ng pinggan sa kusina, nagsasanay sila sa kanilang mga talata. Nang maglaon, pinalubog ng mga Hapon ang barko ni John sa labanan sa Java Sea. May magsasabing lumubog siya kasama ng kanyang barko; lumubog nga ang katawan niya, pero ang espiritu niya ay umuwi para makasama ang Panginoon.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Dalawang binata sa Army Air Corps (bago pa nagkaroon ng USAF) na nakadestino sa Nichols Air Base ay Kristiyano lang sa pangalan. Sina John Bristow at Jesse Miller ay 18 taong gulang lang, malungkot at nangungulila sa kanilang tahanan. Isang Sabado ng gabi, pumunta sila sa YMCA at naisip na manood na lang ng sine, kahit hindi sila masaya na gawin iyon. Inanyayahan sila ng isang mandaragat na pumunta sa bahay namin, at iyon ang naging pagbabago sa kanilang buhay. Pero mukhang naapektuhan nang masama ng mga karanasan ni John sa digmaan ang espirituwal niyang buhay, at nawalan kami ng balita sa kanya. Hanggang noon, akala ni Jesse ang Biblia ay aklat lang na dinadala sa simbahan. Doon niya natutunan na dapat itong magkaroon ng buháy na bahagi sa buhay niya. Dahil sa mga pagpapalang tinanggap niya sa aming tahanan, ipinasya ni Jesse na kung magkakaroon man siya ng sariling tahanan, bukas ito sa mga sundalo. Ang kuwento kung paano ito natupad ay ilalahad ko sa susunod na kabanata. Nagpapasalamat kami sa Diyos para sa mga nakilala namin noong panahong iyon, at para rin sa impluwensya ng mga Kristiyanong binatang iyon sa dalawa naming tinedyer na anak. Minsan, parang hanggang sa sukdulan na nababatak ang aming oras at lakas. Hanggang kailan pa namin ito kakayanin? Kasama namin sina Sandy at Maisie Sutherland nang ilang panahon bandang Thanksgiving, 1941. Sabi ni Sandy, “Cyril, hindi mo kakayanin ang ganitong bilis. Kailangan mong bitawan ang isang bagay.” Ilang araw lang ang lumipas, pagkatapos makabalik ng mag-asawang Sutherland sa Palawan, ang Panginoon na mismo ang lumutas sa bagay na iyon nang sumiklab ang digmaan sa Pasipiko.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 13

Nagtitipon ang mga Ulap ng Digmaan

"Bagaman ang isang hukbo ay humantong laban sa akin, hindi matatakot ang aking puso: bagaman magbangon ang pagdidigma laban sa akin, gayon ma'y titiwala rin ako." (Mga Awit 27:3)

Gaya ng nabanggit ko sa nakaraang kabanata, ang ikalawa naming furlough ay mula 1937 hanggang 1938. Sa furlough na ito, sinikap naming maisaayos na makapag-aral sina Leonard at Kenneth nang isang taon sa public school. Sa Pilipinas, kami mismo ang nagtuturo sa kanila gamit ang Calvert course. Kahit malaking oras namin ang nauubos dito, nadama namin na iyon ang pinakamabuting paraan para sa kanilang pag-aaral noon. Pagbalik namin dito, nakapasok sila sa Bordner High School dahil niluwagan ang ilang dating patakaran. Dahil doon, nakapag-aral din si Rose sa primary school. Isa sa mga pinakamasayang sandali ng furlough na iyon ay nang masaksihan naming bautismuhan sina Leonard at Kenneth sa Elmwood Chapel sa Buffalo, New York, noong Enero 30, 1938.

Bago ang aming furlough, sumama sa amin sa gawain si Miss Jeannette Lape mula sa Glendale, California. May ilan siyang problema sa kalusugan at sa ugali, at malamang lumala ang mga ito dahil wala kami. Isang Sabado ng madaling-araw, nakatanggap kami ng cable mula sa isang mabuting kaibigan sa Manila, si Miss Edna Hotchkiss ng ABWE, na nagkaroon si Jeannette ng nervous breakdown at kailangang may sumama sa kanya pauwi sa lalong madaling panahon. Nag-alok si Miss Hotchkiss na siya ang sasama, pero mangangailangan iyon ng balikang tiket para sa kanya. Aabot ang kabuuang gastos sa mga $1200.00. Agad kong tinawagan sa telepono si Mr. Richard Mac Lachlan, editor ng "Voices From the Vineyard" sa New York, at si Tom Millham din ng kapulungang nagkomenda sa kanya, at iminungkahi kong ipadala sa huli ang anumang pondong makakalap para maipasa sa Manila. Kinausap ng dalawang kapatid na ito ang iba pa nang weekend na iyon. Sa kabutihan at biyaya ng ating Panginoon, at sa kagandahang-loob ng bayan ng Panginoon, naipadala sa Manila sa pamamagitan ng cable ang kailangang pondo noong Lunes. Talagang nagpalakas ito ng aming pananampalataya, nang makita

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

namin kung gaano kabilis sinagot ng Diyos ang aming mga panalangin. Nang gumaling siya, sabik na sabik si Miss Lape na bumalik sa Pilipinas, pero hindi inakala ng mga kapatid sa Los Angels na makabubuting ikomenda siya. Bumalik nga siya kasama ng ibang grupo ng misyonero, pero pagkalipas ng ilang taon ay kinailangan na naman siyang iuwi dahil sa sakit.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Sa isa sa mga paglalakbay ko noong furlough na iyon, nag-ayos ako na dumalaw sa Fort Dodge, Iowa. Ang pakay ko ay makausap si Kapatid na Lloyd Walterick, na noon ay naglalathala ng “Light and Liberty.” Kasama ng iba, nababahala ako na ang Voices ay bihira at hindi regular na lumalabas. Ikinatatakot na baka humina ang malasakit ng mga tao sa gawaing misyonero. Laking tuwa ko nang malaman kong kababalik lang ni Kapatid na Walterick mula sa New York, kung saan nakipagpulong siya sa ilang kapatiran na may ganoon ding pag-aalala. Kasama nila si Harold Harper, isang mabuting kaibigan at madalas magbigay sa mga misyonero, at si Charles Bellinger, na isa sa mga naging guro namin sa paaralan ng mga misyonero sa Brooklyn. Kahit abalang negosyante sa Wall Street si Kapatid na Bellinger, ilang taon niyang pinamunuan ang bagong ministeryong ito na nagsilbing tulay sa pagitan ng mga misyonero at ng mga kapulungan sa kanilang bayan. Nang sumunod na mga taon, matapos tawagin pauwi ng Panginoon si Kapatid na Bellinger, nabuo ang Christian Missions in Many Lands, at nang lumaon ay nakipag-isa ito sa grupo ng “Voices From the Vineyard” at ng “Missionary Fund.” Malaki ang utang na loob ng mga misyonero sa buong mundo sa maraming kapatiran na nagbigay ng kanilang oras at lakas para tulungan ang gawain ng Panginoon sa ibang lupain.

Nagtitipon na ang mga ulap ng digmaan sa Europa, at kitang-kita na ang malupit na pamamaraan ni Hitler nang bumalik kami mula sa furlough noong 1938. Sa paglalayag namin sa Pasipiko, may isang bali-balita tungkol sa digmaan na nagpaisip sa amin kung makararating pa kami sa aming pupuntahan. Ang pamangkin kong si Cyril Weller ay tinanggap ng China Inland Mission para maglingkod sa China. Pero hindi siya puwedeng sumabay sa amin papuntang Shanghai dahil may isang grupo ng mga dalagang misyonera na nakasakay sa barkong iyon. Patakaran ng CIM na hindi puwedeng sumakay ang mga binatang misyonero sa iisang barko kasama ang mga dalagang misyonera ng kanilang misyon. May isang matandang misyonero ng CIM na nakasakay, si Mr. Henry Ford. Minsan, pabiro siyang sumulat kay Henry Ford na sikat sa mga sasakyan, at nagtanong kung totoo bang nagbibigay ang Ford Company ng sasakyan sa sinumang kapangalan ng nagtatag nito. Sinabi sa kanya na hindi totoo ang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

balitang iyon. Si Mr. Ford, na maliit na tao, ay sinabihan na may dalawang batang lalaki ring makakasama niya sa kanyang kuwarto sa barko. Ang dalawang bata (sina Len at Ken) ay parehong mas matangkad pa sa kanya!

Abala na kami ulit sa gawain nang sumiklab ang digmaan sa Europa noong 1939. Nagbabakasyon kami sa Baguio noong 1940 nang sakupin ng mga hukbong Aleman ang Holland, Belgium, at France. Si Henry de Vries, na ilang taong naglingkod bilang misyonero sa Mindanao, ay nasa kabilang bahagi ng duplex. Pumupunta siya sa amin para makinig ng balita sa radyo, at talagang balisa siya dahil taga-Holland siya, kilala niya ang marami sa mga lugar na nababanggit, at may mga kamag-anak siya sa ilan sa mga iyon.

Pagkatapos na mailikas ang mga Briton mula sa Dunkirk, sa isa sa mga pagdalaw ko sa Santol Sanitarium, nakausap ko ang isang Amerikanong pari na pasyente roon. Sinabi niyang sa palagay niya ay talo na ang Britanya at mananalo si Hitler. Sinabi ko sa kanya na kung titingnan niya ang Biblia at ang kasaysayan, makikita niyang mali siya. Kahit sa panahong ito ay isinantabi muna ng Diyos ang Israel bilang isang bansa, sila pa rin ang Kanyang bayan, “sapagka't ang humihipo sa inyo, ay humihipo sa itim ng kaniyang mata” (Zacarias 2:8). Ang sinumang pinuno o bansa na umusig sa mga Judio ay nagdusa rin sa bandang huli. Baka kung naging mas mabuting estudyante ng kasaysayan si Hitler, lalo na ng Biblia, hindi sana siya bumagsak sa ganoon kahiya-hiyang pagkatalo.

Sa ikalawang kalahati ng 1941, marami nang sundalo at marino ang pumupunta sa aming bahay. Madalas ay mga lalaking galing sa mga cruiser na dumadaong sa Manila para sa weekend. Nalaman namin na may mga escort na barkong pandigma ang mga barkong Amerikano na tumatawid sa Pasipiko dahil sa lumalaking galit ng Japan sa mga Amerikano. Noong unang bahagi ng Disyembre 1941, alam naming lalong humihirap para sa mga sundalo na makakuha ng pases para matulog sa labas. May tatlong mababuting Kristiyano mula sa USS Astoria na dumalaw dito. Ang cruiser na ito ay lumubog nang lumaon sa labanan sa Coral Sea, at dalawa sa mga lalaking iyon ang lumubog kasama ng barko. Hindi pa namin alam noon kung gaano kahina ang paghahanda ng Amerika

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

para sa digmaan sa Pasipiko.

Dahil sa mas mahigpit na patakaran, hindi nakapunta ang ilang lalaki sa bahay namin noong weekend ng Disyembre 6 at 7. Ang isa sa kanila, si Ray Harper, ay nagtatrabaho sa Cavite Navy Yard bilang tagagawa ng mga mensaheng naka-code. May kotse siya na kung minsan ay iniiwan niya sa amin. Noong Linggong iyon, habang siya ay paalis, sinabi niya, “Dadalhin ko ang kotse para pagrasahan. Ibabalik ko sa Lunes. Kung may mangyari, mas mabuting nandito ito.” Tapos, nang maisip niyang baka napasobra ang nasabi niya, nagmadali siyang umalis nang hindi sinasagot ang mga tanong namin. Hindi na siya nakabalik kailanman.

Habang nag-aalmusal noong Lunes ng umaga, Disyembre 8, nabalitaan naming binomba ng mga Hapon ang Pearl Harbor nang mas maaga pang umagang iyon (oras sa Manila). Ibig sabihin, digmaan na—gaano kaya kabilis ito aabot sa amin? Habang inihahatid ko ang mga bata sa paaralan, sinabihan ko ang mga batang lalaki na malamang ay pauuwiin na sila, kaya sunduin nila si Rose sa paaralan niya at umuwi agad. Nakatakda akong pumunta sa Taytay para tumulong sa ilang estudyante sa paghahanda ng lugar para sa Philippine Keswick Conference. Dahil sumiklab na ang digmaan, wala nang kumperensya, kaya kinansela na rin ang trabaho. Di nagtagal, nabalitaan naming may bombang bumagsak sa Baguio. Bago magtanghali, sinalakay ng mga eroplano ang Clark Field, mismong oras na kababalik lang ng mga eroplano mula sa pagmamanman. Nagkakarga ng gasolina ang mga eroplano at nananghalian ang mga piloto. Iilan lang ang nakalipad bago nawasak ang mga ito. Naghihintay pa ng utos ang mga bomber na salakayin ang mga base sa Formosa. Inisip namin kung ano na ang nangyari kay Jesse Miller na nasa Clark noon. Nang gabing iyon, binomba ng mga Hapon ang Nichols Field, at mula sa bintana ng aming kuwarto ay tanaw namin ang mga pagsabog.

Nang maubos na nila ang karamihan sa mga eroplano ng Amerika, dumarating ang mga Hapon nang dikit-dikit ang pormasyon, kadalasan bandang tanghali. Mula sa hilaga, liliko sila pakanluran sa itaas ng aming lugar at bababa para bombahin ang mga barko sa Manila Bay at tatawid pa sa look hanggang sa Cavite Navy Yard. Halos walang silbi ang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

pagpapaputok natin laban sa mga eroplano, dahil kulang ang lakas at abot nito. Minsan, habang nanonood kami, narinig namin ang sipol ng isang bumabagsak na bala at dumapa kami sa lupa. Mukhang isa iyong bala ng anti-aircraft na hindi sumabog at bumagsak sa katabing lote. Gabi-gabi ay lubos na blackout. Parang walang nakatitiyak kung ano ang dapat gawin, pero ang sabi ng propaganda ng Amerika ay may tulong na darating. Kaya, sa aming kamangmangan, inakala naming di magtatagal ay babaligtad ang takbo ng labanan laban sa kaaway.

Bandang katapusan ng Disyembre, may tumawag sa akin, isang dating misyonero ng ABWE, si Capt. Skolfield. Bumalik siya sa U. S. Navy at nakadestino sa Cavite nang bombahin ito. Naisalba niya ang ilan sa mga suplay at dinala sa isang apartment sa Manila. Sinabi niyang kumuha ako ng ilan, at may ibinigay rin siya sa mga misyonero ng ABWE. Dalawa o tatlong beses naming pinuno ang kotse para ilipat ang ilan sa mga ito sa aming bahay. Ang isa sa mga iyon ay akala namin ay isang sakong asukal na 100 libra, pero nang buksan namin, asin pala.

Malaking tulong ang mga suplay na ito dahil binuksan namin ang aming tahanan sa ilang misyonerong naipit sa Manila. Ang ilan ay paalis na ng China at hanggang dito lang nakarating. Ang iba naman ay sakay ng mga barkong papuntang India pero naabutan dito. Sinabihan silang bumaba dahil tutuloy ang mga barko sa hindi sinasabing destinasyon. Nag-alok silang pumirma ng kasulatan na sila na ang bahala sa sarili nilang panganib kung papayagan lang silang manatili sa barko. Hindi sila pinayagan, at umalis ang mga barko dala ang mga bagahe nila sa bodega ng barko. Pagkatapos ng digmaan, nalaman nilang ligtas na nakarating sa Australia ang mga bagahe nila at nakatago roon. May panahong 13 kami sa aming bahay; kaya sa halip na mga sundalo, ang mga misyonerong ito ang aming mga bisita.

Pagkatapos ng Pasko, umatras ang hukbong Pilipino-Amerikano sa tangway ng Bataan. Para iwasan ang mga pangunahing kalye sa paligid ng Manila, may ilang bus na puno ng sundalo na dumaan malapit sa amin. Sinunog ang mga tangke ng langis sa Pandacan para hindi makuha ng mga Hapon. Ang mga suplay ng militar ng U.S. na hindi madala sa Bataan ay

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ipinamigay sa mga Pilipino. Nabalitaan naming may mga lalaking kumuha ng isang malaking kahon sa pag-aakalang mahalagang bagay ang laman, pero natuklasan nilang naglalaman pala ito ng bangkay ng isang Amerikano na naghihintay na maipadala. Si Presidente Quezon at ilang nangungunang opisyal ng pamahalaan ng Pilipinas, kasama si Gen. MacArthur at ang kanyang mga tauhan, ay tumawid sa Corregidor Island sa bukana ng Manila Bay. Ang kutang ito ay itinayo para labanan at itaboy ang mga mananakop na manggagaling sa China Sea, pero halos wala itong panlaban sa sasalakay mula sa likuran.

Idineklarang open city ang Manila noong Enero 1, 1942, para hindi na madamay ang lungsod sa labanan at hindi na mamatay ang mga sibilyan. Ang pambobomba ng mga Hapon ay karamihang nakatuon sa mga target na militar. Pero sa pagbomba nila sa mga barko sa Ilog Pasig, natamaan nila ang isang malaking simbahang Katoliko Romano. Ginamit itong mabuti sa propaganda—ang paganong Japan na walang pakundangan sa mga Kristiyanong Pilipino! Maaaring may kinalaman ang propagandang ito sa pagpapalaya nang lumaon sa mga misyonero sa Manila mula sa pagkakakulong. Nang lumunsad ang mga Hapon sa Lingayen Bay, sa hilaga ng Manila, at sa Atimonan, sa timog ng Manila, may mga dayuhang nagtungo sa mga lugar na sinasabing para sa paglikas. Pumunta sa Baguio ang ilan sa mga misyonero, pero nagpasya kaming mas mabuting manatili sa aming mga tahanan at ipaubaya sa Panginoon ang kahihinatnan.

Noong Enero 2, nakita namin ang isang trak na puno ng mga sundalong Hapon na dumaan sa malapit na kanto. Nagpasya kaming manatili lang at hintayin ang mangyayari. Dumating ang isang dati naming houseboy na may dalang isang sakong harina mula sa isang bodega na binuksan ng may-ari para sa mga Pilipino. Sa mga araw na iyon, matagal kaming sama-samang nananalangin bilang isang grupo. Naging aliw sa amin ang Mga Awit 46, nang maunawaan naming “Ang Dios ay ating ampunan at kalakasan, handang saklolo sa kabagabagan.” Isang hapon, nakita namin ang isang trak ng mga Hapon na paakyat sa aming kalye. Habang papalapit ito, nagsimula akong lumapit sa pinto, dahil naisip kong bilang padre de pamilya, ako dapat ang unang humarap sa kanila. Dumiretso lang ang trak at hindi huminto. Isang gabi, dumating ang aming kapitbahay na Pilipino

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

mula sa tapat ng kalye, at sinabi niyang nakita niya nang araw na iyon ang mga Hapon na dating nakatira sa katabing bahay, at sinabi ng mga ito na darating sila para kunin kami. Iminungkahi niyang magtago ako sa kanila o pumunta sa probinsya, pero hindi praktikal ang mga mungkahing iyon. Sa aking pagbabasa, talagang nagpalakas ng loob ko ang Jeremias 15:21, "At ililigtas kita sa kamay ng masama, at tutubusin kita sa kamay ng kakilakilabot."

Ang katabing bahay ay dating tinitirhan ng isang Hapon na may asawang Pilipina. Lumipat sila roon kasabay namin noong 1937 at napakabait nila. Nang lumaon, lumipat sila sa ibang bahay at ang pumalit sa kanila ay isang grupo ng mga binatang Hapon na nagtatrabaho sa mga tindahang Hapon sa bayan. Tuwing umaga, nag-eehersisyo sila bago pumasok sa trabaho. Sa tapat ng San Juan Chapel, may isang Hapon na umupa ng bahay. Madalas siyang umaalis-alis, kunwari ay para maglaro ng golf. Dalawang halimbawa lang ito kung paano isiningit ng mga Hapon ang mga tauhang militar at mga espiya sa mahahalagang lugar.

Ang dati naming kapitbahay na si Mr. Imamura ay itinalagang tagapamagitan ng pulisyang Pilipino at ng mga awtoridad militar ng Hapon. Minsan, noong panahon ng pananakop, pinuntahan ko siya para humingi ng tulong tungkol kay Mrs. Bomm na dinampot isang gabi at dinala sa Fort Santiago. Habang naghihintay ako sa labas ng kanyang opisina, narinig ko siyang nagsasalita ng karaniwang propaganda ng Hapon, at nanlumo ako. Lumabas ang ilang sarhentong pulis na Pilipino at pinapasok ako ng resepsiyonista sa kanyang opisina. Napakabait niya, at sinabi niya, "Magkalaban ang ating mga bansa sa digmaan, pero magkaibigan tayo." May iba pang pagkakataon na humingi ako ng tulong sa kanya, pero sa bahay na niya ako pumupunta. Pumupunta ako pagkadilim, sa pinto sa likod. Isang gabi, lumabas siya sa kusina para kausapin ako habang sa kanyang sala ay may bisita siya—ang pinakamataas na heneral ng Hapon!

Mas mahaba pa ang kasaysayan ng Santo Tomas University kaysa sa Yale o Harvard. Ang bakuran ng unibersidad na ito ng Katoliko Romano ay ginawang kampo ng mga bilanggo. Lahat ng mamamayan ng mga

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

kaaway na bansa ay kailangang mag-report doon hanggang Enero 15, kaya hinintay namin ang huling araw. Nagkarga kami sa dalawa o tatlong "kalesa" (ang karaniwang karitela ng Pilipino na hinihila ng kabayo) at umalis, iniwan ang isang grupo ng mga mananampalatayang lumuluha. Sa Santo Tomas, may mga komite ng mga Amerikano na itinayo para patakbuhin ang kampo sa ilalim ng pangangasiwa ng mga Hapon. Pumila kami para punan ang mga porma tungkol sa aming mga bahay, kotse at pananalapi. Nang malaman na mga misyonero kami, sinabi ng Amerikanong namamahala, "Kayong mga misyonero ay ililipat sa ibang lugar ngayong araw—doon na lang ninyo punan ang mga porma." Ang totoo, palalayain na pala kami bilang mga bilanggo sa sariling bahay, kaya wala kaming napunang porma. Dahil dito, ang kotse namin ay isa sa iilang hindi nakumpiska. Nang lumaon, dahil hindi rin namin ito magamit, ipinagbili namin ang baterya at mga gulong. Tapos may gustong bumili ng kotse. Nagdala sila ng mga gulong, at isang gabi ay itinulak namin ito nang dalawang bloke papunta sa isang kalapit na bahay. Kapapasok pa lang namin nito sa kabilang garahe nang dumaan ang isang patrol car ng mga Hapon!

Habang naghihintay sa Santo Tomas nang araw na iyon, ipinatawag ako sa isang opisina kung saan tinanong nila ako tungkol sa ilang hindi pa sumusuko. Nakahinga ako nang maluwag dahil hindi ko alam kung nasaan sila. Nagkaroon din ako ng pagkakataong sulyapan ang listahan ng mga misyonero na tinipon ng mga Hapon. Mukhang kumpleto ito, at nagulat ako na nakalista kami bilang "Plymouth Brethren," gayong hindi namin ginagamit ang tawag na iyon. Naisip ko ring kakaiba na ni minsan, sa buong panahon ng pananakop, hindi man lang hiningi ng mga Hapon na makita ang aming mga pasaporte.

Nang hapon ding iyon, tinipon ang lahat ng misyonero, Katoliko Romano at Protestante, para makinig sa isang talumpating propaganda. Sinabi sa amin ang tungkol sa kagandahang-loob ng mga Hapon, na pumunta raw sila sa Pilipinas na may parehong layunin gaya namin, ang tulungan ang mga Pilipino. Palalayain daw kami para umuwi sa aming mga bahay o institusyon at bibigyan ng mga tagubilin. Papayagan lang kaming lumabas para sa mga gawaing panrelihiyon, pagpapagamot at

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

pamimili ng kailangan. Kailangan naming mag-report sa “Religious Section” ng Hukbong Hapon na siyang mananagot sa amin. Nang lumaon, binigyan kami ng isang pulang armband na may titik na Hapon na nagsasabing kami ay mga mamamayan ng kaaway na bansa. Isa bawat pamilya, isusuot tuwing lalabas kami ng bahay. Di nagtagal, naging pagpapala pa pala ito. Alam na ngayon ng mga Pilipino na hindi kami mga Aleman. Kaya hindi na kailangang tumawad sa palengke, dahil ibinibigay agad sa amin ang pinakamagandang presyo. May mga dagdag na inilalagay sa aming basket, at minsan, may perang tahimik na isiningit sa kamay ko ng isang hindi kilalang nagbigay.

Kaya nang gabi ring iyon, nakauwi na kami ulit. Nagalak ang mga mananampalataya sa San Juan sa agad naming pagkakalaya. Inihalintulad nila ito sa paglaya ni Pedro mula sa bilangguan! Pinalaya kami nang hindi pumipirma ng anumang pahayag o nangangako ng anuman. May mga hindi ganoon kapalad. Ipinatawag ng Religious Section ang ilang pinuno ng mga denominasyon at inutusang pumirma sa isang nakahandang pahayag. Pumirma ang ilang pinuno, karamihan ay may liberal na pananaw sa teolohiya. Pero may iilan, gaya ni Mr. Fonger ng American Bible Society, ni Mr. Ed Bomm, at ni Dr. Santiago Cruspero (isang Pilipino) ng ABWE, na tumangging ikompromiso ang kanilang patotoo bilang Kristiyano. Ang mga Amerikanong iyon ay ikinulong sa Fort Santiago, na kilala sa gutom at pagpapahirap. Dinadalaw ng mga opisyal ng Religious Section ang ilang simbahan para makinig sa mga sermon tuwing Linggo. Dahil maliit lang ang aming grupo at nasa suburb pa ng San Juan, hindi kami nadalaw nang ganoon.

Isa sa mga misyonerong Baptist ang namatay sa sakit sa kampo sa Baguio, kaya nagdaos ng memorial service ang simbahang pinaglilingkuran niya bilang pastor sa Manila. Hanggang sa huling sandali, umaasa silang mapapalaya si Mr. Bomm para doon. Kaya nang malinaw nang hindi siya makararating, ako ang hiniling nilang pumalit. Kahanga-hanga ang tulong ng Panginoon sa pagbibigay ng angkop na mensahe kahit biglaan. Sa isa pang pagkakataon doon, mismong pagtayo ko para mangaral ay pumasok ang ilang opisyal na Hapon. Di nagtagal, ipinatawag ako sa Religious Section at tinanong ako ng hepe roon kung gusto kong

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

maibalik sa aking bansa. Inakala kong kasama ang pamilya ko, pero hindi sila nabanggit. Tinanggihan ko ang alok na ito dahil may iba pang naipit dito dahil sa digmaan. Sila ang dapat mauna, at may iilan ngang nakaalis papuntang Shanghai para sumakay sa barkong panlikas, ang S. S. Gripsholm. Nang malaman ng hepe na taga-British Columbia ako, sinabi niyang lumaki siya sa lambak ng Fraser River sa probinsyang iyon.

Linggo-linggo, kailangan naming magpadala ng ulat ng aming mga gawain —kung anong mga pagtitipon ang dinaluhan namin at iba pa. Kung nagturo kami ng klase o nangaral, kailangan naming ibigay ang paksa ng aming mensahe. Minsan, pinadalhan nila ako ng sulat, na nagsasabing nangaral ako sa isang Linggo, at humihingi ng kopya ng aking sermon. Hindi ko ugaling isulat nang buo ang aking mga sermon, outline lang. Dahil sa Tagalog ako nangaral, tinipa ko ang mensahe ko sa Tagalog, at halos tiyak akong hindi nila ito maiintindihan! Di nagtagal, may isa na namang hiling para sa kopya ng aking sermon, at "kung sa Tagalog ka nangaral, pakisumite ang salin sa English." Dahil gustong-gusto nilang mabasa ang aking mensahe, nagpasya akong ipakita sa kanila nang malinaw ang daan ng kaligtasan.

Noong panahong iyon, nag-iimbita sila ng iba't ibang mangangaral na Pilipino para magbigay ng maikling mensahe sa radyo tuwing Linggo ng umaga. Siyempre, iginiit nilang aprubahan muna nila ang mensahe bago ito isahimpapawid. Inimbitahan nila si Dr. Cruspero na magbigay ng mensahe pero tinanggihan ang una niyang manuskrito. Natawa ako na sa akin pa humingi ng payo si Dr. Cruspero, gayong ako ay mamamayan ng kaaway na bansa. Gusto niyang samantalahin ang pagkakataon nang hindi ikinokompromiso ang kanyang paninindigan para kay Cristo. Sinuri namin ang manuskrito at gumawa ng ilang pagbabago. Sa isang bahagi, nabanggit niya ang Empire State Building sa isang halimbawa. Pinalitan namin ito ng isang matayog na gusali sa Manila. Tinanggap ang binago niyang mensahe.

Nagpatuloy nang regular ang mga pagtitipon sa San Juan Chapel, maliban sa wala nang pagtitipon sa gabi. Siyempre, hindi pinapayagan ang mga open-air meeting o mga klase ng mga bata sa labas, ni ang pamamahagi ng babasahin. May natitira pa kaming mga babasahin. Dahil

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

kapos sa papel at sa lahat ng uri ng suplay, ipinagbili namin ang mga ito bilang lumang papel. Tiyak na ginamit ito pambalot o paggawa ng supot sa mga palengke. Kaya dahil kulang na kulang ang mababasa ng mga tao, umasa kaming babasahin nila kahit ang mga pambalot na iyon.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 14

Ang Pananakop ng mga Hapon

“Makapaghahanda ba ang Dios ng dulang sa ilang?” (Mga Awit 78:19)

“Iyong pinaghahandaan ako ng dulang sa harap ko sa harapan ng aking mga kaaway.” (Mga Awit 23:5)

Bago pumasok ang mga Hapon sa Manila, nakapagpadala kami ng cable sa kapatiran sa New York para ipaalam na ayos kami noon. Wala na silang narinig na balita tungkol sa amin hanggang Enero 1943, nang iparating ng mga lumikas na sakay ng S.S. Gripsholm ang balita tungkol sa amin. Mabigat na panahon iyon para sa aming mga mahal sa buhay, lalo na sa nanay at tatay ni Anna. Isang araw, akala nila ay pumanaw na ang kanyang nanay. Ang doktor (isang mabuting Kristiyano) mula sa tapat ng kalye ay nag-akalang huli na siya, hanggang sa mapansin niya ang bahagyang paggalaw. Nagawa niyang buhayin itong muli, pero sinabi niyang ang pinakamabuting gamot ay isang sulat mula sa Manila. Ang tatlong kapatid na babae ni Anna ay nagpadala ng maiikling sulat sa pamamagitan ng Red Cross noong huling bahagi ng 1944, pero natanggap lang namin ang mga ito pagkatapos ng aming paglaya.

Halos tatlo't kalahating taon kaming walang natanggap na sulat maliban sa isa mula sa Echoes of Service sa Bath. Sa hindi malamang dahilan, parang nakalulusot ang mga sulat mula sa Britanya, dahil ang isa sa aming mga kamanggagawa na taga-roon ay nakatanggap ng ilang sulat. Ibig sabihin nito, siyempre, lubos kaming naputol sa aming karaniwang pinagkukunan ng tustos, dahil walang kaloob na nakararating sa amin. Noong umpisa, ang ilan sa mga nasa kampo ay binigyan ng mga food package ng Red Cross, pero hindi kami binigyan dahil nasa labas kami; ang palusot, puwede naman daw kaming mamili sa mga palengke!

Paano tinustusan ng Diyos ang aming mga pangangailangan noong panahong bilanggo kami sa sarili naming bahay? Binigyan kami ng ilang taga-roon ng mga kaloob, kadalasan ay pagkain. Naghihirap din ang mga mananampalataya, pero nagbigay pa rin sila sa amin. Paminsan-minsan, may mga kaloob na galing sa mga hindi pa namin kilala dati. Nakapagbenta rin kami ng ilang gamit. Siyempre, kailangang hindi ito malaman ng mga Hapon, pero naibenta namin ang aming kotse at piano at

iba pang gamit. Tapos, may ilang Intsik na nag-alok na pahiramin kami ng pera nang walang tubo hanggang matapos ang digmaan. Pakinabang din ito sa kanila dahil parang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

puhunan ito na babayaran sa matinong pera. Wala silang tiwala sa pera ng mga Hapon, na tinatawag na "Mickey Mouse Money." Ang ilan sa kanila ay tumangging magpabayad pagkatapos ng digmaan.

Siyempre, gusto ring malaman ng mga Hapon kung saan galing ang aming ikinabubuhay. Ang mga Pilipinong tumutulong sa amin ay paghihinalaang tumutulong sa kaaway. Isang hapon, dinalaw kami ng isang opisyal na Hapon at isang sundalo, kasama ang isang pulis na Pilipino. Mabuti na lang at nasa bahay kaming lahat noon. Halatang gusto nilang malaman kung sino ang tumutulong sa amin. Nakadaragdag sa kanilang dangal ang makipag-usap sa pamamagitan ng tagasalin. Nagsimula sila sa pagtatanong sa Tagalog, na itatanong naman sa amin ng Pilipino sa English. Napahiya sila nang sagutin ko ang pulis sa Tagalog. Napabulalas sila, "Ay, marunong ka palang mag-Tagalog!" Hindi magiging magalang kung sasabihin kong malamang ay mas magaling pa akong mag-Tagalog kaysa sa kanila. Tinanong nila kung paano kami nabubuhay. Itinuro ko ang aming hardin kung saan nagtanim kami ng kamote at kalabasa at iba pa. Ang totoo, hindi ito gaanong namumunga, pero hindi ko na inisip na kailangan pang sabihin iyon. Halatang hindi iyon sapat, kaya nagtanong sila, "Ano pa?" Sinabi kong may ilan sa aming mga kaanib na tumutulong sa amin. Handa na ang mga lapis at papel—"Ah, sino sila?" "Naku, hindi ko masasabi sa inyo ang lahat ng pangalan nila—napakarami nila." "Magkano ang ibinibigay nila sa inyo?" Ginugol ko ang oras sa pagkukuwento kung paanong ang iba't ibang tao (siyempre, walang pangalan) ay nagbibigay ng ilang pirasong mais, kaunting bigas, o kaya'y ilang itlog. Hindi ko na nabanggit na minsan ay pinadalhan kami ng aming kapitbahay na Hapon ng isang balot ng masasarap na pagkain! Sa wakas, naging malinaw sa kanila na wala akong ibibigay na tiyak na impormasyon. Habang paalis sila, kinuha ko ang isang Bagong Tipan sa wikang Hapon na ipinadala sa amin matagal na. Ipinaliwanag ko sa opisyal na matagal na itong nasa akin, at dahil hindi ko ito mabasa, ikasisiya kong ibigay ito sa kanya. Halatang nakilala niya kung ano iyon, at may sinabi siya sa wikang Hapon sa mga kasama niya na parang ikinatuwa nila. Madalas kong naiisip kung ano na kaya ang nangyari sa Bagong Tipang iyon. Ipinagkatiwala na lang namin iyon sa Panginoon.

Sa maraming paraan, kinailangan naming dumiskarte. Ilang Navy men

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ang dating nag-iiwan ng ekstrang puting uniporme sa aming bahay. Itinago namin ang mga ito sa ng bubong para hindi makita ng mga Hapon. Habang tumatagal, ginawa namin ang mga ito na mga damit na maisusuot namin. Ang pagsusuot ng shorts sa halip na mahahabang pantalon ay isa sa mga paraan namin ng pagtitipid.

Hindi nagtagal, wala nang mabiling harina ng trigo. Ang harina ng bigas o kamoteng-kahoy ay hindi umaalsa sa lebadura gaya ng trigo. Nakakakuha pa kami ng lebadura dahil may ilang pagawaan ng serbesa na tumatakbo pa. May gilingan kami ng mais na ginagamit namin sa paggawa ng giniling na mais at harina ng bigas. Ginamit din ito nina Len at Ken sa paggawa ng peanut butter na kanilang ipinagbibili. Tuwing gabi, kumukudkod kami ng niyog at pinipiga ito para makuha ang gata. Ang sapal na natira ay piniprito namin na may asukal, at nagdagdag ito ng sarap at sustansya sa aming lugaw at puding. Dahil sa palagay namin ay mahalagang makainom ng gatas si Rose, bumibili kami ng gatas ng kalabaw sa isang batang lalaki tuwing umaga. Dinadagdagan niya ang kanyang tubo sa pamamagitan ng paghahalo ng tubig sa gatas.

May kahon sa likod ng aking bisikleta, at doon ako namamalengke sa kabayanan ng Manila. Nang mapudpod ang mga gulong, ang mga Pilipino, sa kanilang galing at diskarte, ay gumawa ng mga gulong mula sa gilid ng mga lumang gulong ng sasakyan.

Ipinatawag ang lahat ng radyo para siyasatin at baguhin upang hindi na makasagap ng short-wave. Ang aming bahay ay napapalibutan ng mga baging na nagbibigay ng lilim. Naglagay kami ng alambre paikot sa buong bahay, nakatago sa mga baging. Ang isang maikling dulo nito ay nakausli sa isang siwang ng dingding. Tuwing gabi, ikinakabit namin ito sa aming radyo gamit ang isang maikling alambre. Halos gabi-gabi, alas-diyes, nakakasagap kami ng balita sa Ingles mula sa Free China. Sa ganitong paraan ay nalalaman namin ang takbo ng digmaan. Hindi maaasahan ang katumpakan ng mga programa ng mga Hapon. Karaniwan ay inaakala naming kabaligtaran ang totoo sa kanilang sinasabi. Ang pahayagang Tagalog noon ay tinatawag na “Taliba” (Bantay). Sumisigaw ang mga batang naglalako ng diyaryo, “Taliba! Balitang baligtad” (Bantay! Balitang pabaligtad).

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Isa sa mga suki ni Len sa peanut butter ay isang dating radioman. May itinago siyang shortwave sa kanyang bahay. Ang buod ng mahahalagang balita ay itinitipa niya sa maliliit na pirasong manipis na papel. Kapag naghahatid si Len ng peanut butter, umuuwi siyang may dalang isa sa mga papel ng balitang ito na nakatago sa manibela ng kanyang bisikleta. Isang umaga, habang papunta siya roon, pinahinto siya ng isang kaibigan at sinabing sinalakay ng mga Hapon ang bahay ng radioman, nakita ang kanyang shortwave, at dinala siya sa Fort Santiago. Mukhang matagal na nilang binabantayan ang bahay at hinuhuli na nila ang mga taong dumalaw roon. Mukhang kasama si Len sa kanilang listahan, kaya nagtago muna siya nang ilang panahon. Tinanong nga ng mga military police ang isang kakilala kung saan nakatira si Len, pero sinabi niyang hindi niya alam.

Isa sa mga libangan namin noong mga araw na iyon ay ang unggoy na ibinigay kay Len. Dinala ito mula sa Bataan ng isang taong nakatakas mula roon. Napakarami naming oras na naaliw dito, maliban na lang kapag nakakawala ito at parang tuwang-tuwa pa na hindi mahuli. Matiyaga itong magtatrabaho nang ilang oras sa kahit anong buhol para lang makawala. May mga batang dumaraan para manukso, pero maingat silang lumalayo sa abot ng tali ng unggoy. Isang araw, sa pagtalon nito sa mga nanunukso, napatid ang tali! Kumaripas ng takbo ang mga bata nang napakabilis! Dadaan ang isang naglalako ng prutas sa unggoy na mukhang inaantok, pero sa sandaling tumalikod siya, kulang na siya ng isang saging. Ipinahiram ni Len ang kanyang unggoy sa isang kaibigan nang ilang araw. Habang wala ito, tumawag ang isang kapitbahay para sabihing nasa bakuran nila ang unggoy ni Len. Hindi pala iyon kay Len kundi isang unggoy na kamukhang-kamukha, kaya nagkaroon kami ng dalawang magkapareho. Sa kasamaang palad, maagang namatay ang ikalawang ito. Pumulupot ang tali sa kanyang leeg, kaya nang tumalon siya, iyon na ang naging katapusan niya.

Kung minsan, dumadalaw ang mga bata sa mga kaibigan sa kapitbahayan sa gabi. Isang gabi, hinarang si Len ng ilang Hapon at inutusang magpakita sa kanilang opisina kinaumagahan. Hindi karaniwang lumalabas ang mga Hapon sa gabi, at kapag lumabas man sila ay laging grupo. Maaaring napakadelikado para sa isa o dalawa lang! Hindi ko masamahan si Len dahil kailangan ko ring magpakita sa Religious Section

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

nang umagang iyon. Si Anna ang sumama sa kanya, at binilinan ko sila na huwag magbigay ng anumang impormasyon, sagutin lang ang mga tanong. Nang tanungin kung bakit siya gumagala sa gabi, sinabi ni Len na lumabas lang siya para mag-ehersisyo nang kaunti bago matulog. Nang tingnan nila ang kanyang mga rekord, napansin nilang British siya pero ipinanganak sa Pilipinas. “Ilang beses ka nang nakapunta sa Britanya?” Sinabi ni Len na hindi pa siya kailanman nakapunta sa Britanya. Hindi nila itinanong kung nakapunta na siya sa U.S. o sa Canada, at mukhang hindi na nila ito naisip. Pinauwi nila siya—mabuti raw ang mag-ehersisyo pero huwag sa gabi dahil maraming masasamang tao sa paligid. Tunay na sagot sa panalangin ang pagliligtas na iyon.

Isa sa aming mga kaibigan na dati kong estudyante sa Bibliya, si G. Max Atienza, ang nagsabi sa akin na may mga kontak siya sa mga gerilya. Kung bibigyan ko raw siya ng listahan ng mga sundalong kilala namin, susubukan niyang alamin kung nasaan na sila ngayon. Wala kaming balita tungkol sa karamihan sa kanila. May nabalitaan kami tungkol kay Virgil Wemmer. Isang hapon, habang ibinabalik ng aming labandera ang aming malilinis na damit, may dalawang dalagang dumating sa pintuan. Nang patuluyin ko sila, parang ayaw nilang sabihin ang kanilang pakay hangga't hindi pa nakakaalis ang labandera. Saka nila sinabi sa akin na nagtatrabaho sila para sa mga Hapon sa isang talyer ng sasakyan sa Manila; may ilang Amerikanong bihag ng digmaan na nagtatrabaho rin doon. Iniabot nila sa akin ang isang maliit na sulat mula kay Virgil. Tinanong ko kung maipupuslit nila ang anumang bagay para sa kanya at sa isa pang kasamang binanggit niya. Susubukan daw nila ang ilang maliliit na pakete. Hindi sila pinapayagang makipag-usap sa mga POW, pero may isang kasamahan nila sa trabaho na mag-iiwan ng bagay sa palikuran at sesenyasan si Virgil na pumasok paglabas niya.

Samantala, sinabi ni Max Atienza na nahuli ng Kempetai (pulis ng mga Hapon) ang isa sa kanyang mga kontak, kaya hindi niya alam kung makakakuha pa kami ng anumang balita. Pero pagkaraan ng ilang panahon, ibinalik sa akin ang listahang itinipa ko na may mga tala tungkol sa karamihan sa kanila. Si Jesse Miller noon ay nagtatrabaho sa pagtatayo ng isang paliparan sa may timog ng Manila. Nang maglaon ay dinala siya sa Japan at doon nagtrabaho hanggang sa palayain siya pagkatapos ng VJ

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Day noong Agosto 1945. Si Ray Harper ay nasa Puerto Princesa sa Palawan. Doon, pinili ang ilan sa mga bihag na ipadala sa Japan at ang iba naman ay maiwan sa Palawan. Kasama si Ray sa maiiwan, pero nakipagpalit siya ng puwesto sa isang kasamang nag-akalang mas ligtas manatili sa Palawan. Ilan sa mga barkong nagdadala ng mga bihag sa Japan ang tinorpedo ng mga submarinong Amerikano na walang kaalam-alam na may mga Amerikanong sakay. Si George Wightman, anak ng aming kapwa misyonero, ay isa sa mga namatay sa ganitong paraan. Ligtas na nakarating si Ray sa Japan at pinalaya roon pagkatapos ng VJ Day. Ang mga bihag na naiwan sa Palawan, nang malapit na ang paglaya, ay itinaboy sa isang kuweba at pinagpapatay ng mga Hapon.

Alam namin ang mga ginagawa ng mga gerilya. Hindi lang ito laban sa mga Hapon kundi pati sa mga Pilipinong nakikipagtulungan sa kanila. Karaniwang binabalaan muna ang mga ito na tumigil, kung hindi ay haharapin nila ang kahihinatnan. Mga dalawampung ganoong tao ang pinatay ng mga gerilya sa San Juan pa lang. Isa sa kanila ay nakatira dalawang kanto lang mula sa amin, at minsan ay pinadalhan pa kami ng kanyang asawa ng pagkain. Isang araw, nakita ko ang isang Amerikanong nakasakay sa kabayo papasok sa San Juan. May mga pagkakataong lalapitan ng isang gerilya ang isang lalaki sa kabayanan ng Manila, babarilin ito sa tanghaling tapat, at saka mawawala sa gitna ng mga tao. Noong unang bahagi ng 1944, nakakita kami ng isang gamit na gamit nang kopya ng magasing LIFE at nakakuha rin ng isang maliit na pahayagan mula sa isang maliit na bayan. Wala kaming kilala sa lugar na iyon pero binasa namin ang buong diyaryo. Ang mga presyo sa mga anunsyo, ang mga balita ng kapanganakan, kasalan, at pagkamatay—lahat ng ito ay nagbigay sa amin ng kaunting larawan ng buhay sa U.S. noong panahon ng digmaan. Sa karamihan ng ganitong mga bagay na ipinasok ng mga submarinong Amerikano ay nakatatak ang tanyag na mga salita ni MacArthur, “I shall return” (Ako'y babalik). Kung paanong ang pag-asa ng mga Pilipino ay pinasigla at pinanatili ng pangakong ito, gayundin ang aming mga puso ay pinasasaya ng pangako ng Isang lalong dakila, “Muling paririto ako.”

Gayunman, iyon ang mga araw na natuto kaming maging mapaghinala at maingat. Mabuting huwag magsalita nang tiyak sa kahit kanino maliban

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

sa pinakamatatalik na kaibigan. Kaya nag-aalangan kaming ibahagi ang magagandang balita tungkol sa digmaan na umaabot sa amin. Hindi kami lubos na nakatitiyak kung sino talaga ang maaasahan namin.

Dahil sa matinding kakulangan, lumaki nang husto ang nakawan at iba pang krimen. Kinakapa ng mga bata ang putik sa mga kanal para maghanap ng mga pako, turnilyo at perno. Kapag nahugasan na, maibebenta na ang mga ito sa mga palengke ng segunda-mano. Natuto ang mga tao na bantayan ang kanilang sinampay para hindi ito mawala. Ang pagsuksok ng mahabang kawayan sa bintanang may rehas ay isang paraan ng pagdampot ng mga damit na nakalawit. Sa gabi, umaakyat ang mga lalaki sa mga poste para putulin ang kawad ng kuryente. Sa aming lugar, bumuo sila ng isang grupo ng mga bantay. Sa kaunting hinala lang na may magnanakaw, magpapatunog ng alarma at lahat ay magbubukas ng kanilang mga ilaw habang lumalabas ang mga lalaki na may dalang “bolo” (itak) at flashlight. Mabilis na bumaba ang krimen sa aming lugar. Isa sa aming mga misyonerong galing China na nakatira malapit sa amin ang naagawan ng pitaka isang araw.

Ibang-iba ito sa kalagayan bago ang digmaan, kung kailan napakakaunti ng krimen. Dati, iniiwan namin ang aming bahay nang walang bantay, bukas na bukas ang buong ibaba, at walang nawawala. Bihirang mangyari ang holdap at pang-aagaw ng pitaka, pero binago ng digmaan ang lahat ng iyon.

Nakabalik na ang mga Sutherland sa Palawan bago pa sumiklab ang digmaan. Wala kaming nabalitaan tungkol sa kanila hanggang matapos ang digmaan. Iniwan nila ang kanilang tahanan sa Brookes Point at nagtago sa kabundukan. Hindi sila makasuko bago ang takdang araw dahil walang Hapon sa paligid na mapagsusukuan nila. Kaya napilitan silang magpalipat-lipat ng lugar at paminsan-minsang pumuslit sa Brookes Point kapag may kailangan sila roon. Ilang ulit silang dinapuan ng malarya, na laganap sa mga lugar na iyon. Noong 1944, nakilala nila ang ilang lalaki ng U.S. Navy mula sa isang submarinong nasira sa karagatang iyon. Tinulungan ng mga gerilya ang mga lalaking ito at nakaugnay sila sa punong-himpilan sa Australia.

Noong panahon ding iyon, ang kanilang batang anak na si Alastair ay

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

may sarili niyang panalangin tuwing gabi. Nang tanungin siya ng kanyang Tatay, sinabi ni Alastair na hinihiling niya sa Diyos na magpadala ng submarino para kunin sila roon. Hindi man lang ito sumagi sa isip ng mga magulang. Sinabi ng mga lalaki ng navy na may isang submarinong inutusang sunduin sila isang gabi, at inanyayahan nila ang mga Sutherland na sumama. Napakalaking tuwa nang, nakayapak at gula-gulanit ang damit, ay tumayo sila sa bakal na kubyerta ng submarinong iyon. Sinagot ang mga panalangin ni Alastair. Sa punong-himpilan ni MacArthur, kahit nanghihina pa, si Sandy ay inusisa para sa lahat ng impormasyong maibibigay niya. Pinayagan silang sumulat sa kanilang mga mahal sa buhay sa Scotland pero ipinagbawal na sabihin kung paano sila nakarating sa Australia. Ang iba pang kaibigang misyonero mula sa Mindanao ay inilabas din sa ganoong paraan.

Sa pulo ng Panay, may isang grupo ng mga misyonerong Baptist na nagtago sa mga bundok at kagubatan ng pulong iyon. Bagaman ilang ulit nang napadaan ang mga sundalong Hapon sa paligid, noong Disyembre 1943 lang nila natagpuan ang taguan. Bago mag-Pasko, ang mga misyonerong ito at ang ilan pang nakisilong sa kanila ay pinatay ng mga sundalong Hapon.

Sa kabila ng mga hirap, nakakakuha pa rin kami ng balita tungkol sa takbo ng digmaan, lalo na sa Europa. Isang umaga, habang nagbibisikleta ako papunta sa bayan para mamalengke, may isang Pilipinong hindi ko kilala na umagapay sa akin. Tuwang-tuwa siya sa balitang ibinahagi niya na bumagsak na ang Italy sa mga Allied powers. Noong Hunyo 1944, narinig ko sa balita mula sa Kunming ang tungkol sa paglunsad sa Normandy. Kahit lampas alas-diyes na ng gabi, hindi ko napigilang puntahan ang ilan sa aming mga kaibigang misyonero sa kapitbahayan dala ang magandang balita.

Nararamdaman din namin na hindi maganda ang takbo ng mga bagay para sa mga Hapon, sa kabila ng kanilang propaganda. May mga palatandaan ng lumalalang tensyon. Naging malaking pagbabago nang makuha ng mga Amerikano ang Saipan. Magkakaroon sila ng himpilang panghimpapawid na abot na ang mismong Japan. Sinundan ito ng matinding pagkatalo ng kanilang Navy sa karagatan ng Pilipinas. Para sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

amin, mabilis na tumataas ang mga presyo. Ang isang sako ng bigas ay umabot na sa mahigit pitong daang piso. Tiyak na lalala pa ang implasyon. Gayunman, ang aming tiwala ay nasa Panginoon at sa Kanyang napakadakila at mahahalagang pangako sa Kanyang Salita.

Sa simula ng pananakop, nagtanong ang isa sa mga matandang Pilipino kung dapat na ba naming itigil ang pagbabayad sa lupa ng kapilya. Dahil alam kong may sapat na pondo para sa susunod na hulog, sinabi kong ituloy namin hangga't ibinibigay ng Panginoon ang pangangailangan para dito. Ang dating may-ari ay asawa ng isang mahistrado ng Korte Suprema, at nagtaka siya na nakakapagbayad pa rin ang kapulungan. Ang iba niyang may-utang ay tumigil na sa pagbabayad. Naging pagkakataon ito para sa mga matanda na magpatotoo tungkol sa kabutihan at kapangyarihan ng Diyos kahit sa mahirap na kalagayang iyon. Nang maglaon, nilapitan ko ang isang Kristiyanong negosyanteng Intsik tungkol sa posibilidad na siya muna ang magpaluwal ng pera para mabayaran ang sangla. Pipirma ang kapulungan ng kasulatan na babayaran nila siya ayon sa kanilang makakaya, lalo na pagkatapos ng paglaya. Pumayag siya sa kasunduang ito, at may ilang bayad na naibigay sa kanya, pero pagkatapos ng paglaya ay binura niya ang natitirang balanse bilang kanyang regalo sa kapilya.

Kaya ba ng Diyos? Oo, tunay na kaya Niya! “Ngayon sa makapangyarihang gumawa ng lubhang sagana ng higit sa lahat ng ating hinihingi o iniisip, ayon sa kapangyarihang gumagawa sa atin, Ay sumakaniya nawa ang kaluwalhatian sa iglesia at kay Cristo Jesus sa buong panahon magpakailan man. Siya nawa” (Mga Taga Efeso 3:20-21).

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 15

Buhay sa Isang Internment Camp

“Mangagkasiya kayo sa inyong tinatangkilik: sapagka't siya rin ang nagsabi, Sa anomang paraan ay hindi kita papagkukulangin, sa anomang paraan ni hindi kita pababayaan.” (Mga Hebreo 13:5)

Isang hapon noong Hulyo 1944, habang dumadalaw sa amin ang isang kapitbahay na misyonero, nakita naming may ilang opisyal na Hapon na pumupunta sa bahay ng isa pang misyonero. Nagmadaling umalis ang aming bisita sa likuran para nasa bahay siya kung sakaling siya naman ang puntahan. Hindi nagtagal, nasa pintuan na namin ang mga di-inaasahang panauhin. Pinatayo nila kaming lahat sa harap nila habang binabasa nila ang isang proklamasyon, una sa wikang Hapon, saka sa Ingles. Ang buod nito ay hindi na raw nila matitiyak ang aming kaligtasan dahil sa laganap na kaguluhan. Kaya para sa sarili naming proteksyon, ikukulong kami sa isang internment camp. Doon daw ay bibigyan kami ng “protective custody” (proteksyong pag-iingat), isang magandang tawag na agad naming naintindihan ang tunay na kahulugan. Dapat daw ay handa na kami nang alas-nuwebe kinaumagahan, may tig-iisang maleta ng aming damit—lahat ng iba pa ay ibibigay raw! Tumutol si Anna na dahil may sakit ang aming anak na babae, hindi kami maaaring maging handa sa ganoon kaikling panahon. Pero tumigil na siya sa pagtutol nang iwagayway ng opisyal na Hapon ang kanyang daliri sa harap ng kanyang ilong at sabihing, “Maging handa kayo bukas ng umaga, kung hindi...” Mas mabuting hayaan na siyang magkaroon ng huling salita sa ganoong kalagayan.

Pagkaalis na pagkaalis nila, nagpasabi kami sa mga kapatid sa San Juan. Dumating sila nang marami para tumulong sa amin. Ang aming mga gamit, kasangkapan, at mga aklat ay mabilis nilang dinala sa kanilang mga bahay para maingatan. Uubusin sana nila ang laman ng bahay, pero dahil hindi kami dapat mag-alis ng anuman, pinakiusapan ko silang mag-iwan ng ilang kasangkapan sa bahay. Sa ganitong paraan, karamihan sa aming mga personal na gamit ay ligtas na naibalik sa amin pagkatapos naming mapalaya. Isang orasang tumutunog na tumatakbo nang walong araw, isa sa aming mga regalo sa kasal, at ilang aklat ang nawala.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Kinaumagahan, dumating ang trak ng hukbo, puno na ng mga kaibigan at kapitbahay. Medyo maluwag ang naging pakahulugan namin sa “tig-iisang maleta” at mabilis kaming nagkarga ng mga gamit sa trak bago pa may tumutol. May isang kaibigan na nagdala sa amin ng isang basket ng prutas. Hinarangan ng mga sundalo ang pagsisikap ni Anna na maisakay ito sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

trak—"Bawal ang pagkain!" Pero sa bawat pagkakataon, palapit nang palapit si Anna sa trak. Sa wakas ay nakiusap siya sa isang sundalong mukhang mas mabait nang kaunti. "May sakit ang anak kong babae, kailangan niya ang prutas na ito." Marahil ay naalala niya ang isang batang babae sa kanyang sariling bayan, kaya isinakay ng sundalo ang basket, at sumunod ang aking asawa. Sa huli, umakyat kami ng mga anak kong lalaki sa likuran ng sobrang kargadong trak at kumapit habang paugoy-ugoy itong tumakbo papuntang Santo Tomas.

Doon ay ipinaalam sa amin na hindi kami magkakaroon ng pagkakataong makausap ang aming mga kaibigang nakakulong na roon. Ang mga paring Romano Katoliko at mga madre, pati ang mga misyonerong Protestante, ay pinagsiksik sa gymnasium para doon magpalipas ng gabi. Sinubukan ng mga Hapon, pero hindi nila nagawang mag-roll call at magkaroon ng kaunting kaayusan sa gitna ng gulo. Noong una, madalas ay hindi nila marinig ang sagot kapag tinatawag ang mga pangalan. Matapos tawagin nang dalawa o tatlong beses ang pangalan ng isang madre, may nagsabing namatay na siya ilang buwan na ang nakararaan. Saka nila sinabi na ang isasagot namin ay ang aming edad. Tinawag ang pangalan ng isang puting-puti na ang buhok na Methodist at sumigaw siya nang buong lakas, "64." Nagtawanan ang mga tao kaya iniwan na ang paraang iyon. Hindi ko alam kung paano isinulat ng mga Hapon ang aming mga pangalan sa kanilang mga titik, pero nagkaroon kami ng kaunting ideya nang tawagin nila si "Mr. Littlewood." Walang sumagot. Bumaling ako sa aming kaibigang si "Chips" Smallwood at sinabing, "Ikaw ang tinatawag nila." Pero ayaw niyang sumagot sa "Littlewood."

Matigas na sahig na semento, walang higaan, at napakaraming lamok—hindi kami nakatulog nang maayos nang gabing iyon. Pagsikat ng araw, pinapila kami nang tig-aapat at binilang, saka isinakay sa mga trak para dalhin sa istasyon ng tren. Binilang ulit kami habang bumababa sa mga trak. Pinapila sa tabi ng tren—binilang ulit. Sa loob ng tren—binilang ulit nang mga tatlong beses. Halatang hirap silang makuha ang parehong bilang sa bawat pagkakataon! Nakakainis para sa kanila pero nakakatawa sa amin, kahit sinikap naming itago ang aming pagtawa.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Nang hapong iyon, dumating kami sa bakuran ng Agricultural department ng University of the Philippines sa Los Banos. Mga isang libo't limang daang internee na ang naroon bago pa kami dumating, at may mahahabang gusali na hinati-hati sa maliliit na silid na naitayo na. Ang bubong ng mga gusaling ito ay pawid na gawa sa dahon ng nipa. Mayroon kaming pribilehiyong wala sa ibang internment camp: magkakasama ang buong pamilya. Magkasama sa isang silid ang mag-asawa sa halip na paghiwalayin sa magkaibang gusali. Si Len at si Ken ay may silid na ilang pinto lang ang layo, at si Rose ay kasama sa isang silid sa pagitan namin at ng mga Paget, kasama ng anak na babae ng mga Paget, ng Ceylon and India General Mission.

Isang komite ng mga internee ang binuo para mamahala sa mga gawain ng kampo sa ilalim ng pangangasiwa ng mga Hapon. Binabantayan ng mga sundalong Hapon ang paligid para matiyak na walang makakatakas at para itaboy ang mga Pilipinong buong-pusong magdadala sana ng pagkain. Kaya ang karaniwang internee ay walang tuwirang pakikitungo sa mga Hapon. Bumuo ng mga grupo ng trabaho para ang bawat may kakayahang tao ay may bahagi sa pagpapanatili ng kampo. Si Anna ay nasa grupong naghahanda ng pagkain, na ang pangunahing gawain ay alisin sa bigas ang karamihan sa mga uod, higad, at dumi. Nagpalista ako sa maintenance, at isa sa mga trabaho ko, kasama ang isa sa mga pari, ay ang paggawa ng daanang may bubong na pawid sa pagitan ng dalawang gusali. Kaya natuto akong magtali ng pawid gamit ang yantok. Tumulong ang mga anak kong lalaki sa kusina, pero nagkaroon din sila ng ilang espesyal na klase, at si Rose ay nakapagpatuloy sa ilan sa kanyang mga aralin.

Sa loob ng ilang buwan, ang aming bahagi ng kampo ay hiwalay sa kabila; at dahil puro manggagawang panrelihiyon kami, tinawag ang aming bahagi na “Vatican City” o “Holy City.” Dahil nasa kabilang dulo ang ospital, isang paraan para makapunta kami roon ay ang maipadala sa ospital. Nang dapuan ako ng dengue, ilang araw akong naroon. Dahil dito ay nakausap ko si G. Dayton at naiabot sa kanya ang ilang bagay na ipinadala ng kanyang asawa sa akin para sa kanya. Ang trabaho niya ay bumili ng mga suplay ng pagkain mula sa mga Pilipino sa may tarangkahan. Nang maglaon, nagkaroon si Anna ng beri-beri dahil sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

kulang na pagkain kaya kinailangan niyang pumunta sa ospital para magpaineksyon. Ang kakaunting bitamina na mayroon ay itinatago roon para sa mga talagang nangangailangan nito.

Noong una, sapat-sapat naman ang pagkain kahit simple lang. Hindi ito nagtagal at hindi nagtagal ay kulang na kulang na. Gusto naming isipin na ang bawat pagkatalo ng mga Hapon sa digmaan ay sinusundan ng pagbawas sa rasyon. Sa bandang huli, nasa 700 calories lang bawat araw ang karaniwang nakakain ng bawat tao. Ang “lugao” ay bigas na pinakuluan sa maraming tubig. Iyon ang pangunahing ulam. Paminsan-minsan ay may kinakatay na baboy—hindi ito umaabot sa dalawang libong tao. May pagkakataong may tuyo at itlog na maalat. Pinasasarap ng gutom kahit ang itlog na medyo “bilasa” na. Sinubukan naming magtanim ng gulay o anumang mukhang puwedeng kainin. Sa tabi ng silid ng isang kaibigan ay may puno ng saging. Piniprito namin ang ubod ng katawan nito at ang mga ugat sa langis ng niyog na maanta na. Nakukuha namin ang langis sa pagtanggap ng rasyon ng sigarilyo na ipinagpapalit namin. Sa bihirang pagkakataong may saging kami, pinirito rin namin ang mga balat at kinain. Mula sa aming kampo, tanaw namin ang mga gilid ng burol sa paligid na luntiang-luntian sa mga puno ng saging at niyog.

Nang maglaon, inalis ang “pader na nasa gitna na nagpapahiwalay” at malaya na kaming makihalubilo sa iba. Agad na nakita ang pagkakaiba ng ugali sa dalawang bahagi. Sa grupong panrelihiyon, kahit tiyak na hindi lahat ay mananampalataya, may diwa ng pagiging magiliw, maalalahanin, at handang tumulong sa iba. Bagaman may ilang misyonero sa kabilang bahagi, ang karamihan ay halo-halong grupo ng mga negosyante, mga propesyonal, kasama ang mga palaboy, mga babaeng bayaran, at ilang mandaragat ng barkong pangkalakal. Ang tensyon sa kanila ay nauwi sa pag-aaway, pagkamakasarili, at pananamantala sa iba. Pagkatapos naming mapalaya, naging malinaw na may ilang nag-imbak ng pagkain o nagbenta nito sa napakamahal na presyo, para sa kanilang sakim na layunin.

Madalas kaming tanungin ng mga tao kung mas bukas ba sa Ebanghelyo ang mga nakakulong na kasama namin. Walang palatandaan na pinalambot ng mga kaguluhan ang puso ng mga hindi ligtas.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Karaniwang akala na ang mga sakuna ay magpapabalik sa tao sa Diyos. Maaaring totoo ito sa iilang kaso, pero karaniwan ay hindi ganoon ang nangyayari. Sa Malaking Kapighatian, sinasabi sa atin, “. . . at nginatngat nila ang kanilang mga dila dahil sa hirap, At sila'y namusong sa Dios ng langit dahil sa kanilang mga hirap at sa kanilang mga sugat; at hindi sila nangagsisi sa kanilang mga gawa” (Apocalipsis 16:10-11).

Isang gusali ang inilaan para sa kapilya ng komite ng mga internee, kaya nagpatuloy ang mga regular na pagsamba at Sunday school. Magkahiwalay siyempre ang mga pagsamba ng mga Romano Katoliko at ng mga Protestante. Dahil napakaraming iba't ibang grupo, bumuo ng isang komite para ayusin ang mga pagsamba at paikutin ang mga tagapagsalita. Kung minsan, binibigyang-diin ng isang liberal na mangangaral ang pag-ibig ng tao sa kanyang kapwa. Sa ganang akin, parang mahirap isiping mahalin ang Hapong bantay na may riple habang naglalakad siya sa labas. Minsan ay inanyayahan akong magbigay ng mensahe sa umaga, at pinili kong magsalita tungkol sa persona ni Cristo mula sa unang kabanata ng Mga Taga Colosas.

Mga pagkakataon iyon para higit na makilala ang isa't isa at igalang ang ilang hindi namin kasang-ayon sa teolohiya. Nakuha ng Episcopal na si Obispo Binstead ang aming paggalang nang magboluntaryo siyang tumulong sa isang emergency sa isang pansamantalang ospital. Hindi kaaya-ayang trabaho ang pagtatapon ng laman ng arinola noong kumalat ang disenterya. Matapat na sinunod ng mga Seventh Day Adventist ang kanilang mga prinsipyo ng hindi pagkain ng baboy, pagbibigay ng ikapu, at pangingilin ng Sabbath. Sinabi ko sa isa sa kanila, “Hindi ako sang-ayon sa ilan sa mga prinsipyo ninyo, pero hanga ako na isinasabuhay ninyo ang mga paniniwalang iyon.” Nakipagkasundo sina Len at Ken sa ilan sa kanila na sila ang magtatrabaho sa kusina tuwing Sabado para sila naman ay walang trabaho tuwing Linggo.

Halos lahat ay nagdala ng ilang aklat para sa sarili nilang gamit, kaya napagpasyahang pagsamahin ang lahat ng ito sa isang aklatan kung saan magagamit ito ng lahat. Isang hapon, tinitingnan ko ang mga aklat kasama ang isang Anglican na misyonero mula sa Japan. Habang tinitingnan ang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

“Life of Christ” ni Papin, sumulyap siya at sinabing, “Magandang aklat iyan pero hindi mo iyan magugustuhan.” Alam niya kung saan ako nakatayo sa teolohiya. Doon ako nagkaroon ng panahon at pagkakataong basahin ang trilohiyang “Mutiny on the Bounty,” “Pitcairn Island,” at “Men against the Sea.” Lubhang kawili-wili ang mga ito, at ang ikalawa ay nagpapakita ng impluwensya at pagbabagong dumating sa mga nakaligtas sa pamamagitan ng isang kopya ng Banal na Kasulatan.

Ang ilan sa mga internee na guro ay itinalagang magturo sa mga bata, kahit madalas ay kinailangan nilang dumiskarte dahil kulang sila sa aklat at gamit. Isa sa mga pari ang nagkaroon ng natatanging malasakit sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

tinutulungan si Len sa mas mataas na matematika. Si Rose naman ay nahilig sandali sa pagguhit. Isang gabi, napakaganda ng paglubog ng araw. Puno ang langit ng malalambot na kulay na umakit sa pansin ng marami. Sinabi ko kay Rose na sana ay maiguhit iyon. Sagot niya, "Dad, iisa lang ang pintor na makakapagpinta niyan!" Tanong ko, "Sino naman iyon?" Sagot niya, "Ang Pintor na kapipinta lang niyan sa langit."

Habang naroon kami, unti-unting naluluma at nasisira ang aming mga damit at sapatos. Hindi na magtatagal ang mga sapatos namin, lalo na kung maulan at maputik, kaya kadalasan ay "bakya," ang sapatos na kahoy ng mga Pilipino, ang suot namin. Minsan ay nagtanggal ako ng isang piraso ng kahoy sa dingding ng aming kuwarto para makagawa ng sarili kong "bakya." Kung minsan, mas madali pang magyapak kaysa subukang lumakad sa putik nang naka-"bakya." Isang hapon, inilabas ng mga Hapon sa kampo ang ilan sa mga lalaki para magsibak ng panggatong sa mga burol sa paligid. Nalaman namin pagkatapos na isinama pala ng mga Hapon ang halaga ng panggatong na iyon sa kanilang listahan ng gastos. Minsan ay gusto nila kaming pagtrabahuhin para sa kanila, at ang alok nilang "napakalaking" sahod ay 25 sentimo isang araw. Humingi ng exemption ang aming komite batay sa Geneva Convention. Walang halaga iyon sa mga Hapon, pero malamang ay nawalan na rin sila ng pag-asa sa uri ng trabahong magagawa namin.

Sabi ng isang pari, "Lalong tumatalas ang pang-amoy natin sa TSISMIS." Totoo iyon! May tsismis na dumating na raw ang mga padala ng Red Cross sa Santo Tomas Camp sa Manila; na nasa istasyon na raw ng tren sa Los Banos; na nasa opisina na raw ng Komandanteng Hapon. May tsismis na lumapag na ang mga Amerikano! Tuwing gabi ay may mainitang pagtatalo kung ang kulog at kidlat sa malayo ay ang dagundong at kislap ng mga kanyon.

Mabuti na lang at hindi rin nawala ang aming pagkamapagbiro. Sabi ng isang teologo, "Ginagawa tayong bukas-palad ng buhay sa kampo. Handa tayong tumanggap ng kahit ano—inaamag na lugaw, inuuod na bigas, berdeng tubig, malabnaw na nilagang walang karne—kahit anong tawaging pagkain. At napakagandang lunas pa sa allergy—matagal nang nakalimutan iyan ng mga bihag."

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

May balitang si Mr. Leith, isang British na misyonero, ay napagkamalan ang kaniyang nilaga na mainit na tubig at ipinagtimpla iyon ng tsaa—tunay na Ingles nga! Hindi siguro totoo ang balitang iyon—kailanman ay hindi naging ganoon kainit ang nilaga!

Isang ginang na nagbabasa ng mga tagubilin sa pagsulat ng mga postcard pauwi, na dapat ay nakasulat sa Ingles o sa Nipponggo, ay narinig na nagsabi, "Ay, sa Nipponggo ko isusulat ang akin. Napakahusay kasing mag-Nipponggo nina Nanay at Tatay!"

Usapang narinig mula sa kabilang dingding:
Mr. G. "Ayokong matulog nang ganito kabusog."
Mrs. G. "Huwag kang dumapa, tumihaya ka."
Mr. G. "Nakatihaya na nga ako—pero dumidikit pa rin sa kama ang tiyan ko."

May ilang paring Dutch na dinala sa kampo, at bumuo sila ng isang koro. Kaya paminsan-minsan ay naiibsan ang pagkabagot sa pamamagitan ng isang konsiyerto. May mga sumulat ng mga parody ng mga lumang awit tungkol sa aming kalagayan. Paborito ang "They'll be Coming Round the Mountain when they come." May mga linya ito tungkol sa pagkatay sa matandang itim na toro (ang tanging hayop na pantrabaho) para isang araw ay mabusog kami. Nakakatuwa ang mga pasaring tungkol sa mga Hapon dahil sapat ang pagkatago ng mga ito para hindi mapansin ng mga ginoong iyon.

Noong mga araw na iyon ako dumaan sa matinding pakikipagbuno sa espiritu. Mahirap na ang palaging gutom, pero mas mahirap pang makita ang mga anak kong gutom din pero hindi nagrereklamo. Dagdag na pagsubok pa ang makita ang mga paa at binti ng aking asawa na namamaga dahil sa beri-beri, isang sakit dulot ng kakulangan sa nutrisyon. Itinaas namin ang paanan ng kama niya para makatulong sa sirkulasyon ng dugo, at madalas siyang pumunta sa ospital para magpa-iniksiyon ng bitamina. Noong panahong iyon, paulit-ulit na sumasagi sa isip ko ang isang talata, "Mangagkasiya kayo sa inyong tinatangkilik" (Mga Hebreo 13:5). Para bang hindi ko ito matakasan. Sa kalagitnaan ng gabi ay magigising ako at papasok sa isip ko ang "Mangagkasiya kayo sa inyong tinatangkilik." Pero ano ba ang mayroon ako para ikasiya? Walang lamang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

tiyan, may sakit na asawa, gutom na mga anak, kaunting lakas dahil sa pagbaba ng timbang. Bumaba ang timbang ko sa 105 libra at ang sa asawa ko sa 85. Wala kaming kaalam-alam kung ano na ang nangyayari sa aming bahay at sa kakaunti naming ari-arian. Walang balita mula sa mga kaibigan at mahal sa buhay; walang katiyakan na lalabas kaming buhay mula rito. Masiyahan sa mga bagay na ito? Masyado akong relihiyoso para isatinig ang paghihimagsik sa loob ko, pero parang sobra naman yata ang hinihingi ng Panginoon noon.

Biglang sumagi sa alaala ko ang isinulat ni Apostol Pablo, "Aking natutuhan ang masiyahan sa anomang kalagayang aking kinaroroonan. Marunong akong magpakababa, at marunong naman akong magpakasagana: sa bawa't bagay at sa lahat ng bagay ay natutuhan ko ang lihim maging sa kabusugan, at maging sa kagutuman, at maging sa kasaganaan at maging sa kasalatan" (Mga Taga Filipos 4:11-12). Ang sagot ng loob ko, apostol si Pablo, isang pambihirang Kristiyano, na hindi naman ako; pero kinailangan kong harapin ang katotohanan na isinulat ni Pablo ang mga salitang iyon noong nakabilanggo siya sa Roma. "Mangagkasiya kayo sa nasa inyo." Para bang may pader sa isip ko na pumipigil sa talata hanggang doon lang. Ang "inyong tinatangkilik" ay parang halos wala na. Ang totoo, gusto ko namang makuntento—pero puwede bang ipagpaliban muna iyon hanggang makalaya kami?

Hindi! Kailangan kong matutunan ang aral ng pagkakontento doon mismo at sa ganoong kalagayan. Matagal-tagal itong nagpatuloy hanggang sa sinabi ko na lang sa Panginoon, "Kung gusto Ninyong makuntento ako, Kayo na po ang gumawa, hindi ko kaya." Saka parang nakarating na ako sa puntong maituloy ko ang natitirang bahagi ng talata, "sapagka't siya rin ang nagsabi, 'Sa anomang paraan ay hindi kita papagkukulangin, sa anomang paraan ni hindi kita pababayaan.' " Ang mga pamilyar na salitang iyon ay nagliwanag nang may bagong ilaw. Hindi ako pinakukuntento ng Diyos sa mga bagay o sa kalagayan, kundi sa Kaniya mismo. Hindi tayo kailanman makukuntento sa mga bagay dahil pansamantala lang ang mga ito at lumilipas. Sa mundong ito, hindi tayo kailanman masisiyahan sa ating kalagayan. Kay Cristo lang tayo makakatagpo ng tunay na kasiyahan. Ganiyan natutunan ni Pablo ang mahirap na aral na ito—"Lahat ng mga bagay ay aking magagawa doon sa nagpapalakas sa akin." Laging sapat

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ang Kaniyang biyaya. Ang Kaniyang kapangyarihan ay nagiging ganap sa ating kahinaan. Gaya ng lumang himno noong kami'y bata pa, "Nasa akin si Cristo, ano pa ang kailangan ko." Anuman ang kalagayan, sapat na si Cristo para punuin ang puso at isip. Siya lang ang makapagbibigay-kasiyahan. "Ang kabanalan na may kasiyahan ay malaking kapakinabangan."

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 16

Ang Paglaya Mula sa Kampo

"Kayo ay magsiparito, at tingnan ninyo ang mga gawa ng Dios; siya'y kakilakilabot sa kaniyang gawain sa mga anak ng mga tao." (Mga Awit 66:5)

Isang araw, may tungkulin—na hindi ko na maalala—na nagdala sa akin sa gymnasium sa ibabang bahagi ng kampo. Maraming lalaki ang nakatira doon, at sa isang aparador sa tabi ng higaan ng isang lalaki ay nakasulat ang mga salitang ito:

> *"Set. 20 – Pinakamasamang kanin-baboy na natikman ko.*
> *Set. 21 – Pinakamatamis na musikang narinig ko."*

Ang matamis na musika ay hindi tugtog ng isang orkestra o martsa ng isang banda ng militar. Nang umagang iyon ay narinig namin ang malayong ugong ng isang pangkat ng mga bomber. Sa maaliwalas na langit at maliwanag na sikat ng araw ay natanaw namin sila sa malayo, parang kumpol ng mga langaw. Pagkatapos ay narinig ang dagundong ng mga bombang sumasabog sa malayo. Walang duda kung kaninong panig sila. Sa pagkainis ng mga bantay na Hapon, naghiyawan sa tuwa ang mga bihag sa unang palatandaan ng pagbabalik ng mga Amerikano. Nagkakatotoo na ang tanyag na mga salita ni MacArthur, "I shall return."

Isang araw lang silang huli para sa aming ika-22 anibersaryo ng kasal! Nang gabing iyon, habang nakaupo kami sa labas ng aming barracks at pinag-uusapan ang nangyari nang araw na iyon, may biglang kumislap na napakaliwanag. Makalipas ang ilang segundo ay umabot sa aming pandinig ang tunog ng isang napakalakas na pagsabog. May isang nakaisip na bilangin ang pagitan ng kislap at tunog at tinantiya niyang malapit iyon sa Manila. Hindi kami sigurado kung isang barkong may dalang bala sa Bay iyon o isang malaking imbakan ng bala.

Pagkatapos, tuwing may matatanaw na eroplanong Amerikano, ipinapakita ng mga bihag ang kanilang tuwa sa pamamagitan ng pagkaway, hindi ng panyo kundi ng mga kumot. Inis na inis dito ang mga bantay. May mga bihag na sinampal dahil dito. Kaya iniutos na tuwing tutunog ang alarma ng air raid, dapat pumunta agad ang lahat sa kanilang barracks at manatili doon hanggang tumunog ang "All Clear." Hindi naman ito gaanong nakaapekto dahil pagdating ng opisyal na balita ng air

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

raid sa mga namamahala sa kampo,

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

halos tapos na ito!

Palala nang palala at lalong nagiging kritikal ang kalagayan ng pagkain. Nalaman namin na may nakaimbak palang bigas ang mga Hapon sa isang bodega bilang reserba para sa emergency. Mukhang kumukuha na rin dito ang mga bantay na Hapon at hindi na sila mapagkakatiwalaan. Kaya hiniling ng Komandante sa komite ng kampo na magbigay ng mga lalaking magbabantay sa bodega, mas mabuti kung mga misyonero. Kaya nangyari ang nakakatawang kalagayan na ang mga bihag ang nagbabantay sa mismong pagkaing ipinagkakait sa kanila!

Dahil laging blackout tuwing gabi, ginugugol ng mga tao ang gabi sa pakikipagkuwentuhan nang grupo-grupo. Ang paboritong paksa? Pagkain! Ano ang unang gusto mong kainin pagkalaya natin? Kung anu-anong recipe ang naimbento at pinagpalitan. Isa pang paksa ang takbo ng digmaan. Saan unang lalapag si MacArthur? Sa Santo Tomas Camp sa Manila, pasimpleng inanunsiyo iyon sa loudspeaker. Isang kilalang tagapagbalita ang nakaiwas sa mga Hapon sa paggamit ng tunay niyang pangalan sa halip na ang pangalan niya sa radio. Siya ang nag-aanunsiyo ng mga gawain tuwing gabi. Isang gabi, tinapos niya ito ng, "Huwag kayong mahuhuli! Pero mas mabuti nang Layte kaysa hindi kailanman."

Ano ang naghihintay sa amin sa hinaharap? Hindi nga kami sigurado sa nangyayari sa kasalukuyan, lalo na sa hinaharap. Dumadalas ang mga eroplano sa himpapawid. Naririnig sa gabi ang paggalaw ng mga sundalo. Ang mga mahal namin sa buhay sa amin, na nagbabasa ng diyaryo at nakikinig sa radio, ay malamang mas marami pang alam tungkol sa digmaan kaysa sa amin na nasa gitna mismo nito!

Lahat ay nanghuhula kung ano ang diskarte ni MacArthur. Lumapag na ang mga Amerikano sa Mindoro at nagtayo ng airbase sa San Jose. Ang akala namin, sa Batangas lalapag ang mga sundalo sa Luzon para lapitan ang Manila mula sa timog. Mukhang ganoon din ang akala ng mga Hapon dahil sa gabi ay naririnig namin ang mga sasakyang papuntang timog. Kung iyon nga ang diskarte, baka maagang dumating ang pagsagip sa amin!

Noong Enero 7, madaling-araw, nagising kami at napansing parang may

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

kakaibang kilos sa gusali na tinitirhan ng mga Hapon, malapit sa gate. Ipinatawag ang ilan sa komiteng Amerikano para ibigay ang mga rekord. Umalis ang komandante at ang kaniyang mga tauhan bago mag-umaga. Sinabi nila sa komite na bahala na kami sa sarili namin. Pero dahil libu-libo ang mga sundalong Hapon sa paligid, mas mabuting manatili kami sa kampo. Pagbubukang-liwayway, itinaas ang Stars and Stripes at Union Jack sa mga poste ng kawayan. May humiram ng trumpeta ni Ken para tugtugin ang mga pambansang awit habang nakatayo at sumasaludo ang lahat. Nang gabing iyon, nakinig kami ng balita sa loudspeaker—lumapag na ang mga Amerikano sa Lingayen Gulf at sumusulong na patimog papuntang Manila. Narinig pa namin si President Roosevelt na nagsasalita mula sa Washington.

Di nagtagal ay napagtanto namin na sa sobrang tuwa ay hindi kami nag-iingat. Dahil may mga sundalong Hapon sa paligid, mas mabuting huwag makaagaw ng pansin nila. Mula noon, mas maingat nang ipinapasa ang mga balita. Agad nalaman ng mga Pilipino sa paligid na umalis na ang mga Hapon at nagsimula silang magdala ng mga panustos. Madali nilang tinanggap ang mga promissory note na babayaran pagkalaya. Agad-agad ay naging tatlong beses isang araw ang kain sa halip na dalawa, mas iba-iba at mas marami. Walang duda na mula ito sa Panginoon para palakasin kami para sa mga darating na araw. Dahil mas marami ang pagkain, lumakas kami, at sa halip na matamlay na pakaladkad-kaladkad lang, gusto na naming lumakad nang may kaunting sigla. Binuksan ng komite ang bodega at ipinamahagi ang bigas, may bahagi ang bawat isa. Dalawa ang layunin nito. Una, natatakot sila na kapag nabalitaan ng mga sundalo ang imbak na bigas ay kukumpiskahin nila ito. Ikalawa, itatabi ito ng bawat pamilya bilang reserba sakaling magkaroon ulit ng kakulangan. Isa na namang paglalaan na nagligtas ng buhay ng marami sa amin.

Makalipas ang anim na araw, bumalik ang mga Hapon, na labis naming ikinalungkot. Mukhang napahiya sila at tiyak na napagalitan dahil iniwan nila kami. Halata ito sa kanilang mahigpit at mapang-aping pakikitungo. May isang bihag na palihim na lumabas sa gabi para kumuha ng pagkain at gumagapang pabalik sa ilalim ng bakod. Mukhang hindi niya naintindihan ang senyas ng kasama niya sa loob dahil nakita siya ng mga bantay at binaril. Ilang oras na nakipagtalo ang komite sa mga Hapon

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

para madala ang lalaking ito sa ospital at magamot. Nang pumayag ang komandante, huli na ang lahat—patay na ang lalaki. May isa pang lalaking binaril dahil pinaghinalaang tatakas.

Dahil sa mga balitang kumakalat sa kampo, kumbinsido ang mga Hapon na may nakatagong radio sa kampo. Pinutol nila ang kuryente (bago pa iyon nauso ang mga transistor at de-bateryang radio). Iginiit ni Dr. Nance sa ospital na kailangang may kuryente doon para mapanatili ang kakaunting gamot na natitira. Ang totoo, nandoon din ang radio! Isang araw, inutusan kaming lumabas ng aming barracks at pumila sa daan. Ilang oras kaming nakatayo sa ilalim ng mainit na araw habang hinahalughog ng mga bantay ang aming mga tirahan. Nagprotesta ang mga bihag na hindi dapat halughugin ang aming mga kuwarto nang wala kami. Sa huli ay napilitan silang pumayag dahil marami sa amin ang basta na lang bumalik sa aming barracks. Sinabihan ang mga Hapon na puwede nilang ituloy ang paghahalughog pero tatayo kami sa labas at manonood. Ang totoo, medyo nakakatawang panoorin. Ang mga dingding ay "sawali" (hinabing kawayang hinati nang napakanipis). Itinaas ng bantay ang isang gawang-bahay na papel na may nakasulat na motto para tingnan kung ano ang nasa likod nito! Wala kundi ang manipis na dingding!

Lalo pang binawasan ang rasyon. May mga taong namamatay na sa gutom. Kinailangang bigyan ng kaunting dagdag ang ilang lalaki para may lakas silang maghukay ng libingan. Dalawang beses akong naging tagabuhat ng kabaong— ang simpleng kabaong ay dinadala sa libingan sa isang maliit na kariton na ginagamit sa paghakot ng basura! Isa sa mga pinaglingkuran ko nang ganito ay isang matandang Presbyterian na misyonero, si Mr. Blair, na maraming taong naglingkod sa Korea at naabutan sa Manila dahil sa digmaan. Ang isa naman ay si Dr. MacGill, isa ring Presbyterian na naglingkod sa Lucena at malaki ang naitulong sa rebisyon ng Tagalog na Biblia. Isa pang matagal ko nang kaibigan na binuhat ko rin ang kabaong ay si Leslie Wolfe ng Disciples, Church of Christ. Isa rin siyang dalubhasa sa Tagalog at namatay ilang araw lang matapos kaming makalaya.

Dahil sa dumaraming labanan sa paligid namin, kumbinsido kami na napakakritikal na ng kalagayan. Nabalitang pumasok ang mga Amerikano

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

sa Manila noong Pebrero 3, 1945, at dumiretso sa Santo Tomas Camp. Sa kasamaang palad, matapos silang mapalaya, pinagbabaril ng mga Hapon ng kanyon ang mga gusali ng unibersidad na iyon at may mga namatay at nasugatan. Mula sa aming kampo ay tanaw namin ang mga bayang nasusunog. Galit na galit ang mga Hapon dahil matapos ang lahat ng kanilang propaganda ay malugod pa ring sinasalubong ng mga Pilipino ang nagbabalik na mga Amerikano.

Sa wakas, sinabi ng mga Hapon na wala nang bigas, at binigyan kami ng huling rasyon ng "palay" (bigas na may balat pa). Binalaan kami ng aming mga doktor na huwag itong kainin nang hindi natatanggal ang balat. Sa maselang kalagayan ng aming mga sikmura, malamang na nakamamatay ito. Iyon kaya ang inaasahan ng aming mga kaaway? Dahil walang kiskisan, kung anu-anong paraan ang sinubukan ng mga tao para matanggal ang balat. Kumuha kami ng maliliit na piraso ng kahoy at ikiniskis nang malakas sa "palay" sa ibabaw ng magaspang na mesa, saka pinaypayan para lumipad ang ipa. Halos maghapon ang inaabot para lang makapaghanda ng sapat na bigas para sa isang araw. Malinaw na panahon na para gamitin ang reserbang ipinamigay sa amin noon. Isang mahal na kapatid, isang matandang misyonera na maliit kumain, ang nagdala sa amin ng kaunti sa kaniyang bigas. Hindi siya gaanong umaasa na babalik agad ang mga Amerikano at sa tingin niya ay hindi matalino ang pag-ubos namin sa aming reserba. Pero ipinakita sa kaniya ng Panginoon na dapat siyang magbahagi sa amin.

Noong hapon ng Pebrero 22, ilang misyonero ang nakadama na kailangan ng isang natatanging oras ng pananalangin dahil sa kagipitan. Halos ubos na ang pagkain. Sa aming pamilya, sapat na lang ang natira para sa dalawa pang kakaunting kain kinabukasan. Pagkatapos noon, ano na ang gagawin namin? Magtiwala sa Panginoon, sapagkat ang aming mga panahon ay nasa Kaniyang mga kamay. Di nagtagal matapos ang prayer meeting, sumigla ang aming mga puso nang makita namin ang mga bomber ng U.S. na umaatake sa mga lugar sa paligid ng kampo. Kitang-kita pa namin ang mga bombang nahuhulog mula sa mga eroplano. Nang magising kami sa gabi, parang mas tahimik kaysa dati—ano kaya ang ibig sabihin noon? Kahit alam naming posibleng hindi kami makalabas nang buhay sa karanasang iyon, hindi talaga namin inisip na mangyayari iyon.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Panatag kami na iingatan kami ng Panginoon, at nagpahinga kami sa Kaniyang mga pangako na ililigtas Niya kami.

Pagbubukang-liwayway ng ika-23 ng Pebrero, bumangon na kami para magpaningas ng apoy sa ilalim ng isang lata na may laman na kalahati ng natitira naming bigas. Maluluto na namin iyon bago ang roll call nang alas-siyete, kung kailan kaming lahat ay pipila sa daan para bilangin. Pero may dumating na balita na mamaya pa ang roll call nang umagang iyon. Nang masagip na kami, nabalitaan namin na balak pala ng mga Hapon na pagbabarilin kami ng machine gun habang nakapila kami para sa roll call. Isa o dalawa sa mga bihag ang nakapuslit palabas ng kampo isa o dalawang araw bago noon. Sa tulong ng mga Pilipinong gerilya, nakipag-ugnayan sila sa headquarters ni MacArthur tungkol sa desperadong kalagayan sa kampo.

Mga bandang alas-siyete, may mga eroplanong lumipad sa ibabaw ng kampo at may nahuhulog mula sa mga ito. Ang una naming akala—naghuhulog sila ng pagkain. Pero hindi—mga paratrooper pala! Grabe ang tuwa namin! Ang isa sa mga eroplano, matapos ihulog ang dala nito, ay lumipad nang mababa sa ibabaw ng kampo at sa katawan nito ay nakita namin sa malalaking letra ang "RESCUE." Makalipas ang ilang taon, nang ikuwento ko ito sa southern U.S., may isang dating G.I. na lumapit sa akin pagkatapos ng pagtitipon at sinabing siya ang nagpinta ng salitang iyon. Inutusan siyang ipinta iyon pero hindi niya nalaman hanggang noong gabing iyon kung aling pagsagip iyon.

Saka nagkagulo na ang lahat! Sa sobrang excitement ay hindi na namin napansin ang panganib ng mga lumilipad na bala. Nagmamadaling pumasok si Len at nagsabi, "Ilagay na ninyo ang natitirang bigas sa kaldero!" Yumuko kami nang mababa at pinaypayan ang maliit na apoy. Dahil mga police deputy kami ni Ken, inutusan kaming libutin ang mga barracks at sabihan ang mga tao na dumapa sa kanilang barracks. Wala ring silbi—pinagtawanan lang kami ng mga tao! Magkahawak-kamay na tumakbo sina Anna at Rose sa harap ng barracks para makita ang isang sundalong Amerikano. Hindi pa namin alam noon na G.I. pala ang tawag sa kanila o kung bakit. Sumigaw ang isa sa kanila, "Pumasok kayo diyan at dumapa, nakikipagbiruan kayo sa kamatayan!" Isang matandang lalaki sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

katabing barracks ang tumapik sa likod ng isang machine gunner at pinalakas ang loob nito.

Pinutol ng mga gerilya ang mga bakod na barbed wire at sumugod mula sa lahat ng panig. Ang pagtalon ng mga paratrooper ang hudyat nila para kumilos. Magsisimula pa lang ang mga Hapon sa kanilang karaniwang ehersisyo sa umaga, nakatumpok ang mga armas sa tabi. Hindi na sila nagkaroon ng pagkakataong lumaban o tumakas. Habang nagmamadali kaming kumain ng aming kanin, pumapasok na sa kampo ang mga amphibious tank. Tumawid sila sa Lake Laguna de Bay. Dapat ay ang mga babae at bata ang ililikas nila, pero sumampa rin ang mga lalaki sa mga ito. Sinubukan ng aming barracks monitor na panatilihin ang kaunting kaayusan, pero lalo lang kaming naantala sa pagsakay sa mga tank.

Tig-isang maleta ang dinampot namin at pumunta kami sa isang bukas na lugar; sinubukan kong pakiusapan sina Anna at Rose na sumakay na, pero gusto nilang magkakasama kaming lahat. Sumisigaw ang mga sundalo, “Babae at bata lang!” pero nang makita kong sumasampa ang mga pari na naka-abito, nainis ako. Baka ang abito nila ang nagpasok sa kanila! Isang reporter ang humarang kay Ken, kinuha ang pangalan niya, at ang pangalan ng kaniyang lola sa Buffalo. Aabisuhan daw ito. Ikinuwento ni Ken ang tungkol sa iba pa sa amin, pero si Ken lang ang nabanggit sa balita. Kaya sa loob ng sampung araw, akala ng pamilya ni Anna ay si Ken lang ang buhay pa.

Sinabihan kaming magsimulang maglakad palabas ng kampo. Hinagisan kami ng isang G.I. ng tsokolate na pinaghatian naming lima. Napakasarap nito! Sa daan, binigyan kami ng mga Pilipino ng saging at hilaw na itlog na kinain namin habang naglalakad nang pagod. May mga taong sobrang pagod nang magbuhat kaya iniwan na lang ang mga maleta sa gilid ng daan. May typewriter pang nakatiwangwang doon! Hinimok kami ng isang opisyal, “Pakibilisan po!” Kinuha niya ang maleta ko at binitbit para sa akin para mapabilis ang paglakad. Libu-libong sundalong Hapon ang nasa paligid at milya-milya pa ang layo namin sa linya ng mga Amerikano. Sa pangunahing daan pa-timog ng Manila, itinuro kami ng ilang sundalo patungo sa dalampasigan.

Nalaman namin pagkatapos na ang orihinal na plano ay isakay sa mga

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

tank patawid sa lawa ang pinakamaraming maisasakay. Ang iba ay magmamartsa pahilaga sa pangunahing daan at, sa proteksiyon ng mga sundalo at gerilya, ay lalaban pabalik sa mga linya ng Hapon hanggang marating ang hukbong Amerikano. Pero dahil napakabilis ng mga amphib at halos walang humarang sa kanila, nag-alok silang bumalik sa dalampasigan para kumuha ng isa pang karga.

Habang nakatayo kami sa dalampasigan at naghihintay, may mga kanyon ng Hapon na sumasabog di-kalayuan. Isang bihag na nakapagtago ng isang garapon ng pulang asukal ang nag-iikot sa pila at inaalok ang bawat isa ng isang kutsara—ang unang asukal na natikman namin sa loob ng ilang buwan. Isang tanyag na photographer ng LIFE ang kumukuha ng litrato, pero kahit paano ay hindi ako napasama sa mga pahina ng magasing iyon. Pagkatapos, sinubukan kong kumuha ng ilan sa mga litratong iyon sa mga news agency. May nakuha ako, pero wala ni isa na kami o ang mga kaibigan namin. Nakakuha rin ako ng pelikula ng army tungkol sa pagsagip, at sa isang saglit ay nandoon kami, magkakasamang nakatayo bago lumakad papunta sa dalampasigan. Excitement lang talaga ang nagpatuloy sa amin sa tatlong-milyang lakad na iyon.

Makalipas ang ilang sandali, bumalik ang mga amphib at sumakay kami. Iniwan ang mga bagahe—dadalhin na lang daw mamaya kung may lugar pa. Hindi naman talaga gaanong mahalaga ang mga iyon pero nakuha rin namin. May ilang amphib na pinaputukan habang tumatawid sa lawa papunta sa isang lugar malapit sa Calamba na nasa likod na noon ng linya ng mga Amerikano. Habang naghihintay kami sa dalampasigan, isang Pilipino ang nagbenta sa akin ng nilutong kanin sa napakamahal na halaga. Pero hindi bale; malaya na kami, ligtas, malusog, at magkakasama. Di nagtagal ay may mga trak na dumating para dalhin kami sa Bilibid, isang bilangguan sa Muntinlupa. Ang mga dating nakakulong doon ay pinalaya na o tumakas. Sa buong daan, nagsisigawan ang mga Pilipino ng "Mabuhay" at nagpapakita ng V-sign ng tagumpay. Pagsapit ng hapon ng kapana-panabik na araw na iyon, pumasok kami sa isa na namang bilangguan, pero ito ay may Stars and Stripes na nakawagayway sa itaas. Kahit hindi pa ako noon mamamayang Amerikano, nakakakilig tingnan ang bandilang iyon.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Sinisipi ko ang isang balita na may petsang Pebrero 24 na lumabas sa isang diyaryo sa Buffalo: “Sumalakay mula sa himpapawid, sa lupa, at sa tubig sa teritoryo ng kaaway nang madaling-araw ng Biyernes, nagdala ng kalayaan ang mga sundalong Amerikano at mga Pilipinong gerilya sa 2146 na nasa kampo ng mga sibilyang bihag sa Los Banos. . . . Dalawa lang sa mga bihag ang nasugatan sa maikling labanan sa kampo at sa sumunod na habulang putukan sa mga sniper. Dalawa sa mga sumagip ang napatay at dalawa ang nasugatan . . .’Wala nang makapagpapasaya pa sa puso ng isang sundalo kaysa sa pagsagip na ito.’ sabi ni Gen. Douglas MacArthur. ‘Lubos akong nagpapasalamat. Tiyak na kasama namin ang Diyos ngayong araw.’ ”

Tinantiya ng mga awtoridad militar na kung 75% ng mga bihag ang masasagip sa ganoong kalagayan ay maituturing nang matagumpay ang misyon. Ang pagsagip ay 100%, at napakakaunti ng nasaktan. Makalipas ang dalawang araw, nagdaos ang chaplain ng isang pagtitipon ng pasasalamat para sa mga bihag at sa mga sumagip. Talagang

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ay napakarami naming dapat ipagpasalamat sa Panginoon. Siyempre, nagpapasalamat din kami sa mga lalaking nagbuwis ng buhay para iligtas kami. Sabi ng chaplain, nang manawagan sila ng mga sasama sa isang mapanganib na misyon, nagboluntaryo ang buong grupo. Pero matapos naming bigyan ng nararapat na paggalang ang tapang ng mga sundalo at mga gerilya at ang husay ng pagpaplano, kailangan naming kilalanin ang katotohanan ng sinabi ni MacArthur, "Tunay na kasama namin ang Diyos ngayong araw." Sabi sa akin ng isang lalaki, hindi pa raw siya napasabak sa labanan kung saan ang lahat ay nangyari nang ganoon kaayon sa plano.

Ang higaan ko noong Biyernes ng gabing iyon ay isang matigas na bakal na kama—hindi masabi kung ilang kriminal na ang natulog doon! Kinuha ko ang aking Biblia at binasa ang Mga Awit 66; para bang isinulat iyon para sa espesyal na pagkakataong iyon! "Kaniyang pinagiging tuyong lupa ang dagat: sila'y nagsidaan ng paa sa ilog." Hindi kailanman pinangarap ni David ang mga amphib! "Iyong pinasakay ang mga tao sa aming mga ulo; kami ay nangagdaan sa apoy at sa tubig; nguni't dinala mo kami sa saganang dako." Malilimutan ba namin kailanman ang mga eroplanong iyon, ang mga paratrooper na bumababa sa gitna namin? Oo, alam kong eisegesis ito at hindi exegesis, pero tunay na kaaliwan ito sa akin nang gabing iyon. "Kayo'y magsiparito at dinggin ninyo, ninyong lahat na nangatatakot sa Dios, at ipahahayag ko kung ano ang kaniyang ginawa sa aking kaluluwa. . . Purihin ang Dios, na hindi iniwaksi ang aking dalangin, ni ang kaniyang kagandahang-loob sa akin."

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 17

Pauwi Na!

"Dumating nawa sa harap mo ang buntong-hininga ng bihag; ayon sa kadakilaan ng iyong kapangyarihan ay palagiin mo yaong nangatakda sa kamatayan." (Mga Awit 79:11)

Tunay ngang narinig ng Panginoon ang aming mga daing at iningatan Niya kami. Ngayon ay anim na linggo kaming maghihintay sa Bilibid bago maiuwi sa aming bayan. Hindi pa nakapaghanda nang maayos ang mga awtoridad ng militar para sa amin. Ilang gabing natulog sina Anna at Rose sa matigas na sahig na semento bago nabigyan ng mga kumot. Kami naman ng mga anak kong lalaki ay nasa matitigas na bakal na kamang iyon. May ibinibigay na pagkain, pero parang kulang sa pakiramdam namin. Saka namin nalaman na sa Santo Tomas Camp ay sagana ang pagkain. Nagdala pa nga ang Red Cross ng kape at donut. Ang mga gutom na internee doon ay kumain nang sobra-sobra at nagdusa dahil dito. Marami ang nagkasakit nang malubha. Kaya sa Bilibid, nilimitahan muna nila kami para sa sarili naming kabutihan. Pero natuklasan ng mga internee ang tambakan ng basura—ang makikintab na lata ay itinuturing pa ring kayamanan. At sa marami sa mga latang iyon ay may natira pang pagkain! Hindi maintindihan ng mga G.I. ang kapwa nila Amerikano. Kami naman, hindi namin maintindihan kung bakit sila nagrereklamo sa pagkain. Ayaw nila ng scrambled eggs na gawa sa de-latang powdered eggs—para sa amin, pagkaing pangmayaman iyon. Kung tutuusin, ilang buwan na kaming hindi nakatikim ng itlog. Isang araw, sumalubong sa aming ilong ang mabangong amoy ng bagong lutong tinapay—ilang taon na kaming hindi nakaamoy ng ganoon! Pero nadismaya kami dahil hindi nila kami binigyan hanggang kinabukasan. Noong umpisa, kinailangan nilang ihulog ang pagkain sakay ng parachute mula sa eroplano dahil hindi makarating agad ang mga trak.

Noong ikalawang araw, may isang MK (anak ng misyonero) na nagsabi sa akin na may lalaking nagtatanong tungkol sa mga misyonerong "Plymouth Brethren." Agad kong nahanap si Homer Grob na nagtatrabaho sa hospital unit na itinayo roon. Taga-Cleveland si Homer at nang lumaon ay bumalik sa Pilipinas bilang misyonero nang ilang panahon. Sa pamamagitan niya ay nakilala namin ang iba pang mga Kristiyano at

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

nagkaroon kami ng magandang pagsasamahan. Tuwing gabi, naglalatag kami ng kumot sa lupa at sama-samang nagbabahaginan ng Salita. Minsan ay ibinabahagi rin nila sa amin ang ilang masasarap na nakukuha nila. Iyon ay mga panahong nakapagpapanariwa at nakapagpapalakas ng espiritu para sa aming lahat.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

May ilang sugatang sibilyang Pilipino na inaalagaan sa ospital, at nalaman namin na ang mabuti naming kaibigang si Maria Calica ay pasyente roon. Si G. at Gng. Calica at ang kanilang pamilya ay nakatira sa Canlubang Sugar Estate sa Laguna. Nakilala namin sila sa pamamagitan ni Gng. Dayton at ng kanyang pamilya na taga-roon din. Noong Mayo 1941, kami ng mga anak ko at isang Pilipinong ebanghelista ay naglakbay para mag-ebanghelyo sa ilang bayan. Isang gabi kaming tumigil noon sa Canlubang, nagkaroon ng pulong ng Ebanghelyo, at tumuloy sa bahay ng mga Calica.

Sa ospital sa Bilibid, ikinuwento niya sa akin ang nangyari sa kanya. Sa labanan sa paligid ng Canlubang, isang bomba ang gumiba sa kanilang bahay at napatay ang kanyang anak na lalaki. Siya at ang iba pa sa pamilya ay nasugatan, at nawala ang lahat ng kanilang ari-arian. Nailigtas niya ang kanyang Tagalog na Biblia at ipinakita sa akin kung gaano karaming pahina ang namantsahan ng kanyang dugo. Ano ang masasabi ko para aliwin ang mahal na kapatid na ito? Siya pa nga ang umaliw sa akin! Habang umiiyak, sinabi niya, “At nalalaman natin na ang lahat ng mga bagay ay nagkakalakip na gumagawa sa ikabubuti ng mga nagsisiibig sa Dios.” Siya ay isang babaeng palaging nananalangin at may matagumpay na pananampalataya. Hanggang sa pumanaw siya mga 35 taon pagkaraan, nanatili siyang tapat na katuwang sa panalangin. Doon sa ospital, hiniling niya na ikuha ko siya ng ilang Bagong Tipan o mga bahagi ng Ebanghelyo mula sa chaplain kung maaari. May Bible class siya at nagpapatotoo sa ibang mga pasyente habang nagtitipon sila sa paligid ng kanyang kama. Noong dekada 1950, sa kanyang tahanan sa Canlubang kami nakatulong sa pagbuo ng isang lokal na kapulungan.

Natural lamang na nag-aalala kami sa mga mananampalataya sa San Juan, sa kapilya, at sa aming tahanan. May kaunting balitang dumating sa amin nang makita namin si Ismael Alfonso, isa sa mga binata mula sa San Juan. Nagmamaneho siya ng trak para sa mga Amerikano. Hindi pa rin ligtas ang Manila dahil maraming Hapong sniper ang nagtatago pa sa malalaking gusali at sa Walled City. Sa tulong ng chaplain, nakakuha kami ng pases para makasakay kami ng mga anak ko papuntang Manila sa kanyang jeep. Napakalaking pagkawasak ang nakita namin habang dumaraan kami sa timog na bahagi ng lungsod! Bloke-bloke, puro guho lang ang makikita. Ang mga umaatras na

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Hapon ay nagwala nang mapagtanto nilang kakaunti lamang na Pilipino ang nakumbinsi ng kanilang propaganda. Marami kaming narinig na kuwento ng kalupitan. May ilang Kastila at mga Pilipinong may-kaya na nagkanlong sa kapilya ng La Salle College; pero hindi iyon naging ligtas na kanlungan dahil karamihan sa kanila ay malupit na pinatay doon.

Karamihan sa mga tulay sa ibabaw ng Pasig ay pinasabog at pinalitan ng pansamantalang mga “Bailey” bridge. Dinala kami ng chaplain sa Santo Tomas at pinaalalahanan kaming bumalik doon bago mag-alas-singko dahil may curfew mula takipsilim hanggang madaling-araw. Ang sinumang nasa kalye ay babarilin, ng mga Hapong sniper man o ng mga nagpapatrolyang sundalo. Walang anumang masasakyan kaya naglakad kami papuntang San Juan at dinalaw ang ilan sa mga Kristiyano. Ang ilan ay nasa kanilang mga bahay pa dahil kaunti lang ang nasira sa lugar na iyon. Ang iba ay tumakas papunta sa mga probinsiya at karaniwan ay nawalan ng mga ari-arian. Isang kapatid na babae at ang kanyang anak ang namatay sa sakit habang sila'y tumatakas. Isang Amerikanong Bazooka bomb ang sumabog sa harap ng kapilya. Butas-butas ang gusali dahil sa mga piraso nito, pero wala kaming nakitang sira sa mismong istruktura. Buo pa ang aming tahanan at walang laman, may kaunting sira sa mga kagamitan dahil sa mga dating tumira roon.

Pagbalik sa Santo Tomas, doon kami nagpalipas ng gabi at nakita namin ang ilan sa aming mga kaibigan na nagkuwento kung paano sila iningatan ng Diyos. Kinabukasan ay bumalik kami sa Bilibid. Sa paglalakad namin sa lungsod, may mga pagkakataong halos hindi na namin makilala kung nasaan kami. Nakatulong na makita namin ang kalagayan doon habang nananalangin kami sa Panginoon para sa patnubay tungkol sa aming kinabukasan. Mananatili ba kami at muling itatayo ang gawain sa San Juan? O uuwi ba kami para sa bakasyong matagal nang kailangan at matagal nang naantala?

Malinaw na kailangang tulungan ang mga Pilipinong mananampalataya sa panahon ng muling pagtitipon at muling pagbangon. Kailangan ng kapilya ang malawakang pagkukumpuni at kailangang ayusing muli ang gawain. Kailangan ding asikasuhin ang aming tahanan, pati na ang mga legal na bagay at mga pagkukumpuni. Sa kabilang banda, mahigit pitong

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

taon na kaming hindi nakakauwi. Malubhang napinsala ang aming kalusugan dahil sa ilang buwang halos gutom na pagkain. Kailangang ituloy ng mga bata ang kanilang pag-aaral. Sabik nang makita kami ng aming mga mahal sa buhay.

Pinapili kami ng mga awtoridad. Iuuwi nila kami noon din sakay ng troopship, o maaari kaming manatili. Kung mananatili kami, buwan, baka taon pa, bago magkaroon ng ibang barkong masasakyan. Hindi rin tiyak kung kailan babalik sa normal ang serbisyo ng koreo at ng bangko. Habang ipinapanalangin namin ito nang may pagmamadali dahil kailangan naming pumirma sa isa sa dalawa, naramdaman naming inaakay kami na magpasya na kung maipagbibili ang aming bahay, iyon ang palatandaang dapat na kaming umuwi.

Nakabalik pa kami nang isang beses sa Manila. Ang mga kaibigang Kastila ni Len ay nakatira sa bahay ng iba pa naming kaibigang Amerikano. Ang huli ay isang electrical contractor at nang makalaya siya mula sa Los Banos ay nakita niya ang malalaking pagkakataon sa negosyo sa muling pagtatayo ng lungsod. Gusto na niyang mabawi ang kanyang bahay, kaya naghahanap ng ibang matitirhan ang mga kaibigang Kastila. Natural na kulang ang mga bahay noon, kaya tinanong nila si Len kung ipagbibili ko sa kanila ang amin. Hindi labis ang alok nila, at marahil ay puwede pa akong humingi ng mas mataas; pero makatwiran iyon, at nang kuwentahin ko nang lumaon, sakop nito ang lahat ng nagastos ko sa bahay na iyon. Napagkasunduan din na sila na ang magbabayad sa natitirang maliit na mortgage, babayaran ang mga utang namin sa mga Intsik na tumulong sa amin noong kami'y nangangailangan, at magdedeposito ng ilan sa bangko para sa magiging bahay namin sa hinaharap. Ang lahat ng ito ay malinaw na palatandaan na dapat na kaming umuwi.

Paano naman ang gawain sa San Juan? Ipinagkaloob din iyon ng Diyos. Nailipat si Homer Grob sa isang medical unit malapit sa San Juan. Kasama ang iba pang mga kabataang lalaki, tumulong sila sa pagkukumpuni ng kapilya at sa pagpapalakas ng loob ng mga mananampalataya. Muling nagsimula ang regular na mga pagtitipon at nagpatuloy ang patotoo. Naaalala pa nang may pagmamahal ng ilan sa matatandang Kristiyano ang pakikipagkaibigan at mapagmahal na paglilingkod ng mga sundalong ito.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Nangyari ito sa maraming lugar. Nakisama ang mga Kristiyanong G.I. sa maliliit na grupo ng mga Pilipinong mananampalataya at tumulong sa muling pagtatayo ng kanilang mga kapilya at tahanan. Mas halata ito sa mga Protestante kaysa sa mga Romano Katoliko. Isa ito sa mga naging daan sa mga panahon ng pagpapala at pag-abot ng Ebanghelyo sa mga taon pagkatapos ng digmaan, pero hindi lamang mga Pilipino ang nakinabang. Marami sa mga sundalong iyon ang nakakita ng espirituwal na pangangailangan at ng pagkakataon para sa gawaing misyonero. Makalipas ang ilang taon, tinantiya ko na mahigit kalahati ng mga bagong misyonero ay mga dating chaplain at dating sundalo.

Noong Abril 9, kami na ang aalis sa Bilibid sakay ng trak. Binigyan kami ng ilang Red Cross kit na may sipilyo at toothpaste, safety razor para sa mga lalaki, at mga gamit-pampaganda para sa mga babae. Binigyan din kami ng ilang army fatigues at bota. Bago noon, iisang pares na lang ng sapatos ang natitira sa amin. Hindi na kailangang itanong ng mga anak, “Puwede ko bang gamitin ang kotse ngayong gabi?”

Sa daan, namangha kami sa napakaraming suplay na nakatambak nang mataas sa mga bakanteng lote. Walang mga bodegang mapaglalagyan ng mga iyon. Para sa mga Pilipinong ilang taon nang pinagkaitan ng napakaraming bagay, malaking tukso ang mga suplay na iyon. Marami sa mga gamit na iyon ang ibinebenta sa black market. Daan-daang jeep ang ninakaw at ginawang tanyag na Manila jeepney. Natunton ng U.S. Navy ang isang jeep sa isang talyer kung saan ito ginagawang jeepney. Pagkatapos na pagkatapos ng trabaho, kinumpiska nila ito. Hindi nagtagal, pinadalhan sila ng singil para sa trabahong ginawa! Kung nabayaran man iyon, hindi ko alam.

Sa Manila North harbor, sumakay kami sa isang malaking troopship, ang S.S. Admiral Eberle. Ang mga babae ay nasa bandang unahan ng barko at ang mga lalaki ay nasa bandang hulihan. Nasa mga kamang lona kami na apat-apat ang patong, kaya kapag itinaas namin ang aming tuhod ay nabubunggo namin ang nasa itaas. Hindi napalamig ng mga air conditioner ang loob pero napapanatili nitong sariwa ang hangin. Malinis ang barko pero mainit. Walang pinapayagang umakyat sa deck pagdilim, kaya nakahiga lang kami sa aming mga kama habang tumutulo ang pawis.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Makalipas ang dalawang araw, dumaong kami sa Leyte Gulf. Nakababa sa kalahati ang mga bandila at nalaman naming patay na si President Roosevelt. Sino ngayon ang pumalit sa kanya? Sabi ng ilan sa mga tripulante, “Harry Truman.” “Sino 'yon? Hindi ko pa narinig ang pangalang 'yan.” Wala talaga kaming kaalam-alam sa mga nangyayari. Umalis kami sa Leyte kasama ng convoy at mga destroyer na nagbabantay. Tuwing umaga, isa sa pamilya ang nakaabang na may dalang kumot pagbukas ng mga hatch, saka tatakbo para makakuha ng puwesto sa deck para sa araw na iyon. Sa 3000 internee, mga sundalong pauwi at mga tripulante, mahigit 5000 ang sakay ng barkong iyon. Ang deck ay hindi para sa pamamasyal kundi para sa pag-upo, dahil wala nang lugar para sa iba pa. Kawawa ang sinumang mahuli ng mga Marine guard na walang life belt sa baywang. Mainam sana ang mga belt na iyon para sa pagpapapayat, kaya lang wala na kaming taba na matatanggal.

Dumaan kami sa isang bagyo at naawa kami sa mga tripulante ng mga destroyer na nagbabantay habang hinahampas sila ng mga alon. Nang gabing iyon, umuuga at sumisigwa ang barko at kinailangan naming kumapit para hindi mahulog sa aming mga kama. Ang isang lalaking katapat ko ay naglagay ng kanyang pustiso sa isang lata na plato sa ilalim ng kanyang kama, at manghang-mangha kaming pinanood ang kanyang pustiso na dumudulas pabalik-balik sa sahig.

Isang gabi, dumaong kami sa islang Ulithi sa Caroline Islands na napapaligiran ng bahura. Namangha kami sa dami ng mga barkong tinitipon doon para sa paglusob sa mismong Japan. Matapos magkarga ng suplay, nagpatuloy kami sa pagtawid sa Pacific sa magandang panahon. Karaniwan, dalawang beses lang kumain sa isang araw sa mga barkong iyon, pero dahil sa pangangailangan ng mga internee, tatlong beses kaming pinakain. Kaya halos walang tigil ang pila sa kainan. Matapos ang ilang taon ng paghihikahos, masakit sa amin na makita ang napakaraming pagkaing nasasayang at naiiwan sa mga tray. Hanggang ngayon, nakalulungkot pa rin ang karaniwang pagsasayang ng pagkain sa ordinaryong tahanan o restawran sa Amerika. Noong bata pa kami, hindi kami puwedeng umalis sa mesa hangga't hindi nauubos ang laman ng aming plato. Sa milyun-milyong taong namamatay sa gutom sa buong mundo, panahon na para magising ang mga Amerikano sa kasalanan ng

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

pagsasayang.

Isang Coast Guard combo ang tumutugtog ng tinatawag nilang "musika" sa deck araw-araw, ikinatutuwa ng ilan at ikinababagot naman ng iba. Makalipas ang ilang taon sa Manila, nakilala namin si Redd Harper o si "Mr. Texas" ng isa sa mga unang pelikula ni Billy Graham. Doon namin nalaman na kasama pala siya sa combo na iyon pero hindi pa noon ligtas. Nang maligtas siya, hindi na siya tumugtog ng anumang makamundong musika. Inilaan na niya ang kanyang mga talento sa Panginoon para awitin ang Kanyang papuri.

Isang Linggo ng gabi, nagdaos ang isang chaplain ng pagtitipon sa isa sa mga kainan. Inanunsiyo niya na ang kanyang teksto ay Mga Gawa 16:31 kaya talagang inasahan namin ang isang magandang mensahe ng Ebanghelyo. Kung tutuusin, paano ka mangangaral sa talatang iyon nang hindi ipinapahayag ang daan ng kaligtasan? Nagawa iyon ng chaplain na iyon. Ni minsan ay hindi niya sinabi sa mga nakikinig kung ano ang ibig sabihin ng sumampalataya kay Cristo. Gustong-gusto kong sabihin na bigyan niya ako kahit limang minuto lang!

Isang araw, huminto ang barko sa look sa labas ng Honolulu, sapat lang para isakay ang ilang opisyal ng customs, immigration, at FBI. Sila ang magpo-proseso sa mga sibilyan para sa pagbaba sa Los Angeles. San Francisco sana ang orihinal na destinasyon pero binago ito dahil sa kumperensiya para sa pagbuo ng United Nations na ginaganap noon sa San Francisco. Nakita ni Ken ang mga opisyal na naka-amerikana, puting polo, at kurbata at lumapit sa amin, "Nakita n'yo ba ang mga 'yon? Ang porma nila!" Ibang-iba sa aming gusgusing kasuotan. Napagtanto namin na may haharapin kaming agwat sa kultura kahit pauwi na kami.

Sa pagitan ng Honolulu at Los Angeles, sinuri kami ng mga opisyal na iyon. British passport pa rin ang hawak namin. Kinansela ang orihinal naming Canadian passport dahil nawala ang aming Canadian status nang mahigit limang taon kaming wala sa bansang iyon sa una naming termino. Dahil British passport ang hawak namin, inakala nilang tutuloy kami sa Britain. Kahit nasa England ang kapatid kong si George, wala akong balak pumunta roon habang may digmaan. Interesado ang mga taga-FBI sa mga U.S. dollar na hawak ko at natural lamang iyon. Mukhang nasiyahan

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

naman sila sa paliwanag ko. Ang ilang dolyar ay ibinigay sa amin ng mga awtoridad na British sa Manila para sa gastos sa paglalakbay, na babayaran kapag hiningi. Hindi naman iyon kailanman hiningi. Ang natitira ay mga U.S. dollar na ibinigay bilang paunang bayad sa aming bahay. Wala akong ideya kung saan nakakuha ng dolyar ang mga Kastilang bumili. Tinanong muli kami tungkol dito pagdating namin sa Los Angeles, at muli nilang tinanggap ang aking paliwanag.

Dahil siksikan at mahigpit ang disiplina sa barko, walang pagkakataong magtipon para sa mga pagsamba o pag-aaral ng Biblia. Wala ring privacy kahit para sa debosyon ng pamilya. Kaya ang aming espirituwal na gawain ay halos limitado sa sarili naming debosyon at pagbabasa ng Biblia. Pero panahon din iyon ng pamamahinga para balikan ang buong daan na pinag-akayan sa amin ng Panginoon. Hindi lamang para balikan ang nakaraan kundi para isipin din kung ano ang naghihintay sa amin sa hinaharap. Sa isang bagay ay tiyak na tiyak kami: hindi kami pababayaan ng Panginoon. Sa loob ng tatlong taon, lubusan kaming nawalan ng ugnayan sa aming mga bayan. Maraming pagsubok, maraming panganib na nakikita at hindi nakikita, maraming pagsubok sa pananampalataya. Tapat ang Panginoon sa lahat ng iyon. Kaya maaari naming harapin ang hinaharap nang may pagtitiwala sa Kanya.

Pagdating namin sa bahay, ang kawalan ng balita tungkol sa mga kakilala namin doon ay naging dahilan ng pagkapahiya kung minsan. Sa matatandang kaibigan, nahihiya kaming magtanong tungkol sa kanilang asawa dahil baka umuwi na pala ito sa piling ng Panginoon. Minsan, binati ko ang isang babaeng magiliw na tumanggap sa amin sa kanyang tahanan ilang taon na ang nakararaan. Noon, sila ng kanyang asawa ay may isang kaibig-ibig na batang lalaki. Walang malisya kong itinanong ang tungkol sa kanyang anak at napaiyak ang mahal na kapatid. Saka ko nalaman na pumanaw na pala ang kaisa-isang anak na iyon ilang panahon na ang nakalipas. Lubhang nakakahiya iyon para sa kanya at para sa akin, pero akala ko ay ligtas na magtanong tungkol sa isang batang lalaki.

Noong Mayo 2, kaarawan ni Anna, dumaong ang aming barko sa Long Beach. Napakagandang regalo sa kaarawan—para rin kay Ken na nagdiwang ng kaarawan noong nakaraang araw. Nakahanay sa mga

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

barandilya ang mga nananabik na sundalo at internee. Kaunti lang ang mga kamag-anak na naroon dahil hindi ipinaalam ang aming pagdating hangga't hindi kami ligtas na nakararating. Pagkalagay na pagkalagay ng tulay ng barko, isang G.I. ang tumakbo pababa para halikan ang lupa ng mahal na U.S.A. Walang duda, maraming beses niyang inisip kung makikita pa niya ito.

Hindi nagtagal ang pagdaan namin sa customs, dahil wala ni isa sa amin ang may mabibigat na bagahe. Nang umagang iyon, natapilok si Anna kaya medyo paika-ika siya. Nang mapansin ito ng mga babae ng Red Cross, inalagaan nila kami nang espesyal. Hindi raw kami dapat sumakay sa mga bus papuntang Los Angeles; magbibigay sila ng kotse at drayber para sa amin. Medyo natagalan ito, at sa daan ay na-flat pa ang gulong. Tumulong kami sa pag-aayos nito at sa wakas ay nakarating kami sa Elks Club, kung saan kami ipoproseso, nang maagang gabi.

Marahil ang pinakakahanga-hangang tanawin habang nagbibiyahe kami ay ang mga puwesto ng prutas na mukhang napakasagana—ibang-iba sa iniwan namin. Pero nagrereklamo pa rin ang mga tao tungkol sa kakulangan at rasyon ng ilang bilihin. Halatang marami pa ang hindi pa lubos na nakaharap sa tunay na kalagayan ng digmaan. Ginamit ng Red Cross ang mga pasilidad ng Elks Club para tugunan ang mga pangangailangan ng mga internee. Handa silang magbigay ng matutuluyang hotel, mga kaayusan sa paglalakbay, pakikipag-ugnayan sa mga mahal sa buhay, at may nakahanda pang mga ration book. Habang inaasikaso ko ang mga bagay na iyon, dinala si Anna sa isang lounge sa itaas para makapagpahinga. Dumating si Rose na may dalang malaking dalandan na ibinigay ng kung sino. Tinanong ko siya kung bakit hindi pa niya ito kinakain. Hinihintay daw niyang magkasama-sama kaming lahat para mahati niya ito nang pantay-pantay. Ilang buwan na ang lahat ng mayroon kami ay hinahati nang ganoon, pero tapos na ang mga araw na iyon! Puwede na niyang kainin ang lahat nang mag-isa. Darating din ang para sa amin sa takdang panahon. Nasa bahay na kami sa wakas!

> *"Kahit hampasin ng mga unos, kahit pindutin ng mga pagsubok,*
> *Siya mismo ang aming Buhay, inaalalayan Niya kami, diretso hanggang sa kapahingahan."*

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

KABANATA 18

Nasa Bahay na sa Wakas

“Nang magkagayo'y natutuwa sila, dahil sa sila'y tiwasay. Sa gayo'y kaniyang dinadala sila sa daongang kanilang ibigin.” (Mga Awit 107:30)

Noong dekada 1920, dalawang magkapatid, sina Fred at John Murset, kasama ang kanilang mga pamilya, ay lumipat mula Buffalo papuntang Los Angeles. Nang iwan nila ang isang kapulungang may malasakit sa misyon tulad ng Assembly Hall, nadismaya sila sa kawalan ng interes sa misyon sa southern California. Hinanap-hanap ng kanilang mga asawang sina Hattie at Dora ang buwanang pulong-misyonero ng mga kapatid na babae na kinagigiliwan nila sa Buffalo. Kasama ang ilang iba pang kapareho nila ng isip, sinikap nilang magsimula ng isang buwanang pulong-misyonero ng mga kababaihan. Nakaranas sila ng pagtutol. Inakala ng ilan sa matatandang kapatid na lalaki na hindi ayon sa Kasulatan ang ganoong gawain. Sa katunayan, sa isang pulong ng matatanda, isang kapatid ang inatake sa puso at namatay habang nagsasalita laban sa ganoong mga pulong ng mga kapatid na babae. Nang lumaon ay nasimulan ang isang buwanang pulong at sa loob ng ilang taon ay si Hattie Murset ang isa sa pinakaaktibo. Masasabing ang paggising ng interes sa misyon sa southern California ay higit na dahil sa walang-pagod na sigasig ng ilang kapatid na babae.

Gabi na noong Mayo 2, 1945, nang tumunog ang telepono sa tahanan ng mga Murset; ang Red Cross ang tumatawag. Agad na nahulaan ni Hattie na ang mga Brooks iyon dahil nabalitaan niyang may dumarating na mga internee. Hindi sila nagtagal at nakarating agad sa Elks Club sa downtown. Nakatayo si Len malapit sa information desk nang marinig niya ang isang babaeng nagtatanong kung saan niya matatagpuan ang pamilya Brooks. Ipinakilala niya ang sarili, at hindi nagtagal ay nasa magiliw na tahanan na kami ng mga Murset. Magkatabi ang bahay ng dalawang magkapatid at may lugar sila para sa aming lima.

Kinabukasan ay ang buwanang pulong ng grupong-misyonero ng mga kababaihan kaya tuwang-tuwa si Hattie na isama si Anna bilang kanyang espesyal na panauhin. Siyempre, tuwang-tuwa ang mga kababaihan na makita ang isang matagal na nilang ipinapanalangin. Ang pulong na iyon

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ang naging simula ng pagbuhos ng mga kaloob ng pagmamahal.

Kaming iba ay nagpunta sa downtown para mag-window shopping; pero sa kasamaang palad para kay Rose, nilampasan lang ng mga lalaki ang mga bagay na

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

gusto niyang tingnan. Agad kaming nakilala ng mga dumaraan bilang mga internee na kababalik lang dahil sa gusgusin naming pananamit, pero nakabuti pa ito sa amin sa mga tindahan. Inilabas mula sa bodega ang mga bihirang gamit tulad ng puting polo, kaya inuna kami sa mga bagay na kulang dahil sa digmaan. Nang ipaliwanag ko na kailangan ko ang aking amerikana bago mag-Sabado dahil mangangaral ako sa Linggo, minarkahan ng RUSH ang order.

Noong nasa Los Banos internment camp kami, nabasag ang salamin ng relo ko. Si Dr. Widdowes, isang misyonero ng United Brethren, ay nagbukas ng pagawaan ng relo roon at gumawa siya ng bagong salamin mula sa mga itinapong salamin sa mata. Sakto ang sukat pero hindi ito manatili sa lugar dahil wala kaming pandikit. Ilang buwan ko itong dala-dala sa loob ng isang kahon ng posporo. Nang pumunta ako sa isang manggagawa ng relo, nagtaka siya kung bakit dala ko ang relo sa kahon ng posporo. Nang marinig niya ang kuwento ko, nilinis niya ang relo at ikinabit ang bagong salamin sa loob ng ilang araw at ayaw tumanggap ng bayad. Mukhang hindi siya Kristiyano pero naisip niyang sapat na ang pagdurusang dinanas namin!

Dahil ang ilan sa mga sundalong nakilala namin sa Manila ay konektado sa Navigators, inanyayahan kami ni Dawson Trotman sa kanyang tahanan sa Pasadena noong Biyernes ng gabi. Dahil hinala niyang may mga dalaga roon, sinabi ni Len na hindi siya sasama dahil wala siyang maayos na maisusuot. Pero napilit namin siya dahil alam naman ng lahat ang aming kalagayan. Nasa tapat lang noon ng tahanan ng mga Trotman ang Western Assemblies Home, kaya doon muna kami dumalaw. Ang Navigator home na ito ay ipinatayo ng isang negosyante ng kahoy, magaganda ang mga gawang kahoy at puro cedar ang mga aparador sa mga kuwarto. Pagkatapos ng hapunan, dinala kami ni Daws sa itaas, binuksan ang isang aparador, at sinabing kumuha kami ng anumang kasya sa amin. Maraming kabataang lalaking papunta sa ibang bansa ang nag-iwan ng kanilang mga sibilyang damit kay Daws. Ang ilan sa kanila ay hindi na makababalik. Kaya umuwi kami na may dalang maraming damit at sapatos. Natuwa si Len na sumama siya!

British passport pa rin ang hawak namin at mabibigyan sana kami ng

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

masasakyan papuntang Britain, pero ayaw naming pumunta roon. Dumating ang VE day habang nasa Los Angeles kami. Nawala ang aking Canadian citizenship

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

dahil masyado kaming natagalan sa labas noong una naming termino. Kahit na apat na taon akong naglingkod sa hukbo ng Canada noong Unang Digmaang Pandaigdig, ayaw kaming payagan ng konsul ng Canada na pumunta sa Canada hangga't wala kaming re-entry permit pabalik sa U.S. Hindi namin ito makuha dahil bisita lang kami sa U.S. Kinausap namin ang konsul sa San Francisco pero walang nangyari, kaya sa wakas ay pumunta kami sa konsul sa Seattle. Sa buong biyahe ay ipinapanalangin namin ito, dahil siyempre gusto naming madalaw ang mga kamag-anak at kaibigan namin sa Victoria. Lumabas na ang konsul sa Seattle ay isang Irish na taga-Belfast, at napansin niyang doon ipinanganak si Anna. Tinawagan niya ang Commissioner sa Vancouver at kinuhanan kami ng pahintulot na dumalaw sa Victoria.

Pahilaga ang biyahe namin, at huminto kami nang ilang araw sa San Francisco Bay area. Doon namin nakita si Eldon Durant na minsang tumuloy sa bahay namin sa Manila. Kahanga-hanga ang pag-iingat sa kanya ng Panginoon noong digmaan sa Pasipiko, habang naglilingkod siya sa isang submarino na nagpalubog ng ilang barko ng mga Hapon. Pinilit niyang ikuha ng tiket sa eroplano sina Anna at Rose papuntang Portland, pero kahit ang pagiging dating bilanggo sa kampo ay hindi nagbigay sa kanila ng anumang priority doon. Pagkatapos ng isang pulong sa gabi sa Bethany Chapel, sumakay kami ng bus pahilaga at halos buong biyahe ay may upuan kami. Nagpalipas kami ng gabi sa Portland para sa isang pulong, at saka tumuloy sa Seattle kung saan naghihintay sa amin ang mga kapatid kong babae.

Tatlong linggo kami sa Victoria, sinisikap na makapagpahinga sa pagitan ng pakikipagkuwentuhan sa mga kaibigan at ng mga pulong. Siyempre gusto ng lahat na marinig ang kuwento namin tungkol sa kabutihan ng Diyos at sa pag-iingat Niya sa amin. Pagkatapos ay bumalik kami sa Seattle para sumakay ng tren patawid ng bansa papuntang Buffalo. Sa Chicago, kailangan naming lumipat ng tren at nakita namin ang napakaraming taong naghihintay sa tren pa-silangan. "Mga sundalo at kanilang pamilya muna" ang sigaw nang buksan ang gate. Sabi ng isang marinerong nakatayo sa tabi ni Anna, "Sasakay ako sa tren na 'yan; tatlong taon ko nang hindi nakikita ang Nanay ko." Sagot ni Anna, "Ako nga, halos walong taon ko nang hindi nakikita ang nanay ko." Nang malaman

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

niya kung bakit, sabi niya, “Sumama ka sa akin bilang pamilya ko. Sumakay ka bilang asawa ko.” Kaya hindi lang siya nagkaroon agad ng “asawa” kundi pati ng asawa nito at tatlong anak, sa loob ng ilang sandaling pagsakay sa tren na iyon. Hindi na namin siya nakita kailanman! Ang galing, nakakuha rin kami ng upuan, at nakaupo si Rose sa pagitan namin. Pag-alis ng tren sa Chicago, dumaan ang isang steward ng dining car— “May nakaiwan ng ngipin niya sa dining car!” Siyempre, umugong ang tawanan—may nagtanggal ba ng ngipin para kumain? Maya-maya ay bumalik siya, kasunod ang isang G.I. na hiyang-hiya ang mukha.

Napakainit ng pagsalubong sa amin sa Buffalo, una sa istasyon at pagkatapos ay ng mga magulang ni Anna sa bahay. Puno ng pag-aalala ang mga taong iyon para sa kanila, at baka mas mabigat pa sa kanila kaysa sa amin. Ang pakete pang-Pasko na ipinadala nila noong 1941 ay ibinalik sa kanila makalipas ang ilang buwan, at itinago sa aparador hanggang sa pagbabalik namin. Habang ipinagdiriwang namin ang Pasko ng 1941 noong Hunyo 1945, dumating ang isang reporter at isang photographer para mag-interview. Napakalinaw ng litratong kinuha sa may hagdan sa harap ng bahay kaya nakikilala kami ng mga tao sa kalye.

Di nagtagal pagdating namin sa Buffalo, nagkaroon ng isang espesyal na rally noong Linggo ng hapon kung saan nagpatotoo kami sa Statler Hotel Ballroom. Isinama kami ng ilang kaibigan na mananghalian doon bago ang rally. Sinabihan ng nag-imbita sa amin ang waitress na asikasuhin kaming mabuti dahil kalalabas lang namin mula sa isang kampo ng mga bilanggo ng Hapon. “Naku, siguro nagdasal-dasal kayo doon,” sabi niya. Sagot ko, “Hindi kami basta nagdasal-dasal—nanalangin kami. Alam mo ba ang pagkakaiba?” Akala ng mga tao ay napakapayat namin, hindi nila alam na marami na kaming nabawing timbang bago pa man kami umalis ng Pilipinas. Mula sa dating kulang sa pagkain, baligtad na ngayon ang problema namin – sobra-sobra sa masasarap at malalaman na pagkain!

Pagkatapos ng abala sa pagpasok sa Canada, nagpasya si Anna na bawiin ang kanyang pagka-Amerikano na nawala nang pakasal siya sa akin. Nabago pala ang batas dalawang araw pagkatapos naming ikasal, at hindi na sana niya kinailangang mawalan ng citizenship, pero hindi namin alam iyon noon. Habang inaayos niya ang kanyang mga papeles, nanirahan

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

naman ako roon para makakuha ako ng American citizenship. May mga pakinabang ito pagbalik namin sa Pilipinas. Pero mas natagalan ang lahat ng ito kaysa sa inaasahan namin, kaya apat na taon bago kami nakabalik sa Pilipinas.

Malamang ay mula ito sa Panginoon dahil sa mga pangangailangan ng aming pamilya. Na-draft si Leonard sa hukbo kahit na dumaan siya sa mga karanasan sa kampo. Nang makalaya kami, pinahintulutan ni Gen. MacArthur ang lahat ng sibilyang naging bilanggo na isuot ang Pacific War Ribbon. Kaya nakasuot si Len ng campaign ribbon habang nasa basic training, at hindi lang isang opisyal ang nagtanong tungkol dito. Ipinadala siya sa Germany bilang bahagi ng Occupation Forces. Noong Decoration Day, 1946, sa isang kumperensiya sa Chicago, nalaman ko ang tungkol sa isang utos ng hukbo na nagpapahintulot na palayain ang mga dating bilanggo sa kampo. Nang ipadala ko kay Len ang balitang ito, naisip ko na sa bagal ng burukrasya, baka makauwi siya pagdating ng Pasko. Nakakita siya ng kopya ng utos sa opisinang pinagtatrabahuhan niya, at nakauwi siya noong Hulyo 4, sakto para makasama namin sa Guelph Summer Bible School.

Abala si Kenneth sa high school nang matanggap niya ang utos ng draft board. Isa sa mga guro niya ang nagmalasakit at nakipagtalo sa draft board na kailangang matapos ni Ken ang high school niya na matagal nang naantala, kaya na-exempt siya. Patapos na si Rose sa elementarya, at nasa high school na siya nang umalis kami papuntang Pilipinas.

Abalang mga taon iyon dahil dumarating ang mga imbitasyon para sa mga pulong at kumperensiya mula sa iba’t ibang bahagi ng bansa. Noong Thanksgiving Day 1945, nagsalita ako sa isang araw na kumperensiya sa Assembly Hall sa Buffalo, at saka sumakay ng tren sa gabi para makarating sa mas mahabang kumperensiya sa Chicago. Doon ko naramdaman na may epekto na sa katawan ko ang mga taong iyon, dahil tinamaan ako ng napakalalang sipon. Sa pamamagitan ng pagpapahinga sa pagitan, nakayanan ko pa ring tuparin ang mga pangangaral ko, kasama ang pagbibigay ng maikling debosyonal na mensahe sa WMBI radio tuwing umaga sa loob ng isang linggo.

Pinatuloy ako ng mga kaibigan sa kanilang mga tahanan sa halip na

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

tumira ako sa missionary home kung saan ako lang ang mag-aasikaso sa sarili ko, at lubos akong nagpapasalamat sa kanilang malasakit. Isang gabi pagkatapos ng pulong ng kumperensiya, magiliw akong iniuwi nina G. at Gng. Bill McCartney at pinatulog sa sarili nilang double bed. Madaling-araw na nang mapansin kong may batang nakatayo sa tabi ng kama. Inangat ko sandali ang kumot at gumapang papasok sa tabi ko ang isang batang babae nang walang imik, hindi man lang namalayang hindi pala ako ang Daddy at Mommy niya. Nang magising ako pagliwanag, tulog pa rin siya, kaya tahimik lang akong nakahiga hanggang sa magising siya. Nang magising siya, masigla ko siyang binati ng "Magandang umaga!" Tinitigan niya ako nang ilang sandali, at saka walang imik na tumakbo palabas ng kuwarto. Pagkatapos ay bumalik ako sa Buffalo para sa Pasko, ang una sa loob ng walong taon na kasama ang pamilya roon.

Nang sumunod na tagsibol, nagsalita si Anna sa isang kumperensiya ng mga kababaihan sa Flint, Michigan. Umarkila ng bus ang ilang kapatid na babae mula sa Detroit para makapunta. Nakipagkuwentuhan sa driver ng bus ang mga kapatid na lalaki sa Flint na nag-aasikaso ng pagkain sa kumperensiya, at nalaman nilang isa pala siya sa mga paratrooper na tumalon sa Los Banos. Magandang pagkakataon iyon para personal siyang pasalamatan sa pagtulong niya sa pagliligtas sa amin. Bumili ako ng dalawang 16 mm na black and white na news film tungkol sa pambobomba ng mga Hapon sa Manila noong 1941 at sa paglaya nito sa kamay ng mga Amerikano noong 1945. Habang bumibili ako ng projector, nalaman ko rin na puwede palang bumili ng pelikula mula sa militar. Nakakuha kami ng pelikula ng pagliligtas, at sa ilang saglit ay nandoon kami sa isang grupong naghihintay na mailikas mula sa Los Banos. Siyempre, lalo nitong pinaganda ang mga kuwento namin tungkol sa aming mga karanasan.

Sa loob ng tatlong tag-araw, napakasaya ng mga panahon namin ng pagsasamahan at paglilingkod sa Guelph Summer Bible Camp. Isang tunay na pribilehiyo na makilala roon ang maraming lingkod ng Diyos. Ang ilan sa kanila ay nauna nang umuwi sa piling ng Panginoon: si Dr. H. G. Lockett, si Alfred P. Gibbs, at ang kapwa ko taga-Victoria na si John Smart. Tuwing Araw ng Panginoon, pumupunta kami sa mga kalapit na kapulungan para ibahagi ang Salita. Isa sa mga tungkulin ko ang mag-organisa ng mga grupo ng estudyante na mamimigay ng babasahin sa

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

buong bayan ng Guelph.

Noong 1948 na session, kinailangan kong pumunta sa Buffalo kaugnay ng aplikasyon ko para sa naturalization; kaya ako ang naging tampulan ng biruan sa skit noong Biyernes ng gabi sa linggong iyon. Pinangunahan ni Ernie Woodhouse, kinasuhan ako ng pagtataksil sa bayan sa isang kunwaring korte na mas kilala sa katatawanan kaysa sa kaseryosohan. Nang mapatunayang nagkasala, ako ay "binaril" at saka inihiga para ilibing sa ibabaw ng pingpong table. Pagkatapos ay hinila ang isang malaking baul papunta sa tambakan ng basura, at kunwari ay nasa loob nito ang aking "bangkay." Isang batang lalaki na nanonood ang nakakita na hindi naman talaga ako nasa loob ng baul, at nagmadali siyang pumunta sa asawa ko para siguruhin sa kanya iyon!

Dati kaming lumalangoy sa swimming pool sa Fergus. Sa isa pang pagdalaw sa Guelph, sinamahan ko si A. P. Gibbs sa bayang iyon. Gusto niyang kunan ng litrato ang isang puntod sa sementeryo sa tabi ng Presbyterian Church doon. Nakita namin ang puntod na may pangalang Clephane. Siya ang pasaway na kapatid na lalaki ni Elizabeth Clephane na sumulat ng himno:

"May siyamnapu't siyam na ligtas na nakahimlay,
Sa silungan ng kulungan,
Pero may isang naligaw sa malalayong burol,
Malayo sa mga pintuang ginto."

Dahil sa magulo niyang pamumuhay, ipinadala ng pamilya ang kapatid na ito sa Canada, at tiyak na siya ang nasa isip ni Elizabeth nang isulat niya ang himno. Napaisip kami ni G. Gibbs kung ang pagkakalibing niya sa bakuran ng simbahan ay tanda na sa wakas ay naibalik din siya sa kawan.

Dahil mas tumagal ang pananatili namin sa sariling bayan kaysa sa inaasahan namin, natuwa kaming makatulong sa gawain ng Panginoon doon. Sa loob ng tatlong buwan noong tagsibol ng 1948, nagsagawa ako ng sunod-sunod na pulong sa paligid ng Buffalo, apat na gabi bawat linggo sa apat na magkakaibang kapulungan, at salitan ang mga Linggo sa mga lugar na ito. Ang ilan dito ay may kasamang pagbabahay-bahay sa hapon sa kapitbahayan. Dahil pakiramdam ko ay kulang ang pagtuturo tungkol sa iglesia at kung bakit ganito kami nagtitipon, sinikap kong ilahad ang turo

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

ng Bagong Tipan sa mahalagang paksang ito.

Malaking kagalakan para sa amin nang magpasya sina Leonard at Kenneth na mag-aral sa Emmaus Bible School sa Toronto. Noong una, balak ni Len na kumuha ng isang taong kurso, pero di nagtagal ay nagpasya siyang manatili nang tatlong taon. Doon niya nakilala si Esther Christiansen, at nagkatipan sila bago kami bumalik sa Pilipinas. Nagkatipan din sina Kenneth at Elaine Petersen, at pareho silang nag-aral sa Emmaus. Ikinasal sila sa Buffalo noong Setyembre 1948. Ikinasal naman sina Len at Esther nang sumunod na Agosto, pero nakabalik na kami sa Manila noon. Nasa high school si Rose sa Buffalo, at inakala naming mas mabuting iwan siya roon para tumira sa kapatid ni Anna at sa asawa nitong si George Gibson. Pagkatapos ng high school, kumuha siya ng kursong nursing sa Deaconess Hospital sa Buffalo.

Umalis kami ng Buffalo noong tagsibol ng 1949. Ilang buwan bago noon ay naging naturalized American na ako. Magkakasama kaming lahat noong huling Sabado't Linggo, at hindi madaling magpaalam kina Len, Esther, Ken at Elaine nang bumalik sila sa Emmaus noong Linggo ng hapon. Lalo pang mahirap iwan si Rose at ang mga kamag-anak ni Anna makalipas ang ilang araw. Nakatayo silang lahat sa balkonahe at kumakaway habang papalayo kami at lumiko sa kanto. Pumasok sa isip ko ang mga salita ni Cristo, "At ang bawa't magiwan ng mga bahay, o mga kapatid na lalake, o mga kapatid na babae, o ama, o ina, o mga anak, o mga lupa, dahil sa aking pangalan, ay tatanggap ng tigisang daan, at magsisipagmana ng walang hanggang buhay" (Mat. 19:29). Sabi ni Anna pagkatapos, naalala rin niya ang talata ring iyon. Dahil tatlong anak ang iniwan namin, nangahas akong humiling sa Panginoon (kahit mahina ang pananampalataya ko) na bigyan kami ng 300 espirituwal na anak.

Ang una naming hinintuan ay ang mga kaibigan sa Cleveland na nagdaos ng espesyal na pulong para sa amin noong gabing iyon. Ang Hough Bakery, na pinamamahalaan ng magkakapatid na Pile, ay may magandang malaking cake na hugis-aklat para sa amin. Dahil marami pa silang ibang masasarap na pagkain, mabait nilang inalok na ipadala na lang ang cake sa pamilya ni Anna sa Buffalo. Sa sobrang tuwa nilang ipagmalaki ito sa iba, muntik na itong lumipas bago pa nila makain!

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Pagkatapos dumalaw sa Victoria, nagtungo kami sa San Francisco. Ilang sandali bago kami sumakay ng barko roon, tumawag si Kenneth para ibalita ang pagsilang ng una naming apo, si Dale, na ipinanganak noong Hulyo 17, 1949. Kaya sa gitna ng pamamaalam sa mga mahal sa buhay, may kagalakan sa kaalamang nagsimula na ang isa pang salinlahi. Lagi naming pinupuri ang Panginoon sa lahat ng Kanyang dakilang kabutihan sa amin bilang pamilya. Sa Kanyang kahanga-hangang biyaya, may sampu kaming apo, at lahat sila ay kilala ang Panginoon at patuloy na sumusunod sa Kanya. Noong Mayo 1982, may 14 na kaming apo sa tuhod. Pinupuri namin ang Panginoon na ang mga apo naming may asawa na ay pawang may mabubuting Kristiyanong kabiyak. Hindi namin inaangkin ang anumang papuri dito, kahit na pakiramdam namin ay malaki ang utang namin sa aming mga Kristiyanong magulang. Kapag nakikita namin ang trahedya sa maraming Kristiyanong pamilya, napapaisip na lang kami kung bakit napakabuti at napakamapagbiyaya ng Panginoon sa amin. Tulad ni Jacob noong unang panahon, sinasabi namin, “Hindi ako marapat sa kababababaan ng lahat ng kaawaan, at ng buong katotohanan na iyong ipinakita sa iyong lingkod” (Gen. 32:10).

Habang tinatawid namin ang Pasipiko, nagkaroon kami ng panahong pagnilayan ang naghihintay sa amin. Maghanap ng bahay na matitirhan; bumalik sa gawain kasama ang lahat ng pangangailangan at hamon nito; bawiin ang mga nawala at tipunin muli ang mga nangalat; magplano para sa paglago ng gawain at ipanalangin ang hinaharap. Isang malaking hamon ang naghihintay sa amin. Pagkatapos ng pinsala ng mga taon ng digmaan, hindi na magiging dati ang mga bagay. Alam na alam naming hindi kami sapat para sa mga bagay na ito, pero alam din naming ang aming kakayahan ay mula sa Diyos at ang Kanyang biyaya ay laging sapat.

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers

Itutuloy sa Ikatlong Bahagi

Nagpapatuloy ang kuwento sa Ikatlong Bahagi ng *Grace Triumphant*: Mga Kabanata 19–27.

Buksan ang Ikatlong Bahagi

Nakalista rin ang bawat kabanata sa Talaan ng Nilalaman.

Ano ang Susunod

Ito ang *Grace Triumphant*, isang kasamang aklat ng *Lord, Give Us This Mountain*. Basahin ang kuwento nina Cyril at Anna Brooks at ng mga Engle sa Ikawalong Tomo. Nakalista sa Talaan ng Nilalaman ang bawat aklat sa serye.

> Pakiusap, huwag ninyong agawan ang Diyos ng anumang kaluwalhatian sa pamamagitan ng pagbibigay ng anumang papuri sa amin.
>
> Cyril H. Brooks, Panimula

Grace Triumphant © 1985 Walterick Publishers. Ginamit sa seryeng ito ng pamilya, kasama ang paunawa ng copyright sa bawat pahina. Idinagdag noong 13 Oktubre 2026.